

ฉัทธิธรรมเทศน์ต่างๆ

เรื่องพิธีราชาภิเษกสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

พระเจ้ากรุงธนบุรี

ภาคที่ ๑๔ - ๑๕

หนังสือนี้เป็นสมบัติของ
ห้องสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สารบัญ
ลัทธิธรรมเนียม เล่ม ๒

- ภาค ๑๔ : เรื่องพิธีราชาภิเษกสมเด็จพระศรีสวัสดิ์ พระเจ้ากรุงกัมพูชา
- ภาค ๑๕ : คำานานาธิอากรบางอย่าง คำานานาการเก็บคำานา, อากรคำาน้ำ, คำานานาการสวนใหญ่, คำานานาการรักษาเกาะ, คำานานาธิขง, คำานานาธิขิน, คำานานาการยาสูบ, คำานานาธิถ่วงปลาทุ
- ภาค ๑๖ : คำานานาธิอากรบางอย่าง คำานานาธิอากรแต่โบราณ - รัชกาลที่ ๔
- ภาค ๑๗ : เรื่องหมายรับสั่งบางเรื่อง ในรัชกาลที่ ๑ และที่ ๒ - พระราชพิธีโสกันต์พระหลานเธอ ๔ พระองค์ ปีจอ จ.ศ. ๑๑๖๔ (พ.ศ. ๒๓๘๕) พระราชพิธีโสกันต์พระเจ้าลูกเธอ....
- ภาค ๑๘ : ตอนที่ ๑ , ว่าด้วยชนชาติพม่าไทยและชาติอื่น
ตอนที่ ๒ , ว่าด้วยอาชีพของชนชาวเมืองในท้องที่จังหวัดกาฬสินธุ์
-

ลักษณะธรรมเนียมต่าง ๆ ภาคที่ ๑๖

ตำนานภาษีอากรบางอย่าง

กับคำอธิบายของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ

รองอำมาตย์เอก หลวงสุทธวิทย์นฤพัฒน์ (อรุณ แสงมณี)

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพของคุณ

นายร้อยตรีน้อย แสงมณี ผู้เป็นบิดา

๕ ๔
เมือขบเถาะ พ.ศ. ๒๔๗๐

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

นายร้อยตรีน้อย แสงมณี

พ.ศ. ๒๔๑๒-๒๔๓๐

ประวัติย่อ นายร้อยตรีน้อย แสงมณี เจ้าภาพเรียบเรียง

นายร้อยตรีน้อย แสงมณี เกิดเมื่อวันเสาร์ที่ ๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๓๒ เป็นบุตรนายร้อยเอกแสง นางมณี

เมื่ออายุประมาณ ๓๓ ปี ได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กในสมเด็จพะบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ในระหว่างนี้ได้เล่าเรียนหนังสือไทย ธรรมศาสตร์ และภาษาอังกฤษ ซึ่งนายโต (เปรียญ) เป็นอาจารย์ ถึงพ.ศ. ๒๔๓๓ เข้าโรงเรียนนายร้อย ได้เป็นนายร้อยตรียกกระบัตรโรงเรียนนายร้อยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๒ ถึงพ.ศ. ๒๔๓๓ ไปประจำกรมทหารหน้า ในปลายปีเองได้ไปปรายฝั้วฝั้วเมืองชายทะเลตะวันออกอยู่ประมาณ ๑ ปีต่อมาพ.ศ. ๒๔๓๕ ไปรับราชการกระทรวงเกษตร เป็นนายเวรพิเศษ ในปีนี้ได้เป็นข้าหลวงไปตรวจการป่าไม้ที่ประเทศอินโดจีนแลพม่า และเมื่อพ.ศ. ๒๔๓๖ คราวฝรั่งเศสเข้าเมือง ได้สมัครเป็นทหารกองพลก๊กที่อาสาทำการรักษาพระนครชั่วคราว ลาออกจากราชการเมื่อพ.ศ. ๒๔๓๘ ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๔๕ เข้าทำการในหน้าที่นายร้อยโท ไปปรายฝั้วฝั้วกับเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีทางมณฑลพายัพเป็นเวลาพิเศษ แล้วมาประกอบกิจการหาเลี้ยงชีพในทางภาษีอากรตลอดมาจนกระทั่งวันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๐ บ่วยเป็นโรคกระเพาะอาหารแลลำไส้พิการ ได้รักษาพยาบาลกันอย่างกวัดขัน แต่อาการมีแต่ทรงกับทรุดลงทุกที ครั้นถึงวันที่ ๑๖ มิถุนายน เวลา ๘.๕๐ นาฬิกา หลังเที่ยงถึงแก่กรรม คำนวณอายุได้ ๔๗ ปี ๑ เดือน

สารบารพ

อธิบายตำนานภาษีอากร

หน้า (๑)

ว่าด้วยลักษณะเก็บภาษีอากรแต่โบราณ

,, (๑)

ว่าด้วยการเก็บภาษีอากรครั้งกรุงธนบุรี

และกรุงรัตนโกสินทร์ในรัชกาลที่ ๑

,, (๗)

ว่าด้วยการเก็บภาษีอากรครั้งรัชกาลที่ ๒

,, (๘)

ว่าด้วยการเก็บภาษีอากรครั้งรัชกาลที่ ๓

,, (๑๑)

ว่าด้วยภาษีซึ่งตั้งขึ้นในรัชกาลที่ ๓

,, (๑๒)

ภาษีเงินภาษีอากรในรัชกาลที่ ๓

จำนวนมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๘๘

,, (๑๕)

ว่าด้วยการเก็บภาษีอากรในรัชกาลที่ ๔

,, (๒๑)

ว่าด้วยภาษีอากรซึ่งตั้งขึ้นในรัชกาลที่ ๔

,, (๒๑)

จำนวนเงินค่าภาษีอากรซึ่งเก็บได้ ในตอนต้นรัชกาลที่ ๔

,, (๒๒)

ว่าด้วยการเก็บภาษีอากรแบ่งเป็นหน้าที่กระทรวงต่าง ๆ

ในรัชกาลที่ ๔

,, (๒๕)

ว่าด้วยการเก็บภาษีอากรในรัชกาลที่ ๕

,, (๓๘)

ตำนานภาษีอากรบางอย่าง

หน้า ๑

ตำนานการเก็บค่านา

,, ๑

ตำนานอากรค่าน้ำ

,, ๘

ตำนานอากรสวนใหญ่

,, ๒๓

ตำนานอากรรักษาเกาะ

,, ๓๕

ตำนานภาษีซึ่ง

,, ๔๑

ตำนานภาษีฝิ่น

,, ๔๓

ตำนานยาสูบ

,, ๕๒

ตำนานภาษีฉนวนงาปลา

,, ๕๘

อธิบายตำนานภาษีอากร

ลักษณะเก็บภาษีอากรในสยามประเทศแต่โบราณ ตามที่ปรากฏ
ในหนังสือเก่า เช่นกฎหมายลักษณะพระธรรมนูญ แลลักษณะอาญา
หลวง เป็นต้น แลตามความในหนังสือของมองสิเออร์เทอลาลูแบร์ ราช
ทูตฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาเมื่อรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแต่งพรรณา
ไว้ ๔ ๕ อย่าง เรียกว่าจังกอยอย่าง ๑ อากรอย่าง ๑ ส่วน^(๑)อย่าง ๑
ฤชาอย่าง ๑ เรียกรวมกันว่าส่วยสาอากร หรือส่วยสัดพัฒนากร
หาได้เรียกว่าภาษีอากรอย่างทุกวันนี้ไม่

จังกอยนั้นเก็บชักส่วนสินค้า หรือเก็บเงินเป็นอัตราตามขนาด
ยานพาหนะที่ขนส่งสินค้า เช่นเรือ เป็นต้น เมื่อผ่านด่านขนอนทางบก
ทางน้ำ ในกฎหมายลักษณะอาญาหลวง (มาตรา ๓๐) ว่าพิกัดเก็บ ๓๐
หีบ ๑ ประเพณีเก็บจังกอยนั้นมีมาแต่ครั้งคำบรรพ์ ปรากฏในจารึกของ
พระเจ้ารามคำแหงมหาราชครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานีของประเทศไทย
นั้นกล่าวว่า เมื่อพระเจ้ารามคำแหงครองกรุงสุโขทัยนั้น ทรงทำนุ
บำรุงราษฎรให้ไปมาโดยสะดวก “เจ้าเมืองยี่เอาจะกอบในไพร่สู่ทาง”
ดังนี้

(๑) คำว่า ส่วน เห็นจะมาจากภาษาจีนแต่จื๊ว “ส่วยโบ่ว” หมายความว่าเก็บ
ส่วนลดจากผลประโยชน์ของราษฎร

อากรนั้น เก็บชักส่วนผลประโยชน์ที่ราษฎรทำมาหาได้ โดย
ประกอบกิจการต่าง ๆ เช่นทำนา, ทำไร่, ทำสวน, เป็นต้น หรือโดย
ให้สิทธิของรัฐบาล เช่นอนุญาตให้เก็บของในป่า จับปลาในน้ำ แลต้ม
กลั่นสุรา เป็นต้น พิกัดที่เก็บเข้าไว้ว่าคงประมาณอยู่ราว ๑๐ หีบ ๑ ใน
ผลประโยชน์ที่ได้นั้นเป็นอัตรา

ส่วนนี้คือยอมให้บุคคลบางจำพวกส่งสิ่งของซึ่งรัฐบาลต้องการใช้
แทนที่คนเหล่านั้นต้องมาประจำทำราชการด้วยแรงของตน ยกตัวอย่าง
ดังเช่นยอมอนุญาตให้ราษฎรที่คงมีลำเนาอยู่ชายฝั่งพระยาไฟหากินมด
ค้างคาว อันมีตามดากทุกเขาในดงนั้น มาหุงคินประสิ่วส่งหลวงสำหรับ
ทำกินเป็น หรือเช่นยอมให้ราษฎรชาวเมืองกลางหากินกบอันมีมากใน
เกาะนั้น ส่งหลวงสำหรับทำลูกปืนแทนแรงรับราชการ เป็นต้น อัตรา
ส่วนที่ต้องส่งคงกำหนดเท่าราคาของจ้างคนรับราชการแทนตัว

อุทยานนี้ คือค่าธรรมเนียม มีกำหนดเรียกจากการต่าง ๆ ซึ่ง
รัฐบาลทำให้เพื่อประโยชน์แก่ราษฎรบางคนเฉพาะตัว ยกตัวอย่างดัง
ผู้ใดจะขอโฉนดตราสารเป็นสำคัญแก่กรรมสิทธิของตน มิให้ผู้อื่นบุกรุก
แย่งชิงที่เรือกสวนไร่นา รัฐบาลก็เก็บค่าฤชาจากเจ้าของกรรมสิทธินั้น
หรือเช่นราษฎรเป็นความกันรัฐบาลต้องชำระให้ ในโรงศาล ฝ่ายใด
แพ้คดีถูกปรับใหม่ให้ใช้เงินแก่ฝ่ายชนะเท่าใด รัฐบาลยอมเก็บเป็น
ฤชาทางหนึ่งนั้น เรียกว่าเงินพิณัย ดังนี้เป็นต้น

ในหนังสือของลีเฮอร์เคอလာดแบร์ราชทูตต่างประเทศ อธิบายว่าเมื่อ
ครั้งรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้น เก็บส่วยสาอากรต่าง ๆ
(คิคตามอัตราเงินที่ใช้ในปัจจุบัน) ดังนี้ คือ

(๓)

๑. จังกอบเรือ (บันทึกสินค้า) เก็บเก็บตามขนาดเรือยาววา
ละบาท ๓ มีอธิบายว่าเมื่อในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ฯ เพิ่มพิภัก
ขนาดปากเรือชน เรือลำโตปากกว้างกว่า ๒ ศอก (ถึงเรือนั้นจะยาว
ไม่ถึง ๒ วา) ก็เก็บลำละ ๒ บาท แต่จังกอบเรือนว่าควรเก็บที่ด้าน
ชนอนตั้งแต่เมืองไซยนาทลงมา

๒. จังกอบสินค้า เก็บทั้งสิ่งสินค้าเข้าแลสินค้าออก

๓. ขากรค่านา ว่าเก็บไร่ละ ๒๕ สตางค์ มีอธิบายว่าแต่ก่อน
ถ้านาแห่งใดไม่ทำก็ไม่ต้องเสียค่านา สมเด็จพระนารายณ์ ฯ มีพระราช
ประสงค์จะมีให้คนหว่านไถไร่เปล่า ๆ ให้เก็บค่านาทั้งนาที่ทำแลมิไถทำ

๔. อากรสวน ทุเรียนเก็บตันละ ๕๐ สตางค์ พลู่เก็บค้างละ
บาทหนึ่ง (ดูแรงเกินไป ที่จริงพิภักเห็นจะเป็นไร่ละบาท) หมากเก็บ
เก็บพิภักตันละ ๓ ผล ถึงรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ฯ เก็บเป็นเงิน
(แต่พิภักทำไถหากล่าวถึงไม่) มะพร้าวเก็บตันละ ๕๐ สตางค์ ต้นส้ม
ต้นมะม่วง ต้นมังคุด ต้นพริก (Pimentieri) เก็บตันละบาทหนึ่ง
(ดูแรงเกินไป เห็นจะผิด) มีอธิบายว่าพริกไทยนั้นเก็บก็เสียอากร
แต่สมเด็จพระนารายณ์ ฯ โปรดฯ ให้งดการเก็บอากรเสีย มีพระราช
ประสงค์จะให้คนปลูกพริกไทยเป็นสินค้าให้มากขึ้น

๕. อากรสุรา เก็บตามจำนวนเตาที่ตั้งต้มกลั่นสุราขาย ถ้าแล
ที่เมืองใดไม่มีเตาสุรา (ปล่อยให้ราษฎรต้มกลั่นตามอำเภอใจ) เก็บ
อากรสุราเรียงตัวคน (ชายฉกรรจ์) คนละบาท ๓ มีอธิบายว่าใน
รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ฯ เพิ่มพิภักอากรสุราขึ้นกว่าแต่ก่อนอีกเท่า

(๕)

หนึ่ง แลเก็บอากรจากคนขายสุราคั่ว คือขายย่อยเก็บวันละบาท ๓
ถ้าขายเป็นจำนวนมาก เก็บตามจำนวนสุราโองใหญ่ (เท ๒) ละบาท ๓

๖. อากรค่าน้ำ เก็บจากอนุญาตที่ลทหารให้คนหาปลา มีอธิบาย
ว่าเป็นหน้าที่ออกญาท้ายน้ำเป็นพนักงานเก็บ

๗. อธิบายว่ามีอากรที่เกิดขึ้นใหม่ หรือตั้งขึ้นในรัชกาลนั้นเอง
อีก ๒ อย่าง คืออากรข่มอนเบี้ยอย่าง ๑ แลค่าอนุญาตให้ออกญา
แมนทั้งโรงหญิงนครโสเภณีอย่าง ๑

(มีอากรอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเข้าใจว่าเก็บมาแต่โบราณ แต่มอง
ลีเออร์เตอลาลแบร์มิได้กล่าวถึง คืออากรตลาด เก็บจากผู้ ที่ออกบ้าน
ขายของในท้องตลาด แต่พิศกัเก็บอย่างไรหาทราบชัดไม่)

๘. ส่วยต่าง ๆ นั้น คือเครื่องราชบรรณาการ ซึ่งประเทศราช
ส่งตามพระราชกำหนดอย่าง ๑ ทรัพย์สินมรดกของผู้มรณภาพซึ่งต้อง
พัฒนา (คือเกินกำลังของทายาทจะเอาไว้ใช้สอย) อย่าง ๑ เกณฑ์
เฉลี่ย (คือเกณฑ์ให้ช่วยกันเลี้ยงแซกเมือง หรือเกณฑ์ให้ช่วยกัน
สร้างซ่อมปรการเป็นต้น) อย่าง ๑ ส่วยแทนแรง คือโดยปรกติ
บันดาชาวลกรจะมีหน้าที่เข้ามารับราชการปีละ ๖ เดือน ยอมให้คน
ที่เหลือใช้ไปทำมาหากิน แต่ให้ส่งเงินมาจ้างคนแทนตัว หรือหา
สิ่งของที่ต้องการใช้ในราชการส่งแทนแรงที่เข้ามารับราชการอย่าง ๑
มีอธิบายว่าค่าจ้างคนรับราชการแทนตัวนั้น ตั้งอัตราเงินเดือนละ ๒ บาท
คิดเป็นค่าแรงบาทหนึ่ง เบี้ยเลี้ยงบาทหนึ่ง รวมเป็นยละ ๓๒ บาท

(๕)

๙. คำฤชา (ที่ได้เป็นของหลวง) นั้น คือเงินพดด้วง^๑ รัชสมัย^๒ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช^๓ (คำธรรมเนียมต่าง ๆ ไม่ได้^๔นับในหมวดนี้ เพราะเดิมพระราชทานเป็นผลประโยชน์ของเจ้าหน้า^๕ที่ เช่นกับเงินเดือน แม้เงินพดด้วงตามศาลหัวเมือง ก็ยกพระราชทานให้เป็นผลประโยชน์ของผู้ว่าราชการเมือง)

มองซิเออร์เคอลาแบร์^๖ อธิบายเรื่องผลประโยชน์แผ่นดินครั้งรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์^๗ ว่านอกจากเก็บส่วยสาอากรดังกล่าวมายังมีทางได้อีก^๘ - คือได้ค่า^๙ที่นาหลวงแลสวนหลวง ผู้ทำต้องแบ่ง^{๑๐}ผลที่ทำ^{๑๑}ได้ส่งเป็นภาคหลวงอย่าง ๑ ได้^{๑๒}กำไรการค้าขายในพระคลังสินค้าอย่าง ๑

เมื่อพระคลังสินค้า^{๑๓} ในหนังสือซึ่งชาวต่างประเทศคนอื่น ๆ แต่งก็มักกล่าวถึงแลเป็นเรื่องที่รัฐบาลต้องได้^{๑๔}เกี่ยวกับชาวต่างประเทศมาจนถึงสมัยในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์^{๑๕} ควรจะอธิบายให้ทราบลักษณะการเสียก่อน อันมูลเหตุที่จะมีพระคลังสินค้านั้น เข้าใจว่าเพราะเหตุ ๒ อย่าง คืออย่าง ๑^{๑๖} เรือต่างประเทศเขาเครื่องศัสตราวุธแลสินค้ากำมะถันเป็นสินค้าเข้ามาขาย ของเหล่านี้รัฐบาลไม่ปรารถนาจะให้ตกไปถึงมือข้าพมิตร แต่จะห้ามมิให้ชาวต่างประเทศเขาเข้ามา รัฐบาลก็ต้องการมีไว้สำหรับใช้ราชการบ้านเมือง จึงยอมให้ชาวต่างประเทศเขาเครื่องอาวุธยุทธภัณฑ์เข้ามาได้ แต่บังคับว่าต้องขายแก่รัฐบาลแห่งเดียว เมื่อรัฐบาลซื้อของเหล่านั้นไว้จนมีเกินจำนวนต้องการ รัฐบาลก็ขายเป็นรายย่อยไปแก่ไพร่บ้านพลเมือง เกิดกำไรแก่รัฐบาลด้วยประการฉะนี้^{๑๗}อย่าง ๑

อย่างที่ ๒ นั้นเป็นส่วนสินค้าขาออก มีสินค้าบางอย่างซึ่งหาได้ ในพื้น
 เมือง แต่เป็นของมีน้อยเลหายาก ยกเป็นตัวอย่างก็เช่นคิ้วยกเป็นต้น
 ของเหล่านี้พวกพ่อค้าต่างประเทศพากันต้องการจะเอาไปขายประเทศอื่น
 เพราะขายได้ราคาแพง รัฐบาลระยอมให้ขายชื้อกันได้ตามใจเกรงของ
 เหล่านี้จะหมดสิ้นไม่เหลืออยู่สำหรับใช้ราชการในบ้านเมือง จึงกำหนด
 ว่าเป็นสินค้าต้องห้าม มิให้ซื้อขายกันในท้องตลาด ใครมีสินค้า
 ต้องห้ามเหล่านั้น ถ้าจะขายให้เอามาขายต่อพระคลัง ใครจะชื้อก็
 ให้มาชื้อต่อพระคลัง รัฐบาลเปิดขายไปแต่พอเห็นสมควร วิธีการ
 ชื้อขายที่รัฐบาลบังคับเช่นว่ามานี้ บางทีจะมีมาแต่ในรัชกาลพระเจ้า
 ทรงธรรม หรือก่อนนั้นแล้ว แต่เมื่อถึงในรัชกาลพระเจ้าปราสาททอง
 (ระหว่าง พ.ศ. ๒๑๗๓ จน พ.ศ. ๒๑๘๘) ก็จัดการค้าขายในพระคลัง
 ให้เป็นทางที่ระไคผลประโยชน์แผ่นดินเพิ่มเติมอีกทางหนึ่ง จึงตั้งพิกค
 สินค้าต้องห้ามให้มากยิ่งขึ้นกว่าเดิม ก็นั้นส่วนสินค้าที่เข้ามาแต่
 ต่างประเทศ นอกจากเครื่องคัสตราวุธเพิ่มเติมกำหนดว่าผ้าเป็นสินค้า
 ต้องห้ามอีกอย่าง ๑ ใครขึ้นทุกผ้าเข้ามาต้องให้รัฐบาลรับชื้อเข้าพระคลัง
 แล้วจำหน่ายไปตามตลาดทั้งในกรุง ฯ แลหัวเมือง ส่วนสินค้าขาออกนั้น
 กำหนดกนประสิว ตะกั่ว ฝาง หมากงิง หนิงสิ้ว ไม้ ช้าง แล
 งาช้าง ฯ เหล่านี้ ว่าเป็นสินค้าต้องห้ามเพิ่มเติมขึ้น รัฐบาลจึงได้
 กำไรในพระคลังเป็นผลประโยชน์แผ่นดินยิ่งขึ้นอีกทางหนึ่ง เมื่อพระ
 คลังมีการชื้อแลจำหน่ายสินค้ามากขึ้นเช่นกล่าวมา การแพนกันจึงได้
 นามว่าพระคลังสินค้า

(๗)

นอกจากภาษีอากรต่าง ๆ ที่กล่าวมา มงซิเออร์เดอลาลูแบร์ว่า ผลประโยชน์แผ่นดินที่ได้เป็น税金เมื่อในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ๑ ประมาณปีละ ๑,๕๐๐,๐๐๐ บาท

ผลประโยชน์แผ่นดินเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี นอกจากเก็บส่วยสั้กพัฒนาการและการซื้อขายในพระคลังสินค้าดังกล่าวมา ยังมีทางที่ได้ผลประโยชน์ของหลวงด้วยแต่จะเรือไปค้าขายยังนานาประเทศด้วยอีกอย่างหนึ่ง คือมีเรือกำปั่นของหลวงขึ้นทูลสินค้าของหลวง เช่น ช้าง ฝักก กล้วย เป็นต้น ไปขายถึงอินทียิบ้าง เมืองจีนบ้าง เมืองชวบ้าง แลประเทศอื่นบ้าง แล้วรับซื้อสินค้าต่างประเทศที่ต้องการใช้ในพระคลัง เช่นผ้าลายแลด้วยขาม เป็นต้น เข้ามาให้พระคลังสินค้าจำหน่ายได้กำไร ในทางนี้เป็นผลประโยชน์ของหลวงอีกทางหนึ่ง

วิธีเก็บผลประโยชน์แผ่นดินเช่นกล่าวมานี้ ใช้เป็นประเพณีมาจนตลอดสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เมื่อมาถึงสมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานีก็ดี ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานีเมื่อขึ้นรัชกาลที่ ๑ แลรัชกาลที่ ๒ ก็ดี ก็เก็บส่วยสั้กพัฒนาการแลประกอบการค้าขายในพระคลังสินค้า แลค้าเรือต่อมาตามแบบอย่างครั้งกรุงศรีอยุธยา ไม่ปรากฏว่าได้แก้ไขอย่างใด นอกจากเปลี่ยนพิภคอิฐบ้าง มีตัวอย่างดังเช่นเก็บเงินแทนแรงรับราชการ เมื่อครั้งรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ๑ กำหนดว่าไพร่คนหนึ่งต้องมาเข้าเวรปีละ ๖ เดือน ถ้าไม่มาเข้าเวรให้เสียเงินแทนเดือนละ ๒ บาท ในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ลดเวลารับราชการลงคงให้เข้าเวรเพียงปีละ ๓ เดือน แต่เพิ่มพิภคเงินที่ต้องเสียแทนแรงมากขึ้น

(๘)

เดือนละ ๒ บาท^(๑) เพราะฉะนั้นก่อนถ้าไพร่ไม่เข้ามารับราชการต้องเสียเงินบิลละ ๑๒ บาท แต่ชั้นหลังต้องเสียบิลละ ๑๘ บาท แต่การอื่นนั้นเลือกได้ตามใจไพร่สมัคร ถ้าไม่อยากเสียเงิน ชั้นก่อนต้องมาอยู่ประจำเวรถึงบิลละ ๒ เดือน แต่ชั้นหลังต้องมาอยู่เพียงบิลละ ๓ เดือน ผิดกันดังนี้

เรื่องเกี่ยวกับสาอากรปรากฏในจดหมายเหตุว่า มาจัดการพระราชบัญญัติแบบแผนขึ้นเมื่อรัชกาลที่ ๓ เพราะเมื่อในรัชกาลที่ ๒ ได้โปรดประโยชน์แผ่นดินไม่พอจ่ายใช้ราชการบ้านเมือง บางปดต้องขอลดอิทธิบาทหรือข้าราชการ จ่ายแต่ครึ่งหนึ่งข้างหรือสองในสามส่วนข้างหรือมีฉนั้นเอาสิ่งสินค้าของหลวงที่มีอยู่ในพระคลังเช่นผ้าลายเป็นต้นออกแจกเป็นเบี้ยหวัดก็มี

ที่เรียกว่าเบี้ยหวัดนั้น มักจะเข้าใจกันผิดไปว่าเป็นผลประโยชน์ประจำตำแหน่ง เช่นอย่างเงินเดือนทวณัน ที่จริงเบี้ยหวัดแต่ก่อนหาใช่ผลประโยชน์ประจำตำแหน่งไม่ ทว่าบอกกันว่าข้าราชการเป็นตำแหน่งใด ย่อมได้รับค่าฤชาธรรมเนียมหรือส่วย แลส่วนใดในหน้าที่ตำแหน่งนั้นเป็นผลประโยชน์ จะยกตัวอย่างดังเช่นตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย แลกระทรวงมหาดไทย ย่อมได้ค่าธรรมเนียมประเพณีตามตำแหน่งเป็นผลประโยชน์ประจำตำแหน่งอย่างหนึ่ง แลยังมีอย่างอื่นอีกหลายอย่าง เบี้ยหวัดนั้นที่จริงเป็นของพระราชทานตอบแทนข้าราชการที่รับราชการในส่วนพระองค์เป็นทำนองบำเหน็จ เพราะฉะนั้นจึงถือว่าชนลตได้ตามพระราชอิริยาบถ

(๑) พิกัดที่ว่านี้ จะเปลี่ยนเมื่อรัชกาลไหนไม่ทราบแน่

(๘)

ผลประโยชน์แผ่นดินครั้งรัชกาลที่ ๒ นั้น ถ้าว่าโดยประเภทแล
วิถีก็เป็นอย่างเดียวกับเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี คือ มี
จังกอยอย่าง ๓ อากรอย่าง ๓ ส่วยอย่าง ๓ ค่าฤชาธรรมเนียมอย่าง ๓
กำไรพระคลังสินค้าอย่าง ๓ กำไรในการค้าเรืออย่าง ๓ มีจำเนกรายการ
ปรากฏอยู่ในหนังสือพระราชพงศาวดารของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ กับ
จดหมายเหตุของครอเฟิตต์คองกฤษ ซึ่งเข้ามาในรัชกาลที่ ๒ เมื่อ
ปีมะเมีย พ.ศ. ๒๓๖๕ ใ้เนื้อความดังนี้ คือ

จังกอยนั้น เก็บสินค้าเมื่อผ่านด่านขนอน (ร้อยชักสิบ) อย่าง ๓
เก็บค่าเบ็ดล่องเรือกำปั่นตามขนาดปากเรือวาละ ๑๒ บาท อย่าง ๓

อากرنั้น เก็บค่าน้ำ อากรสวนส้มพักรั้ว ค่าน้ำ คลาก เตาสุรา
ข่อนเบย

ส่วยนั้น เงินที่ยอมให้ไพร่เสียแทนเข้าเวรรับราชการ จึงเรียก
ว่าชำระราชการอย่าง ๓ เงินยังนับเรียกจากเงินแทนแรงรับราชการ พิถี
เท่ากับทาสกรรมกรบด ๕๐ สตางค์ ๓ ปีเก็บครั้งหนึ่งบาท ๓ กับ
๕๐ สตางค์ ใครเสียแล้วผูกบับครั้งที่ขอมือให้เป็นสำคัญ จึงเรียกว่าเงิน
ผูกบับอย่าง ๓ ยังส่วยสิ่งของต่าง ๆ ซึ่งยอมให้ชาวหัวเมืองหาส่งแทน
เข้าเวรรับราชการอีกหลายอย่าง (สิ่งของเหล่านั้นแจ้งรายชื่ออยู่ใน
พระคลังสินค้าซึ่งจะกล่าวต่อไป)

ค่าฤชาธรรมเนียมนั้น เรียกค่าตรา ค่าโฉนด แลค่าธรรมเนียม
ความเป็นต้น เหมือนอย่างเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี

(๑๐)

พระคลังสินค้าเมื่อในรัชกาลที่ ๒ นั้น ครอบพิศกล่าวว่กำหนดสิ่ง
เหล่านี้เป็นสินค้าต้องห้าม คือ ๓ รังนก ๒ ผาง ๓ ติดยุก ๔ พริกไทย
๕ เนื้อไม้ ๖ ผลแว่ว ๗ ตะกั่ว ๘ งาช้าง ๙ รง (ผิดกับครั้งรัชกาล
สมเด็จพระนารายณ์ ฯ คือเพิ่มพริกไทย ผลแว่ว รง เข้าในสินค้าต้อง
ห้าม ๓ อย่าง ยกเลิกกินประสิวกับช้าง ๒ อย่าง แต่ช้างนั้นปรากฏใน
ท้องว่ายังมีช้างของหลวงส่งไปขายถึงเมืองเทศ เห็นครอบพิศจะไม่รู้
เพราะส่งไปทางเมืองตรัง จึงไม่กล่าวถึงสินค้าต้องห้ามที่พระคลังสินค้า
ขายนั้น ช้างเห็นจะเป็นของหลวงจับเองหรือเป็นภาคหลวงที่เรียกจากผู้จับ
งาช้างเป็นของบรรณาการแลรับชอด้วย นอกจากสองสิ่งนี้เป็นของส่วย
แลรับชอทั้งนั้น ทักกล่าวมานี้เป็นส่วนสินค้าขาออก สินค้าขาเข้าซึ่งพวก
พ่อค้าพามาแต่ต่างประเทศนั้น ในรัชกาลที่ ๒ ปรากฏว่า กำหนดสินค้า
ต้องห้ามมิให้ขายแก่ผู้อื่นแต่เครื่องคัสตราวุธทอภัณฑ์ คือ ยืนและ
กินยืน เป็นต้น สินค้าอื่น ๆ นอกจากนั้นเป็นแต่รัฐบาลต้องการใช้สิ่งใด
ชอใดก่อนผู้อื่น หาปรากฏว่ายังค้ำให้เอามาขายเหมือนเมื่อครั้งรัชกาล
สมเด็จพระนารายณ์ ฯ ไม่

เรือของหลวงสำหรับแต่งไปค้าขายต่างประเทศเมื่อในรัชกาลที่ ๒
มี ๒ ลำ ชอเรือมาลาพระนครลำ ๑ เรือเหราข้ามสมุทรลำ ๑ (เข้าใจว่า
ยังมีเรือหลวงที่เมืองนครศรีธรรมราชอีกสักลำหนึ่งหรือสองลำ) แต่งไป
ค้าขายถึงเมืองเกาะหมาก เมืองสิงคโปร์ เมืองหมาเก๊า แลบางที่ก็ไป
ถึงอินเดีย

(๓๑)

ผลประโยชน์แผ่นดินในรัชกาลที่ ๒ ครอไฟต์ประมาณว่าเก็บได้
รวบละ ๒,๒๖๐,๐๐๐ บาท

ถึงรัชกาลที่ ๓ จักรการแก้ไขวิธีการเก็บผลประโยชน์แผ่นดิน
หลายอย่าง เหตุด้วยเมื่อในรัชกาลที่ ๒ ผลประโยชน์แผ่นดินได้ไม่พอ
จําพระราชการตั้งกล่าวมาแล้ว ครั้นมาถึงรัชกาลที่ ๓ มีศึกสงครามจําเป็น
ต้องการเงินใช้ราชการมากกว่าแต่ก่อน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัวจึงทรงพระราชดำริห์จัดการฟื้นฟูวิธีเก็บเงินผลประโยชน์แผ่นดิน
การที่ทรงจัดนั้น คือแก้ไขวิธีเก็บภาษีอากรเดิม เช่นเรียกเก็บค่านา
เป็นตัวเงินแทนเก็บเข้าเปลือกขนนางหลวง คิดเป็นไร่ละสลึง แล
เก็บเงินแทนค่าขนเข้าส่งนางหลวงอีกไร่ละเพื้อง เป็นต้น^(๑) นอกจาก
แก้ไขวิธีเก็บ ทรงตั้งภาษีขึ้นใหม่อีกหลายอย่าง คำว่า “ภาษี” แต่เดิม
ในภาษาไทยใช้แต่หมายความว่าได้เปรียบ ดังเช่นกล่าวว่าสิ่งนี้มีภาษี
กว่าสิ่งโน้น ที่มาใช้หมายความว่าเก็บผลประโยชน์แผ่นดิน ดูเหมือน
จะพึงปรากฏขึ้นเมื่อในรัชกาลที่ ๓ เห็นจะมาจากภาษาจีนแต้จิ๋ว “ชื้อ”
หมายความว่าล่านักเจ้าพนักงานทำการเก็บผลประโยชน์แผ่นดิน เพราะ
มาจกวิธีให้ผู้อื่นว่าประมูลเงินหลวงรับผูกขาดเก็บผลประโยชน์แผ่นดิน
ขึ้นเมื่อรัชกาลที่ ๓ ใครประมูลได้ก็ได้อีกว่า “เจ้าภาษี” ดังนี้

(๑) ในหนังสือมองซิเออร์เดอลาลูแบร์ว่า เมื่อรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
เก็บค่านาเป็นตัวเงิน ที่มาเปลี่ยนเป็นเก็บเข้าเปลือกนั้น เข้าใจว่าเห็นจะเป็นครั้งกรุงธนบุรี
เพราะเป็นเวลาราชมณเฑียรสถาน และรัฐบาลต้องการเข้าเป็นส่วยเบี่ยงสำหรับทำสงคราม

(๓๒)

ภาษาซึ่งตั้งขึ้นเมื่อในรัชกาลที่ ๓ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์กล่าวไว้ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่ามี ๓๘ อย่าง คือ

๑ ย่อนเบียจีน เดิมมีแต่ย่อนเบียไทย คือตั้งโรงให้คนไปเล่นเบียกันเอง นายอากรเป็นแต่เก็บตั้งหัวเบียส่งหลวง ที่เรียกว่าย่อนเบียจีนนั้น สำหรับพวกจีนเล่นกัน ยอมให้เล่นตามประเพณีในเมืองจีน

๒ หวย ก.ข.

๓ ภาษาเบ็ดเตล็ด (เก็บจากของลงสำเภา)

๔ ภาษาของต้องห้ามหกอย่าง

๕ ภาษาพริกไทย (เก็บจากผู้ซื้อของลงสำเภา)

๖ ภาษาพริกไทย (เก็บจากชาวไร่ที่ปลูกพริกไทย)

๗ ภาษาฝาง

๘ ภาษาไม้แดง (เก็บจากผู้ซื้อของลงสำเภา)

๙ ภาษาไม้แดง (เก็บลิขิตจากผู้ขาย)

๓๐ ภาษาเกล็ด

๓๑ ภาษาน้ำมันมะพร้าว

๓๒ ภาษาน้ำมันต่าง ๆ

๓๓ ภาษากระทะ

๓๔ ภาษาคนยาง

๓๕ ภาษาไต้ชั้

๓๖ ภาษาพน

๓๗ ภาษาปาก

- ๑๘ ภาษักระแซง
๑๙ ภาษัไม่ไผ่ป่า
๒๐ ภาษัไม่รวก
๒๑ ภาษักอไม้ สัก
๒๒ ภาษัไม้คางพล
๒๓ ภาษัไม้ต่อเรือ
๒๔ ภาษัไม้ซุง
๒๕ ภาษัฝ้าย
๒๖ ภาษัยาสูบ
๒๗ ภาษัปอ
๒๘ ภาษัควรม
๒๙ ภาษัเนื้อแห้ง ปลาแห้ง
๓๐ ภาษัเยอเคย
๓๑ ภาษันาตาลทราย
๓๒ ภาษันาตาลหม้อ
๓๓ ภาษันาตาลอ้อย
๓๔ ภาษัลำรว
๓๕ ภาษัเคาตาล
๓๖ ภาษัจันอัย, ไข่, เทียนไขเนื้อ, แลชนมต่าง ๆ
๓๗ ภาษัป่น
๓๘ ภาษัแก้วยน, โคต่าง, เรือจ้าง, ทางโยง

บัญชีเงินภาษีอากร

จำนวนยี่มะแสงสี่ปีตศก พุทธศักราช ๑๒๐๗

ภาษีฝาง	พระสวัสดิศิวาริย์ทำ	รวมเงิน	๗๔๐	ชั่ง
^๕ ช	พระคลังสินค้า		๖๕๐	ชั่ง
^๕ ช	พระราชวังบวร ฯ		๗๐	ชั่ง
^๕ ช	^๕ กรมหมื่นสุรินทรร		๑๐	ชั่ง
^๕ ช	กรมหลวงรักษารณเวศ		๑๐	ชั่ง
ภาษีพริกไทย	หลวงอภัยวานิชริย์ทำ	รวมเงิน	๔๒๐	ชั่ง
^๕ ช	พระคลังสินค้า		๓๘๐	ชั่ง
^๕ ช	พระราชวังบวร ฯ		๓๐	ชั่ง
^๕ ช	^๕ กรมหมื่นสุรินทรร		๕	ชั่ง
^๕ ช	กรมหลวงรักษารณเวศ		๕	ชั่ง
ภาษีเบ็ดเสร็จจำเภา	จีนจีนริย์ทำ	รวมเงิน	๒๗๕	ชั่ง
^๕ ช	พระคลังสินค้า		๒๕๕	ชั่ง
^๕ ช	พระราชวังบวร ฯ		๑๕	ชั่ง
^๕ ช	^๕ กรมหมื่นสุรินทรร		๒	ชั่ง
^๕ ช	กรมหลวงรักษารณเวศ		๓	ชั่ง
^๕ ช	เจ้าคุณวัง (เจ้าจอมมารดา กรมหมื่นสุรินทรร)		๓	ชั่ง

ภาษีของท้องห้าม จีนจีนรับทำ	รวมเงิน	๓๗๐	ชั่ง
^๕ ขน พระคลังสินค้า		๓๕๐	ชั่ง
^๕ ขน พระราชวังบวร ฯ		๓๕	ชั่ง
^๕ ขน กรมหมื่นสวัสด์		๒	ชั่ง
^๕ ขน กรมหลวงรักษารณเวศ		๑	ชั่ง
^๕ ขน เจ้าคุณวัง		๒	ชั่ง
ภาษีเนือปลา จีนเล่าแซเป็นขนวิเศษภักดีรับทำ	รวมเงิน	๓๓๐	ชั่ง
^๕ ขน พระคลังสินค้า		๘๓	ชั่ง
^๕ ขน พระราชวังบวร ฯ		๒๒	ชั่ง
^๕ ขน กรมหมื่นสวัสด์		๓	ชั่ง
^๕ ขน กรมหลวงรักษารณเวศ		๒	ชั่ง
ภาษีฝ้าย, ครั่ง จีนพลัยเป็นขนจำเริญโกศารรับทำ	รวมเงิน	๓๘๕	ชั่ง
^๕ ขน พระคลังสินค้า		๓๗๗	ชั่ง
^๕ ขน พระราชวังบวร ฯ		๗	ชั่ง
^๕ ขน กรมหมื่นสวัสด์		๑	ชั่ง
ภาษีฝ้าย, ยาสูบ จีนจีนเป็นขนศรีสมบัติรับทำ	รวมเงิน	๓๗๔	ชั่ง
^๕ ขน พระคลังสินค้า		๑๖๑	ชั่ง
^๕ ขน พระราชวังบวร ฯ		๓๐	ชั่ง
^๕ ขน พระศรีสุลาไลย		๒	ชั่ง
^๕ ขน กรมหลวงรักษารณเวศ		๑	ชั่ง

(๑๗)

ภาษีของเบ็ดเสร็จสิบลด เงินกองชวเป็นชนนภักดีอากรรับทำ

รวมเงิน ๑๓๒ ชั่ง

ชน พระคลังสินค้า ๑๐๑ ชั่ง

ชน พระราชวังบวร ฯ ๘ ชั่ง

ชน พระศรีสุลาไลย ๒ ชั่ง

ภาษีงาสิบลด เงินท่วนเป็นชนโกษาวาณิชรับทำรวมเงิน ๕๒ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

ชน พระคลังสินค้า ๔๔ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

ชน พระราชวังบวร ฯ ๓ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

ชน พระศรีสุลาไลย ๒ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

ชน กรมหมื่นสวัสดิวร ๒ ชั่ง

ภาษีน้ำตาลทราย หลวงพิทักษ์ทศกรรับทำ รวมเงิน ๖๖๐ ชั่ง

ชน พระคลังสินค้า ๖๓๘ ชั่ง

ชน พระราชวังบวร ฯ ๑๕ ชั่ง

ชน พระศรีสุลาไลย ๓ ชั่ง

ชน กรมหมื่นสวัสดิวร ๓ ชั่ง

ชน กรมหลวงวรภานุเวศ ๒ ชั่ง

ชน กรมหมื่นอภัยสุสดาเทพ ๑๗ ชั่ง

ชน เจ้าคุณวัง ๒ ชั่ง

ภาษีพินโรงน้ำตาล หลวงพิทักษ์ทศกรรับทำ รวมเงิน ๗๐ ชั่ง

ชน พระคลังสินค้า ๖๕ ชั่ง

ชน พระราชวังบวร ฯ ๕ ชั่ง

(๑๘)

ภาน้ำตาลกรวด จินเป็นหมื่นมจรสวาณิธรรับทำ รวมเงิน ๓๐๐ ชั่ง

๙ ขน พระคลังสินค้า ๘๕ ชั่ง

๙ ขน กรมหมื่นอภัยสรสคาเทพ ๕ ชั่ง

ภาน้ำตาลโตนคเมืองเพ็ชรบุรี จินเกียตเป็นขุนวิเศษทศกรรับทำ

รวมเงิน ๗๕ ชั่ง

๙ ขน พระคลังสินค้า ๗๕ ชั่ง

๙ ขน พระราชวังบวร ฯ ๕ ชั่ง

๙ ขน พระศรีสุลาไลย ๖ ชั่ง

๙ ขน กรมหมื่นสวัสดินทร ๓ ชั่ง

๙ ขน กรมหลวงวิสุทธิวรเศ ๓ ชั่ง

๙ ขน กรมหมื่นอภัยสรสคาเทพ ๕ ชั่ง

ภาน้ำตาลโตนคเมืองนนทบุรี จินนี้มรับทำ รวมเงิน ๔ ชั่ง

๙ ขน พระคลังสินค้า ๔ ชั่ง

ภาน้ำตาลโตนคเมืองสพรรณบุรี นายอภัยรับทำ รวมเงิน ๒ ชั่ง ๕ ตำลึง

๙ ขน พระคลังสินค้า ๒ ชั่ง ๕ ตำลึง

ภาน้ำอ้อย หลวงพิทักษ์ทศกรรับทำ รวมเงิน ๓๖๐ ชั่ง

๙ ขน พระคลังสินค้า ๓๔๐ ชั่ง

๙ ขน กรมหมื่นอภัยสรสคาเทพ ๒๐ ชั่ง

อากรรังนก เมืองชุมพร เมืองไชยา หลวงบรรจงวาณิธรรับทำ

รวมเงิน ๘๕ ชั่ง

๙ ขน พระคลังสินค้า ๗๗ ชั่ง ๓๕ ตำลึง ๒ บาท ๒ สลึง ๕๕๐ เปีย

๙ ขน พระราชวังบวร ฯ ๓ ชั่ง ๘ ตำลึง ๑ สลึง ๑๐๘ เปีย

๙ ขน พระคลังนอก ๔ ชั่ง ๔ ตำลึง ๒ สลึง ๑๔๒ เปีย

๙ ขน พระคลังใน ๒ ชั่ง ๘ ตำลึง ๒ บาท

๙ ขน พระศรีสุลาไลย ๑ ชั่ง ๑๒ ตำลึง ๑ สลึง

๙ ขน กรมหมื่นสุนทร ๔ ชั่ง ๒ ตำลึง ๑ บาท ๑ สลึง ๑ เฟื้อง

๙ ขน กรมหลวงรักษารณเรศ ๑ ชั่ง ๓ ตำลึง ๓ บาท ๒ สลึง ๑ เฟื้อง

๙ ขน กรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ๑๒ ตำลึง ๓ บาท ๑ สลึง ๑ เฟื้อง

๙ ขน เจ้าคุณวัง ๕ ชั่ง ๓ ตำลึง ๒ บาท

ซากกรรณิก กุ้งแห้ง เมืองสงขลา พระยาสงขลาธิบดีทำ รวมเงิน ๕๕ ชั่ง

๙ ขน พระคลังสินค้า ๕๕ ชั่ง

ซากกรรณิกเมืองไทย พระยานครราชสีมา

รวมเงิน ๗๓ ชั่ง ๕ ตำลึง ๒ บาท ๒ สลึง

๙ ขน พระคลังสินค้า ๗๓ ชั่ง ๕ ตำลึง ๒ บาท ๒ สลึง

ภาษีเกลือไม่ใส่สีก หลวงแพ่ง หมื่นทพย์รักษา เมืองกรุงเก่า เมือง

อ่างทอง เมืองลพบุรี เมืองอินท เมืองพรหม เมืองสิงห์

เมืองสวรรค เมืองไชยนาท รวมเงิน ๑๐๐ ชั่ง

๙ ขน พระคลังสินค้า ๗๘ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

๙ ขน พระราชวังบวร ฯ ๖ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

๙ ขน พระศรีสุลาไลย ๗ ชั่ง

๙ ขน กรมหลวงรักษารณเรศ ๔ ชั่ง

๙ ขน กรมหมื่นอภัยสุทธาเทพ ๔ ชั่ง

(๒๐)

ภาษีโกไม่ไผ่สีสุก นายคงวิฑูรย์ เมืองสุพรรณบุรี เมืองนครไชยศรี
เมืองปทุมธานี รวมเงิน ๘ ชั่ง ๓๐ ตำลึง
ขึ้น พระคลังสินค้า ๒ ชั่ง ๓๐ ตำลึง
ขึ้น พระราชวังบวร ฯ ๑๕ ตำลึง
ขึ้น พระศรีสุลาไลย ๑๕ ตำลึง
ขึ้น กรมหลวงวรลักษณวรศ ๕ ตำลึง
ขึ้น กรมหมื่นอภัยสรสุตาเทพ ๕ ตำลึง

ภาษีโกไม่ไผ่สีสุก ข้าหลวงกรมการเก็บเป็นหลวง เมืองราชบุรี
เมืองเพชรบุรี เมืองสมุทรสงคราม
รวมเงิน ๑๒ ชั่ง ๑ บาท ๒ สลึง ๑ เฟื้อง

ภาษีฝ้ายเม็ด ฝ้ายขด กรมการเก็บเป็นหลวง เมืองปทุมธานี
รวมเงิน ๒ ชั่ง ๑๙ ตำลึง ๒ บาท ๑ เฟื้อง ๓๕๒ เปຍ

ภาษีไม้ท่อน ไม้กระดาน กงฉาก กงค้ำ กรมการเก็บเป็นหลวง
กรุงเทพ ฯ เมืองสมุทรสงคราม เมืองนคร รวมเงิน ๓ ชั่ง ๒ ตำลึง

ภาษีปลาทุ เจ้าภาษีเนือ เจ้าภาษีปลาเก็บเป็นหลวง
รวมเงิน ๒๐ ชั่ง ๒ ตำลึง

รวมทั้งสิ้น ๓,๖๘๐ ชั่ง ๙ ตำลึง ๒ บาท ๑ สลึง ๑ เฟื้อง ๓๕๒ เปຍ

(๒๙๕,๔๓๘ บาท ๔๖ สตางค์)

ตามรายการที่ปรากฏในบัญชีนี้ กล่าวถึงแต่ภาษีอากรบางอย่าง
เงินผลประโยชน์แผ่นดินครั้งรัชกาลที่ ๓ มากกว่าที่ปรากฏในบัญชีนี้
เป็นอันมาก ประมาณเห็นจะไม่ต่ำกว่า ๒๕,๐๐๐,๐๐๐ บาท

(๒๑)

ในรัชกาลที่ ๓ นอกจากที่จัดไว้เก็บภาษีอากรและตั้งภาษีขึ้นใหม่
การค้าขายของหลวง และของเจ้านายข้าราชการผู้ใหญ่ ทั่วแห่งเรือ
ไปค้าขายต่างประเทศ ก็ยังคงทำมาตลอดรัชกาล

ถึงรัชกาลที่ ๔ กรุงสยามทำหนังสือสัญญาค้าขายกับฝรั่งต่างประเทศ
การทำหนังสือสัญญากับต่างประเทศนั้น เป็นปัจจัยต่อการเก็บภาษี
อากรเป็นข้อสำคัญในเวลาต่อมา เหตุด้วยยอมให้ชาวต่างประเทศที่
เข้ามาค้าขาย เมื่อเสียภาษีตามพิกัดอัตราอันกำหนดไว้ ในหนังสือ
สัญญาแล้ว ซื้อขายได้ โดยสะดวก ตัดทวงค้าขายของหลวงใน
พระคลังสินค้า และทางค้าขายผู้มีบันดาศักดิ์ซึ่งเคยทำมาแต่ก่อน
รัฐบาลจำต้องตั้งภาษีอากรหาผลประโยชน์แผ่นดิน และแบ่งส่วนพระ
ราชทานทดแทนผู้มีบันดาศักดิ์ซึ่งขาดตกไปเพราะการทำหนังสือสัญญา
กับต่างประเทศ ภาษีอากรซึ่งตั้งขึ้นใหม่ในรัชกาลที่ ๔ เจ้าพระยา
ทิพากรวงศ์แสดงไว้ว่ามี ๑๔ อย่าง คือ

- ๑ ภาษีฝิ่น
- ๒ ภาษีสุกร
- ๓ ภาษีปลาสด
- ๔ ภาษีปลาทุ
- ๕ ภาษีไหม
- ๖ ภาษีขมิ้น
- ๗ ภาษีผัก
- ๘ ภาษีหม้อหวด

๙ ภาษีโรง

๓๐ ภาษีเตาหล่

๓๑ ภาษีม้าคเร็วโกลน

๓๒ ภาษีแจว พาย โกลน

๓๓ อากรการพนัน

๓๔ อากรมหรสพ

กลับทั้งภาษีซึ่งเลิกในรัชกาลที่ ๓ สองอย่าง คือ

๑ อากรค่าน้ำ

๒ อากรรักษาเกาะ

ลดเลิกแลแก้ไขวิธีเก็บภาษีอากร ๖ อย่าง คือ

๑ เปลี่ยนอากรตลาด เป็นภาษีเรือโรงร้าน

๒ ลดพิศักเก็บสมพิศกร ซึ่งเดิมเก็บไร่ละบาท ลงเป็นไร่ละ

๓ เลิกวิธีเก็บภาษีพริกไทยตามจำนวนค้ำงพริกไทย เปลี่ยนเป็น
เก็บอย่างสมพิศกร

๔ เลิกภาษีเกวียน และเรือจ้าง ทางโยง

๕ ลดอากรต้นทุเรียน ซึ่งเคยเก็บต้นละบาท ลงเป็นต้นละ
๖

๖ เลิกภาษีน้ำมันมะพร้าว เปลี่ยนเป็นเก็บตามจำนวนต้นมะพร้าว
(ต่อมาเลิกที่เดียว)

จำนวนเงินภาษีอากร ซึ่งเก็บได้ในตอนต้นรัชกาลที่ ๔ (เข้าใจ
ว่าจะไม่ส่งค่าผิดกับในรัชกาลที่ ๓ นั้) สังฆราชปาละกัไว้ได้สืบ
จำนวนเงินยหนึ่งใดดังนี้

ค่านา	๒,๐๐๐,๐๐๐ บาท
ซากรสวน	๕,๕๔๕,๐๐๐ บาท
ซากรสมพัคสร	๕๐๐,๐๐๐ บาท
ภาษัซง ^๑	๘๐,๐๐๐ บาท
ภาษัฝาง	๒๐๐,๐๐๐ บาท
ภาษัน้ำมนมะพร้าว	๕๐๐,๐๐๐ บาท
ภาษัน้ำตาลทราย	๒๕๐,๐๐๐ บาท
ภาษัน้ำตาลโตนค	๓๐,๐๐๐ บาท
ภาษัเข้าขาออก	๓๐๐,๐๐๐ บาท
ภาษัเกลือ	๕๐,๐๐๐ บาท
ภาษัพริกไทย	๔๐๐,๐๐๐ บาท
ภาษักระวาน	๓๐,๐๐๐ บาท
ภาษัแร่	๒๐,๐๐๐ บาท
ภาษัครั่ง	๓๒,๐๐๐ บาท
ภาษัขบถ	๖๐,๐๐๐ บาท
ภาษัเหล็ก	๖๐,๐๐๐ บาท
ภาษังาซ้าง	๔๕,๐๐๐ บาท
ภาษัยางไม้	๒๔,๐๐๐ บาท
ภาษัหน่อแรค	๒,๐๐๐ บาท
ภาษัเขากวาง	๔,๐๐๐ บาท
ภาษัเขาควาย	๕๐๐ บาท

ภาษีสัตว์	๒,๖๐๐ บาท
ภาษีกำยาน	๑,๐๐๐ บาท
ภาษีสรรพสามิต	๓๐๐,๐๐๐ บาท
ภาษีสรรพสามิต	๓๐,๐๐๐ บาท
ภาษีสรรพสามิต	๖,๐๐๐ บาท
ภาษีสรรพสามิต	๓๐,๐๐๐ บาท
ภาษีสรรพสามิต	๘,๐๐๐ บาท
ภาษีสรรพสามิต	๗,๐๐๐ บาท
ภาษีสรรพสามิต	๔๐,๐๐๐ บาท
ภาษีสรรพสามิต	๒๐,๐๐๐ บาท
ภาษีสรรพสามิต	๑๒,๐๐๐ บาท
ภาษีสรรพสามิต	๓๐,๐๐๐ บาท
ภาษีสรรพสามิต	๘,๐๐๐ บาท
ภาษีสรรพสามิต	๘๐,๐๐๐ บาท
ภาษีสรรพสามิต	๑๕,๐๐๐ บาท
ภาษีสรรพสามิต	๑๕,๐๐๐ บาท
ภาษีสรรพสามิต	๔๐๐,๐๐๐ บาท
ภาษีสรรพสามิต	๕๐๐,๐๐๐ บาท
ภาษีสรรพสามิต	๕๐๐,๐๐๐ บาท
ภาษีสรรพสามิต	๗๐,๐๐๐ บาท
ภาษีสรรพสามิต	๓๐๐,๐๐๐ บาท

(๒๕)

ภาษีแพ	๑๕๐,๐๐๐ บาท
ภาษียาสูบ	๒๐๐,๐๐๐ บาท
ภาษีไม่หอม	๕๔,๐๐๐ บาท
อากรรักษาเกาะ	๒,๐๐๐ บาท
ภาษีขาออก (ศุลกากร)	๓๐๐,๐๐๐ บาท
ค่าแรงแทนรัชการ	๑๒,๐๐๐,๐๐๐ บาท
เงินผูกมัดขอมอิน (๓ ปีเก็บครั้ง ๑)	เงิน ๒,๐๐๐,๐๐๐ บาท
จึงกอบเก็บเรือทะเล	๘๐,๐๐๐ บาท
ภาคหลวงบ่อทองบางตะพาน	๑๐,๐๐๐ บาท
ภาษีนครโสเกณ	๕๐,๐๐๐ บาท
เงินค่าธรรมเนียมความ	๑๕,๐๐๐ บาท
ผลประโยชน์ส่งจากหัวเมืองฝ่ายเหนือ	๕๐,๐๐๐ บาท
ผลประโยชน์ส่งจากหัวเมืองใต้	๔๐,๐๐๐ บาท
อากรหอย ก. ข.	๒๐๐,๐๐๐ บาท

รวมยอดจำนวนเงินผลประโยชน์แผ่นดินครั้งรัชกาลที่ ๔ บ้าง
ประมาณเงิน ๒๖,๙๖๔,๑๐๐ บาท (จำนวนเงินที่ประมาณแผ่นดินรัชกาล
ที่ ๔ เห็นจะไม่ห่างไกลกับจำนวนผลประโยชน์แผ่นดินที่เก็บได้เมื่อใน
รัชกาลที่ ๓ นัก)

การเก็บภาษีอากรแบ่งเป็นหน้าที่กระทรวงต่าง ๆ (จะจัดมาแต่
รัชกาลที่ ๓ หรือรัชกาลที่ ๔ ไม่ทราบแน่) มีรายได้ทำในรัชกาลที่ ๕
เมื่อออก พ.ศ. ๒๔๑๕ ขึ้นก่อนจัดการพระคลังตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์
ปรากฏอยู่ดังนี้

๕ ขนกรมพระคลังมหาสมบัติ

ภาษีน้ำมันมะพร้าว

ภาษีน้ำมันปลา

อากรสุรา ๒๖ หัวเมือง

บ่อนเบี้ย ๕๑ ตำบล

ค่าน้ำ ๑๖ ตำบล

สมปักศ ๓๔ เมือง

ภาษีทางโยนบางพลี

ภาษีเสา

อากรสวนใน ๓๔,๒๓๖ สวน

อากรสวนนอก ๗,๓๐๕ สวน

๕ ขนกรมพระคลังสินค้า

อากรห่วย ก. ข.

บ่อนเบี้ยไทย บ่อนเบี้ยจีน รวม ๒๐ ตำบล

คាកการพนันต่าง ๆ ในหัวเมือง

ภาษีน้ำตาลทราย

ภาษีดวงปลาทุ

ภาษีสุกร

ภาษีสินฮีบ

ภาษีเยอเคย

ภาษีฝ้ายปอคราม

ภาษียาสัย

ภาษียุใหม่ขง

ภาษียุหม้อหวด

ภาษียุพริกไทย

ภาษียุปลาน้ำจืด, น้ำเค็ม

อากรรังนก

ภาษียุกังแห้ง

๕ ขนกรมพระกลาโหม

อากรสุรากรุงเทพ ฯ

อากรแย่งเข้าหมาก

ภาษียุน้ำอ้อยเหลว

ภาษียุกระทะ

ภาษียุเหล็กก้อน, เหล็กหล่อ

ภาษียุถ่าน

อากรรังนก (เมืองสงขลา และเมืองตรัง)

๕ ขนกรมมหาดไทย

ภาษียุเรือโรงงาน

ภาษียุมาดเรือโกสณ

ภาษียุหีบฝาย

ภาษียุละครคน

ภาษีไม้ไผ่

ภาษีซุง

๙
ขนกรมพระคลังในซ้าย

ซากรนาเกลือ

๙
ซากรฆ่าฝง

ภาษีนุ่น

๙
ขนกรมพระคลังในขวา

สมพักสรียาสูบ ๒๓ ไม้ของ

ภาษีถ่านไม้ไผ่

๙
ขนกรมท่ากลาง

ซากรสมพักสรีพริกไทย

ภาษีไหม

ภาษีไม้ไผ่ฆ่า

ภาษีจาก

ซากรรักษาเกาะ

๙
ซากรฆ่าฝง (หัวไม้ของชายทะเลตะวันออก)

ภาษีไม้กระดาน

ภาษีเข้คเส้ร

ภาษีฝาง

ภาษีเข้ ฆ่าออก

๕
ขณกรมพระคลังราชการ

ชากรส่วนจาก ๓๐ ^๕เมือ

คำของสวน

ภาษาอีสาน นามนยาง

๔๔
ภาพยนตร์

๕. ขนกรรมาทำชาย

រាជ្យកេសប

ภาษาไม่ใคร่ของเรอ

ឧបករណ៍

คำนำ

รวมจำนวนเงินผลประโยชน์ภาษีอากร (นอกจากราคาการช่วยเหลือ
และภาษีเงินได้) อันมีค่าใกล้เคียงในบัญชีที่แสดงมา) เป็นเงินยี่

๒๘,๘๓๒,๘๐๐ บาท นับว่าทึ่ใด ในรัชกาลที่ ๕

ถึงรัชกาลที่ ๕ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงบัญชาการแผ่นดินเอง ความปรากฏว่าเงินผลประโยชน์แผ่นดิน ได้เข้าพระคลังไม่เต็มจำนวน มักติดค้างอยู่ตามเจ้ากระทรวงและเจ้า ภาชีนายอากรเสียโดยมาก เงินพระคลังมหาสมบัติไม่พอจ่าย ถึง รัฐบาลต้องเป็นหนี้อยู่ จึงทรงพระราชดำริให้จัดการพระคลัง ตั้งแต่ ปีระกา พ.ศ. ๒๔๓๒ ตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์เป็นที่สำนักงาน ชั้นแรกเป็น แต่ให้มีกรมขายชั่งกลาง สำหรับรวบรวมขายเงินผลประโยชน์แผ่นดิน

(๓๐)

ซึ่งต่างกระทรวงเป็นเจ้าของที่เก็บนั้น ให้รู้ว่าเป็นจำนวนเงินเท่าใด และ
เร่งเรียกเงินให้ส่งเข้าพระคลังมหาสมบัติตามกำหนดแล้วจัดการแก้ไข
ข้อขบวนการเก็บภาษีอากรเข้าในกระทรวงพระคลังเป็นลำดับมา และ
ทรงพระราชดำริห์ให้ระเบียบการเก็บภาษีอากรเลิกเสียบ้าง แก้ไขวิธี
เก็บบ้าง เปลี่ยนแปลงมาเป็นลำดับ จนเป็นกระทรวงเสนาบดีอยู่ในบัดนี้

ก. ๖๖ ทรงพระกรุณา

นายกรัฐมนตรีตยสภา

ตำนานภาษีอากรบางอย่าง

ตำนานการเก็บค่านา

(คัดมาจากประกาศในรัชกาลที่ ๕ เมื่อขั้วชวด พ.ศ. ๒๔๐๗)

ค่านานั้นแต่ก่อนเป็นทางเข้าตวงขึ้นฉางหลวงไร่ละ ๒ ถึงแล้วข้า
จัตข้อเป็นราคาหลวงอีกไร่ละ ๒ ถึง พระราชทานเงินให้ ไร่ละเพื่อง
เป็นราคาหลวงถึงละ ๒ ไพ แต่ราษฎรต้องขนมาส่งถึงฉางในกรุง ฯ
แลฉางหัวเมือง ตามแต่เจ้าพนักงานจะบังคับ ราษฎรได้ความยาก
ง่ายง่ายยังไม่เสมอกัน ที่ใดความยากก็ร้องทุกข์กล่าวโทษเข้าหลวง
เสนาและเจ้าพนักงานไปต่าง ๆ ต้องมีผู้ตัดสินเป็นถ้อยความอยู่เนื่อง ๆ
มาจนถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้นนั้นทรง
พระราชดำริห์พร้อมกับความคิดเจ้านายต่างกรมแลเสนาบดี เห็นว่า
เรียกทางเข้าค่านา แลจัตข้อเขาเป็นหัวเข้าแล้วก็บังคับให้มาส่งถึงฉาง
ราษฎรได้ความลำบากมากยิ่งขึ้นยังไม่เสมอกัน ที่ถูกเกาะครอง
เร่งรัดก็มีก็ร้องทุกข์กล่าวโทษเจ้าพนักงานแลเข้าหลวงเสนา เป็นถ้อย
ความต่าง ๆ เนื่อง ๆ จึงได้คิดอ่านตั้งอย่างธรรมเนียมเสียใหม่ เลิก
เรียกทางเข้าค่านาแลจัตข้อเป็นราคาหลวงอย่างแต่ก่อนนั้นเสีย แล้วมี
พระราชบัญญัติให้เรียกเป็นค่านาไร่ละสลึงเพื่องเสมอกันไปทั้งนาโคแล

นาน้ำฝนฟางลอย แต่การที่เรียกตามประเมินน้ำหนักนาน้ำฝนฟางลอย
 แลเรียกตามจำนวนในตราแดงแลนาคโค่นั้น ยังคงอยู่ตามไม่ยกย้าย
 ก็เมื่อโคฝนแล้งน้ำน้อยหรือน้ำมากเกินไปประมาณ ราษฎรเจ้าของนาคโค
 ที่ต้องเสียตามจำนวนตราแดง มักร้องทักว่าทำนาได้ผลน้อย จะทน
 เสียค่านาตามจำนวนตราแดงไปไม่ได้ ที่เป็นไพร่หลวงผลพายแลพวกพ้อง
 ของพวกผลพายมาเข้าซื้อกันถวายเป็นฎีกาในกรุงเทพฯ ๖ ข้าง ก็การที่สำเร็จ
 แก่ผู้ร้องนั้นเป็นไปต่าง ๆ เหนื่อยมลงไม่ได้ บางทีก็โปรดให้ยกให้
 ลดให้แก่ไพร่หลวงกรมผลพายที่ลงมารับราชการ บางทีก็โปรดให้ประเมิน
 เรียกเอาแต่ตามที่ใดทำ บางทีก็โปรดลดให้ไว้ละเพียงเสมอไปใน
 หนึ่งนั้น ตามครั้งคราวที่เป็นใหญ่เป็นน้อยหาขึ้นลงเป็นอย่างนี้ จนมา
 ถึงรัชกาลที่ ๒๓ (พ.ศ. ๒๓๙๕) เป็นปีที่ ๒ ในแผ่นดินปัจจุบันนี้ ฝน
 แล้งน้ำน้อยคล้ายกับในรัชกาล (พ.ศ. ๒๔๐๗) นี้ได้ทรงพระราชดำริห์
 พร้อมกันท่านเสนาบดีก่อนแต่ยังไม่มีการว่า ในเวลานั้นฝนแล้ง
 น้ำน้อยจะเรียกค่านาคโคเสมอไว้ละสิ่งเพียงตามจำนวนในตราแดงเห็นจะ
 มีผู้มาร้องเป็นแน่ เมื่อต่อเมื่อผู้มาร้องแล้วจึงจะให้ไปประเมินเรียกแต่ตาม
 ที่ได้ทำกรูเป็นแน่ได้ยากไป เพราะกว่าจะไปประเมินนาคโคเสียแล้ว
 จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งเจ้าพระยาพลเทพสรรพพลเสวยเสนาบดี
 ขึ้นไปตั้งกองอยู่ที่กรุงเก่าแต่งข้าหลวงเสนาออกไปประเมินนาคโคให้รู้
 จำนวนว่าทำได้เท่าไร ทำไม่ได้เท่าไร ค่าเส้นเชือกที่ประเมินนั้นก็ไม่ได้
 คิด ครั้นประเมินเสร็จแล้วก็โปรดให้เรียกค่านาไว้ละสิ่งเพียงแต่
 ที่ได้ทำ ที่ไม่ได้ทำโปรดยกพระราชทานให้ ครั้นมาถึงปีเถาะสัปตศก

(พ.ศ. ๒๓๘๘) โปรดให้เกณฑ์นาทำตราแดงใหม่ จึงได้ทรงพระราชดำริห์
 ปรึกษากับความคึกคักท่านเสนาบดีเห็นว่า ^๑นาโคต้องเสียไร่ละสลึง^๒เพื่อง
 เสมอตามจำนวนในตราแดงนั้น เสียเปรียบนาย^๓ก้อย เพราะนาย^๔ก้อย
 แต่ตาม^๕ที่ไ้ ซึ่งแต่ก่อนมีอย่างธรรมเนียม^๖กับให้^๗นาโคต้อเสียตาม
 จำนวนในตราแดงเสมอ^๘นั้น ก็เห็นว่านาหว่านมีผลมากกว่า^๙นาย^{๑๐}ก้อย ถึง
 ใน^{๑๑}ฝนแล้ง^{๑๒}น้ำ^{๑๓}ฝน^{๑๔}ฟาง^{๑๕}ล่อย^{๑๖}เสีย^{๑๗}ทำ^{๑๘}ไม่^{๑๙}ได้ ^{๒๐}น้ำ^{๒๑}เห็น^{๒๒}อ^{๒๓}มา^{๒๔}มาก^{๒๕}นาโค^{๒๖}ก็
 ทำ^{๒๗}ไ้ ^{๒๘}อ^{๒๙}นึ่ง^{๓๐}ประสงค์^{๓๑}จะ^{๓๒}ก^{๓๓}เข้า^{๓๔}ของ^{๓๕}นา^{๓๖}ให้^{๓๗}อ^{๓๘}สำ^{๓๙}ห^{๔๐}ทำ^{๔๑}นา^{๔๒}ให้^{๔๓}เต็ม^{๔๔}ภูมิ^{๔๕} จึง^{๔๖}ไ้
 บัง^{๔๗}ค^{๔๘}ย^{๔๙}ให้^{๕๐}เรียก^{๕๑}เสมอ^{๕๒}ตาม^{๕๓}จำนวน^{๕๔}ใน^{๕๕}ตรา^{๕๖}แดง^{๕๗}ไม่^{๕๘}มี^{๕๙}ประ^{๖๐}เม^{๖๑}ิน

ครั้นเมื่อพิจารณา^๑เห็นว่า^๒นาโค^๓ถึง^๔มี^๕ผล^๖มาก^๗ราคา^๘เข้า^๙ก็^{๑๐}ต่ำ^{๑๑}กว่า^{๑๒}เข้า^{๑๓}นา^{๑๔}ส^{๑๕}วน
 นาย^{๑๖}ก ^{๑๗}ค^{๑๘}ิด^{๑๙}ค^{๒๐}ัก^{๒๑}พ^{๒๒}อ^{๒๓}ช^{๒๔}ด^{๒๕}เซ^{๒๖}ย^{๒๗}ก^{๒๘}ัน ^{๒๙}แล^{๓๐}ซึ่ง^{๓๑}ประ^{๓๒}สงค์^{๓๓}จะ^{๓๔}ก^{๓๕}ไ้^{๓๖}ร^{๓๗}าย^{๓๘}ฐ^{๓๙}ร^{๔๐}ทำ^{๔๑}นา^{๔๒}ให้^{๔๓}
 เต^{๔๔}ม^{๔๕}ภูมิ^{๔๖}นั้น ^{๔๗}เ^{๔๘}็น^{๔๙}ว^{๕๐}าย^{๕๑}ค^{๕๒}ัน^{๕๓}เข้า^{๕๔}ก^{๕๕}เ^{๕๖}ค^{๕๗}ให้^{๕๘}ช^{๕๙}าย^{๖๐}ค^{๖๑}ัน^{๖๒}ต^{๖๓}่าง^{๖๔}ป^{๖๕}ระ^{๖๖}เท^{๖๗}ศ^{๖๘}ไม่^{๖๙}ไ้^{๗๐}บ^{๗๑}ย^{๗๒}ค^{๗๓}เ^{๗๔}ห^{๗๕}ือ^{๗๖}น
 อย่าง^{๗๗}แต่^{๗๘}ก่อน ^{๗๙}ร^{๘๐}าย^{๘๑}ฐ^{๘๒}ร^{๘๓}ค^{๘๔}ง^{๘๕}พ^{๘๖}อ^{๘๗}ใจ^{๘๘}ทำ^{๘๙}เต^{๙๐}ม^{๙๑}ภูมิ^{๙๒}อยู่^{๙๓}เ^{๙๔}อง ^{๙๕}ซึ่ง^{๙๖}ร^{๙๗}าย^{๙๘}ฐ^{๙๙}ร^{๑๐๐}เจ้า^{๑๐๑}ของ^{๑๐๒}
 นาโค^{๑๐๓}ต้อง^{๑๐๔}เสีย^{๑๐๕}ไร่^{๑๐๖}ละ^{๑๐๗}สลึง^{๑๐๘}เพื่อง^{๑๐๙}เสมอ^{๑๑๐}อยู่^{๑๑๑}นั้น ^{๑๑๒}เ^{๑๑๓}น^{๑๑๔}อัน^{๑๑๕}เสีย^{๑๑๖}เ^{๑๑๗}ร^{๑๑๘}ย^{๑๑๙}บ^{๑๒๐}นาย^{๑๒๑}ก^{๑๒๒}้อย^{๑๒๓}
 ถ้า^{๑๒๔}ฝน^{๑๒๕}แล^{๑๒๖}น้ำ^{๑๒๗}ท่า^{๑๒๘}เ^{๑๒๙}น^{๑๓๐}ป^{๑๓๑}ร^{๑๓๒}ก^{๑๓๓}ติ^{๑๓๔}ทำ^{๑๓๕}นา^{๑๓๖}ไ้^{๑๓๗}เต^{๑๓๘}ม^{๑๓๙}ภูมิ^{๑๔๐}เสีย^{๑๔๑}แต่^{๑๔๒}น^{๑๔๓}้อย^{๑๔๔}ก็^{๑๔๕}จะ^{๑๔๖}ย^{๑๔๗}อม^{๑๔๘}เสีย^{๑๔๙}ไป ^{๑๕๐}ถ้า^{๑๕๑}
 เมื่อ^{๑๕๒}ไ้^{๑๕๓}ฝน^{๑๕๔}แล^{๑๕๕}ง^{๑๕๖}น้ำ^{๑๕๗}น^{๑๕๘}้อย^{๑๕๙}ก็^{๑๖๐}ค^{๑๖๑}ง^{๑๖๒}จะ^{๑๖๓}ร^{๑๖๔}้อง^{๑๖๕}ว^{๑๖๖}า^{๑๖๗}ท^{๑๖๘}น^{๑๖๙}ค^{๑๗๐}่า^{๑๗๑}นา^{๑๗๒}ไม่^{๑๗๓}ไ้ ^{๑๗๔}เ^{๑๗๕}เพราะ^{๑๗๖}ฉ^{๑๗๗}น^{๑๗๘}ั้น^{๑๗๙}ค^{๑๘๐}ว^{๑๘๑}จะ^{๑๘๒}
 ล^{๑๘๓}ค^{๑๘๔}่า^{๑๘๕}นาโค^{๑๘๖}ต^{๑๘๗}้อง^{๑๘๘}เสีย^{๑๘๙}ป^{๑๙๐}วง^{๑๙๑}ย^{๑๙๒}ร^{๑๙๓}ว^{๑๙๔}า^{๑๙๕}ซึ่ง^{๑๙๖}เ^{๑๙๗}ร^{๑๙๘}ี^{๑๙๙}ก^{๒๐๐}ตาม^{๒๐๑}จ^{๒๐๒}ำน^{๒๐๓}วน^{๒๐๔}ใน^{๒๐๕}ตรา^{๒๐๖}แดง^{๒๐๗}นั้น ^{๒๐๘}พ^{๒๐๙}ระ^{๒๑๐}ราช^{๒๑๑}
 ท^{๒๑๒}าน^{๒๑๓}ให้^{๒๑๔} ไร่^{๒๑๕}ละ^{๒๑๖}เพื่อง^{๒๑๗}ท^{๒๑๘}ก^{๒๑๙}ย^{๒๒๐}เ^{๒๒๑}เสมอ^{๒๒๒}ไป ^{๒๒๓}ไ้^{๒๒๔}เ^{๒๒๕}น^{๒๒๖}อ^{๒๒๗}ล^{๒๒๘}่วง^{๒๒๙}ห^{๒๓๐}น^{๒๓๑}้า^{๒๓๒}เท^{๒๓๓}น^{๒๓๔}ส^{๒๓๕}่ว^{๒๓๖}น^{๒๓๗}ของ^{๒๓๘}นา^{๒๓๙}ท^{๒๔๐}่า^{๒๔๑}
 ไม่^{๒๔๒}ไ้ ^{๒๔๓}ใน^{๒๔๔}ล^{๒๔๕}าง^{๒๔๖}บ^{๒๔๗}มี^{๒๔๘}ย^{๒๔๙}าง^{๒๕๐}ค^{๒๕๑}ร^{๒๕๒}ง^{๒๕๓}ย^{๒๕๔}าง^{๒๕๕}ค^{๒๕๖}ว^{๒๕๗}ว^{๒๕๘}เมื่อ^{๒๕๙}ฝน^{๒๖๐}แล^{๒๖๑}ง^{๒๖๒}น้ำ^{๒๖๓}น^{๒๖๔}้อย^{๒๖๕}น^{๒๖๖}น^{๒๖๗}ท^{๒๖๘}เ^{๒๖๙}ย^{๒๗๐} ^{๒๗๑}เมื่อ^{๒๗๒}ย^{๒๗๓}
 ฝน^{๒๗๔}แล^{๒๗๕}ง^{๒๗๖}น้ำ^{๒๗๗}น^{๒๗๘}้อย^{๒๗๙}ก็^{๒๘๐}ค^{๒๘๑}เ^{๒๘๒}น^{๒๘๓}ป^{๒๘๔}ร^{๒๘๕}ก^{๒๘๖}ติ^{๒๘๗}ค^{๒๘๘}ค^{๒๘๙} ^{๒๙๐}ไ้^{๒๙๑}เ^{๒๙๒}ร^{๒๙๓}ี^{๒๙๔}ก^{๒๙๕}แต่^{๒๙๖}ไร่^{๒๙๗}ละ^{๒๙๘}สลึง^{๒๙๙}ตาม^{๓๐๐}จ^{๓๐๑}ำน^{๓๐๒}วน^{๓๐๓}ใน^{๓๐๔}
 ต^{๓๐๕}รา^{๓๐๖}ด^{๓๐๗}เ^{๓๐๘}ง^{๓๐๙}เ^{๓๑๐}ห^{๓๑๑}ือ^{๓๑๒}น^{๓๑๓}ก^{๓๑๔}บ^{๓๑๕}ให้^{๓๑๖}ร^{๓๑๗}าย^{๓๑๘}ฐ^{๓๑๙}ร^{๓๒๐}เ^{๓๒๑}้า^{๓๒๒}ช^{๓๒๓}อ^{๓๒๔}ทำ^{๓๒๕}นา^{๓๒๖}ส^{๓๒๗}ก^{๓๒๘}า^{๓๒๙}ด^{๓๓๐}ตาม^{๓๓๑}จ^{๓๓๒}ำน^{๓๓๓}วน^{๓๓๔}ใน^{๓๓๕}ตรา^{๓๓๖}แดง

ที่เดียว ไม่มีช่องที่จะร้องเพราะใกล้ไว้ให้ต่ำกว่านัยกอยู่แล้ว ถ้าใคร
ยังเห็นอยู่ว่าจะทนเสียค่านาไปไม่ได้ ก็ให้เวอร์นาแก่กรรมนาผูกเป็นหลวง
เสียทีเดียว

การที่โปรดให้ลดค่านาตราแดง พระราชทานราษฎรเพื่อไม่ให้
เสียเปรียบในแผ่นดินนั้น ซึ่งจะมีบางครั้งบางคราวล่วงหน้าไว้
ตั้งแต่ขึ้นค่านาใหม่มาได้ถึง ๓๐ ปี ๓๓ ปีมาแล้ว ราษฎรเข้าใจหรือไม่
แต่ก่อนใครไม่เข้าใจให้คิดให้เข้าใจด้วยคำประกาศนี้ การที่ลดค่านา
พระราชทานให้ราษฎรเจ้าของนาโคไร่ละเพอึ่งในแขวงกรุงเก่า อ่างทอง
ลพบุรี สุพรรณบุรีนั้น คิดจำนวนนาถึง ๓๒๐,๐๐๐ ไร่เศษ เมื่อลดพระ
ราชทานให้ ไร่ละเพอึ่งทุกปีเป็นเงิน ๕๐๐ ซึ่งขึ้นไป เพราะ ๓๒๐,๐๐๐ เพอึ่ง
เป็นเงิน ๔๐,๐๐๐ บาท คือ ๕๐๐ ซึ่งทุกปี ๓๐ ปีเป็นเงินถึง ๕,๐๐๐ ซึ่ง
ว่าทั้งนี้ราษฎรเห็นด้วยหรือไม่ อีกอย่างหนึ่งค่านา ๓๒๐,๐๐๐ ไร่ นั้น
เมื่อเรียกไร่ละสลึงเพอึ่งได้เงินยลละ ๑,๕๐๐ ซึ่ง เมื่อเรียกไร่ละสลึงได้
เงินยลละ ๑,๐๐๐ ซึ่ง ก็ในแผ่นดินนั้นจะคงเรียกอยู่ไร่ละสลึงตาม
ธรรมเนียมไม่ได้หรือ ราษฎรได้เปรียบในหลวงกว่าแต่ก่อนมาถึง
๘ ปี ๓๐ ปีแล้ว

อนึ่งในแผ่นดินเมื่อเดือน ๑๑ เสด็จขึ้นไปทอดพระเนตรน้ำกรุงเก่าทรง
เห็นว่าน้อย ได้มีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้กระทรวงการ
ไปยัดน้ำ แล้วจำหน่ายพระราชทรัพย์แจกเป็นเงินค่ากับเข้าผู้ทำการ
คนละบาท แล้วจ่ายเข้าสารสละเยี่ยงคนละ ๑๐ ทนนานแล้วจ่ายจัดซื้อไม่เพิ่ม
เติมไม่เกณฑ์ตัดให้ทุนการ สิ้นพระราชทรัพย์ ๕๐ ซึ่งเคย โดย

ทรงพระมหากรุณาช่วยนาของราษฎรทั้งแขวงกรุงเก่าแลลพบุรี แล
 ช่างทองตามกำลังจะทำได้ เป็นพระเดชพระคุณแก่ราษฎรอยู่ ครร
 ราษฎรจะคิดถึงพระเดชพระคุณบ้าง อย่าให้ต้องลำบากนัก

[illegible]

ประการ ๑ เพราะต้องช่วยการข้าหลวงเสนาประเมิน ประการ ๑ เงิน
หลวงค้างไปนานถึงยี่สิบ ประการ ๑ ราคาเขาก็กแพงกว่าแต่ก่อน
เกวียนหนึ่งถึง ๕ ตำลึง ๖ ตำลึงเป็นพัน เพราะฉะนั้นจึงต้องเรียกไว้ละ
สลึงเพื่องเหมือนประเมินนาฟางลอย แต่หนังสือประกาศนั้นขอให้
สำหรับข้าหลวงเสนาไปด้วยจนทุกนาย ซึ่งจะมีแต่ท้องตราถึงเจ้าเมือง
กรมการนั้น ราษฎรจะไม่รู้ทั่วกันก็จะเข้าใจไปต่าง ๆ เห็นด้วยเกล้า
ด้วยกระหม่อมดังนี้ ควรมีควรแล้วแต่จะโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม
ขอเดชะ”

เพราะฉะนั้นคนให้ประกาศเป็นคำสั่ง ๆ ดังนี้ บ่นเพราะฝนแล้ง
น้ำน้อย นาหว่านคูโคแขวงกรุงเก่า แขวงอ่างทอง ลพบุรี สุพรรณบุรี
ก็ให้คงเรียกเสมอไว้ละสลึงตามเคย เต็มตามจำนวนมีในตราแดง
สำหรับนาโคอย่างแต่ก่อน แต่ให้กรมการข้าหลวงเสนาทำนายนาย
อำเภอพร้อมกันฉันท่อนหย่อนตามใ้ราษฎรซึ่งเป็นเจ้าของนา คือผู้ใด
ยอมส่งค่านาไว้ละสลึงเต็มตามจำนวนในตราแดงตามเคย ก็ให้รับทำ
ใบเสร็จให้เป็นแล้ว ถ้าผู้ใดร้องว่าขาดเงินไม่มีจะเสียเต็มตามจำนวน
มีในตราแดง เพราะฝนทำนาไม่ได้ผล จะขอค้างไปก็ให้ยอมให้ค้าง
ถ้าจะขอค้างทั้งจำนวนได้ทำแลไม่ได้ทำ ก็ให้ทำบายชี้ตั้งค้างไว้ให้แน่
ถ้าจะขอเสียแต่ที่ได้ทำจะขอค้างในที่ไม่ได้ทำก็ให้ประเมินได้จำนวนนั้นแล้ว
ก็ให้เรียกไว้ละสลึงตามแต่ที่ได้ทำ จำนวนที่ไม่ได้ทำก็ให้ตั้งค้างไว้
เมื่อต่อไปจึงให้ใช้รายค้าง แต่รายค่างนั้นจะต้องขอเรียกให้ใช้ไว้ละ

สลึงเฟื้อง เพราะเงินหลวงคงค้างข้อย^๗ แลต้องลำบากข้าหลวงเสนา
ที่ประเมิน ราคาเข้าเดียนก็ขายแพงกว่าแต่ก่อน ในหลวงก็ไม่ได้
ตั้งพิภคอัตราสำรวจกวัดขึ้นอะไรเลย ตามใ้ราษฎรจะตั้งราคาขายกัน
ขายไปต่างประเทศก็ได้ไม่ได้บีด ชวนาได้เงินมากกว่าแต่ก่อน ซึ่ง
จะเรียกไร้ละสลึงเฟื้องนั้น ให้เรียกแต่นาที่ต้งค้างข้อย^๗ไป ก็ค่านาใน
จำนวนสำหรับข้อย^๗ในข้อย^๗ต่อไป คงเรียกไร้ละสลึงขึ้นตามจำนวนในตราแดง
แลตามอย่างที่มีมาแล้วในข้อย^๗หลัง ๆ แต่มานอกจำนวนบวกในนาโค
มีในตราแดงในแขวงทั้ง ๔ นั้น ถ้าเป็นนาขึ้นในเร็ว ๆ ให้เรียกตาม
ลักษณะนาขึ้นเร็ว ๆ ถ้าเป็นนาเก่ายังไม่ได้บวกในตราแดง ก็ให้
ข้าหลวงเสนาประเมินเรียกตามแต่ที่ได้ทำได้ในข้อย^๗ก็ดี ในข้อย^๗ก็ดี ให้
ราษฎรเข้าใจตามคำประกาศนี้ อย่าหลงด้วยเรื่องค่านาค้างแลค่านา
สำหรับข้อย^๗เข้าใจให้ผิดไปเลย

ประกาศมาณวันพุธ เดือนยี่ ขึ้นค่ำ ๑ ขัษฐศก ศักราช ๑๒๒๖
(พ.ศ. ๒๔๐๗) หรือเป็นวันที่ ๔๙๗๗ ในรัชกาลปัจจุบัน

อธิบาย

คำที่เรียกว่า “นาโค” ข้าพเจ้าพึงพอธิบายเมื่อไปเห็นประ
เพณีเก็บค่านาที่เมืองปัตตานี เติมเขาไม่ใช้รางวัดที่ดินที่เกี่ยวสำรวจ
เอาจำนวนโคที่ใช้ทำนาตั้งเป็นหลักของอัตราค่านา โคค ๑ ก็เก็บค่านา
เท่านั้น ๆ เห็นจะเป็นวิธีสำหรับเก็บค่านานาทุ่ง วิธีที่เรียกว่านาฟาง

ตอนนั้น แต่เดิมเห็นจะสำหรับเก็บค่านานาคนที่ทำแห่งละเล็กละน้อย
 จึงใช้สังเกตตอฟางที่ปลูกเข้าออกผลเก็บเกี่ยว คิดรางวัลเป็นเนื้อที่
 ไร่งาน เป็นอัตราค่านา วิถีทั้งสองอย่างนั้นเข้าใจว่า จะใช้กันมาแต่
 โบราณก่อนกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ภายหลังที่ในกรุง ฯ มาเลิก
 เก็บตามจำนวนโคไคเสีย ใช้รางวัลที่เหมือนกันทั้ง ๒ อย่าง แต่คน
 ทั้งหลายยังคงเรียกชื่ออย่างเดิม นาทุ่งจึงยังคงมีชื่อเรียกว่านา
 โคไคสืบมา

ตำนานอากรค่าน้ำ

หนึ่งสี่เจ้าพระยาจักรี มาถึงเมืองกรมการกรุงเก่า เมืองอ่างทอง
เมืองพรหมบุรี เมืองสิงห์บุรี เมืองสรรคบุรี เมืองลพบุรี เมือง
ไชยนาท เมืองนครสวรรค์ เมืองสพรรณบุรี เมืองนครไชยศรี เมือง
ฉะเชิงเทรา เมืองปราจีนบุรี เมืองนครนายก เมืองอินทบุรี เมือง
พิจิตร เมืองพิษณุโลก เมืองพิไชย เมืองสวรรคโลก เมืองสุโขทัย
แลกรมการทั้งหลาย

ด้วย พระศรีชัยขานทำเรื่องรวบมาขึ้นแก่เจ้าจำนวน พระคลังมหา
สมบัติว่า อากรค่าน้ำค่าน้ำเค็ม มีนายอากรวิบุณยชาติเก็บเงินส่ง
ท้องพระคลังสืบมาแต่ก่อน ครั้นเมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกอากรค่าน้ำเสีย ทว่ามีผู้ใดเป็น
เจ้าของพิทักษ์รักษาบ่อ ห้วย หนอง คลอง บึงบางไม่ รวบรวมทุกภาษา
พากันทำปลาฉลามิยาตทุกแห่งทุกตำบล ตั้งบิณฑานข่อยอึกน้ำ บ่อห้วย
หนองคลองบึงบาง ปลาเล็กน้อยก็พลอยตายสูญพันธุ์ไปเสียโดยมาก
ราคาปลาซึ่งรวบรวมซื้อขายกันทุกวันจึงได้แพงกว่าแต่ก่อน แล้วก็ไม่มี
เป็นประโยชน์แก่แผ่นดิน พระศรีชัยขานจะขอรับพระราชทานทำอากร
ค่าน้ำค่าน้ำเค็มในแขวงกรุงเทพ ฯ แลหัวเมือง ๓๗ เมือง ๘ ตำบลเก็บ

ค่าน้ำตามพิภคเดิม ๖ ๕ เป็นจำนวนเงินอากรชนพระคลังมหาสมบัติ
 ๓๓๔ ชั่ง ชนพระคลังเดิม ๒๐ ชั่ง ชนพระยวราชวัง ๓๐ ชั่ง กรม
 สมเด็จพระเทศาภิกร ๑ ชั่ง ๑๐ ตำลึง ชนกรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์
 ๑ ชั่ง ชนกรมพระพิทักษเทเวศร์ ๑ ชั่ง ชนกรมหลวงภูวเนตรนรินทร
 ๑๐ ตำลึง ชนกรมหลวงวงศาธิราชสนิท ๑ ชั่ง ชนกรมขุน
 สรรพศิลป์ปรีชา ๑๐ ตำลึง ชนพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าอนุวงศ์
 ๑๐ ตำลึง รวม ๓๗๐ ชั่ง

พระศรีชัยยานจะขอแต่งตั้งให้เงินอันเป็นนายอากร เรียกค่าน้ำ
 ฉกรรุงเทพ ฯ ตำบลบางแวก ๑ บางบอน ๑ บางโทวี ๑ หัวกระบือ ๑
 แสนแสน ๑ รวม ๕ ตำบล แด่เมืองนนทบุรี เมืองประทุมธานี เข้า
 กัน ๓ เมืองเป็นจำนวนเงินอากรชนพระคลังมหาสมบัติ ๓๒ ชั่ง ชนกรม
 สมเด็จพระเทศาภิกร ๑ ชั่ง ๑๐ ตำลึง ชนกรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์
 ๑ ชั่ง ชนกรมพระพิทักษเทเวศร์ ๑ ชั่ง ชนกรมขุนสรรพศิลป์ปรีชา
 ๑๐ ตำลึง รวม ๓๖ ชั่ง

ขอแต่งตั้งให้เงินชุ่มเป็นนายอากรเรียกค่าน้ำฉกรรภ์ อำเภอนคร
 อำเภอสนา อำเภอยุทัย รวม ๓ อำเภอ เมืองอ่างทอง เมืองอินทบุรี
 เมืองพรหมบุรี เมืองสิงห์บุรี เมืองสรรคบุรี เมืองลพบุรี เมือง
 ไชยนาท เมืองนครสวรรค์ เมืองพิจิตร เมืองพิษณุโลก เมือง
 สุโขทัย เมืองสุพรรณบุรี เมืองพิไชย เมืองสวรรคโลก เมืองนคร
 ไชยบุรี เมืองราชบุรี เข้ากัน ๑๗ เมือง เป็นจำนวนเงินอากรชนพระคลัง

มหาสมบัติ ๑๕๔ ชั่ง ๑๕ ตำลึง ขึ้นพระคลังเดิม ๒๐ ชั่ง ขึ้นพระ
บวรราชวัง ๓๐ ชั่ง รวม ๒๐๔ ชั่ง ๑๕ ตำลึง

ขอแต่งตั้งให้เงินเป็นนายอากรเรียกค่าน้ำเมืองสมุทรสงคราม
เมืองสาครบุรี เมืองเพชรบุรี เมืองประเทว เมืองชุมพร เมืองไชยา
เมืองสงขลา เมืองพัทลุง ๘ เมือง เป็นจำนวนเงินอากรขึ้นพระคลัง
มหาสมบัติ ๕๘ ชั่ง ๕ ตำลึง ขึ้นกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ ๑๐
ตำลึง ขึ้นกรมหลวงวงศาธิราชสนิท ๑ ชั่ง รวม ๕๘ ชั่ง ๑๕ ตำลึง

ขอแต่งตั้งให้เงินเป็นนายอากรเรียกค่าน้ำ เมืองนครนายก เมือง
ปราจีนบุรี เมืองฉะเชิงเทรา เมืองสมุทรปราการ เมืองชลบุรี เมือง
บางละมุง เมืองระยอง เมืองจันทบุรี เมืองตราข ๘ เมือง เป็นจำนวน
เงินอากรขึ้นพระคลังมหาสมบัติ ๖๘ ชั่ง ขึ้นพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์
เจ้าณพวงศ์ ๑๐ ตำลึง รวม ๖๘ ชั่ง ๑๐ ตำลึง

เข้ากัน ๓๗ เมือง ๘ ตำบล เป็นเงินอากรปีละ ๓๗๐ ชั่ง ก่อนแต่
ในจำนวนยี่ชวตจัตวาศก (พ.ศ. ๒๓๘๕ อันเป็นปีที่ ๒ ในรัชกาลที่ ๔)
พระศรีชัยยานจะส่งเงินอากรให้ครบ ถ้าทำอากรครบปีเงินอากรมีภาษี
จะบวกทลเกล้า ฯ ถวายขึ้นอีก

จึงได้นำเรื่องราวพระศรีชัยยาน ขึ้นปรึกษากรมสมเด็จพระเทศา
ติศร กรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์ กรมพระพิทักษเทเวศร์ กรมหลวง
ภูวเนตรนรินทรฤทธิ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท แลสมเด็จพระเจ้าพระยา
บรมมหาประยุรวงศ์ วรุมพจนนายก สยามคิลกโลกาณุปาณนาถ
สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ นรเนตรนาถราชสุริยวงศ์ แล

เสนาบดีข้าราชการปรึกษาพร้อมกันว่า พระราชทรัพย์ของหลวงซึ่งจะ
ไ้มาใช้สอยในราชการทำนุบำรุงกรุงเทพ ฯ แลถวายนิตยภัตเงิน
เดือนใช้ ในการพระราชกุศล แลแจกเบี้ยหวัดพระประยูรวงศ์นางวงศ์
ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยทั่วไป ไ้มาใช้แต่ภาษีอากรสมปักสรซึ่งราษฎร
ทำมาหากินในพระราชอาณาเขตร์ แลราษฎรทำสวนปลูกต้นไม้ทำ
ไร่ปลูกถั่วปลูกผักต่าง ๆ แลทำนาทำกินหาผลประโยชน์ซื้อขายเลี้ยง
ชีวิตสืบมาชีพ ก็ต้องเสียทางเข้าค่านาอากรสมปักสรทั้งสิ้น ซึ่ง
ราษฎรทำการป้าณาติยาทหา ผลประโยชน์เลี้ยงชีวิตโดยมิเจลาชีพจะไม่
ต้องเสียอากรค่านานี้ เห็นว่าเหมือนหนึ่งย่นก็ด้วยคนทำป้าณาติยาท
หาควรไม่ ซึ่งพระศรีชัยยานทำเรื่องรว่ามาว่า จะขอรับพระราชทาน
ทำอากรค่านานี้ก็ชอชอยอยู่แล้ว ผู้ซึ่งทำมาหากินในพระราชอาณาเขตร์
จะไ้เสียอากรเสมอกัน ที่ห่วย ที่หนอง คลอง บึงยางมีนายอากร
เป็นเจ้าของหวงแหนอยู่แล้ว การป้าณาติยาทที่ราษฎรจะทำซื้อขายแก่
กันก็เลือกทำเอาแต่ที่ควรจะซื้อขายกันไ้ ปลาเล็กน้อยที่ไม่ควรจะ
ซื้อขายกัน ก็จะได้มีชีวิตเหลืออยู่เป็นพืชพันธุ์ต่อไป

พระบาทปิโยโกโคย จมื่นศรีสรวักษ์ จึงนำเรื่องรว่าแลคำปรึกษา
พระบรมวงศานุวงศ์ แลเสนาบดีข้าราชการ ขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา
ให้ทราบไ้ผลดองล้นพระบาทสมเด็จพระบรมนาถราชขยพิตร พระจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว แล้วมีพระบรมราชโองการตรัสเหนือเกล้า ฯ โดย
พระราชดำริว่า (๑) อากรค่านานี้เป็นทางที่ไ้บังเกิดพระราชทรัพย์อย่าง

(๑) ความต่อไปนี้เป็นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

หนึ่ง สำหรับแผ่นดินในสยามประเทศนี้มีมาแต่โบราณสืบ ๆ กาลพระเจ้าแผ่นดินแต่ก่อนทุก ๆ พระองค์ แต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเก่ามาจะได้ยินว่าในแผ่นดินพระเจ้าแผ่นดินองค์ใดองค์หนึ่งจะให้เลิกถอนเสี้ยนหนามไม้ไ้ เพราะคนชาวประเทศไ้ไทยมีปรกติตั้งธรรมด่า มีเนื้อแลปลาปนกับเข้าเป็นนิจทกตัวคนทกคำบลทกแห่ง จะเป็นคนกินแต่ของเค็รของเค็มแลเต้าหู้ซึ่งเป็นสิ่งมิใช่เนื้อปลาปนกับเข้าตั้งจนบางจำพวกก็คื หรือเป็นคนกินนมเนยถั่วจาปนกับเข้าตั้งพราหมณ์แลคนชาวมัธยมินประเทศไ้ไทยมากก็คื หามิไ้ เพราะฉะนั้นท่านผู้ครองแผ่นดินมาแต่ก่อนจึงไ้เก็บอากรแก่คนหากุ้งหาปลาเหมือนเก็บค่านาสมปักสรแก่ผู้ทำนา ทำไร่ ทำสวนเสมอกันไปทั้งพระราชอาณาเขตร รวบรวมพระราชทรัพย์มาไ้จ่ายเป็นการทำงานบำรุงแผ่นดิน คุ้มครองราษฎรทั้งปวงไว้ ให้อยู่เย็นเป็นสุข ก็แลประเพณีรักษาแผ่นดินอย่างประเทศไ้ไทยนี้ ก็เห็นว่าสมควรแก่กาลแลประเทศอื่นน้อยแล้ว เพราะพระเจ้าแผ่นดินกรุงไ้ไทยสืบมาแต่โบราณองค์ใดองค์หนึ่งซึ่งจะมีบุญญาธิการเหลือคณันัก จนถึงขุนคลังแก้วมีทิพจักษ์เห็นทรัพย์แผ่นดิน หยิบเอาทรัพย์ในแผ่นดินขึ้นมาถวายได้ทุกขณะทุกเวลา เหมือนขุนคลังแก้วของบรมจักรพรรดินั้นก็คื แลจะมีบุญฤทธิวิเศษยิ่งจนบันกาลห้าฝนแก้ว ๗ ประการ ใ้ตกลงมาไ้ดังพระหฤทัยปรารถนา เหมือนพระเจ้าม้นธาตุราชแลพระเพสยันศรก็คื หามิไ้ แต่สักพระองค์หนึ่ง

ครันมาเมื่อแผ่นดิน พระบาท สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไ้ไ้ถถึงฉวลิยราชสมบัติแล้ว มีพระบรมสันทานผลิตผลิตในการพระราชกุศล

ทรงสยบเรื่องราวโบราณนิทานชาดกเหล่านั้น ๆ มากแล้ว มีพระราช
ประสงค์จะให้ภิกษุสงฆ์แปลปริศนาในพระพุทธรูปศาสนาธรรมเสริญนิกาย
ว่าเป็นมหาสัพพัญญูโพธิสัตว์ มหัตตจริยกว่าพระเจ้าแผ่นดินพระองค์
อื่น ๆ จึงทรงพระราชดำริให้ศรีตรองจะทรงปฏิบัติให้เหมือนพระโพธิสัตว์
ที่มีเรื่องราวมาในชาดก ซึ่งกล่าวด้วยพระโพธิสัตว์เป็นกษัตริย์ เสดย
สมบัติในเมืองพาราณสีแลเมืองอื่น ๆ ในมัชฌิมประเทศที่มีประชาชนกิน
นมเนยแลดั่งว่าเป็นกษัตริย์นั้น เสดมาเป็นพระอรหันต์ว่า พระโพธิสัตว์
แต่ก่อนได้เสวยสมบัติแล้วพระราชทานอภัยให้แก่สัตว์ในป่าอันกินอยู่บน
ฟ้า ปลาในน้ำทั้งสิ้น ไม่ให้ใครทำปาณาติบาตเลยที่เดียวได้ซึ่ง
การอย่างนั้นจะทรงปฏิบัติได้อย่างไร

อนึ่งทรงระแวงแคลงไปว่า เมื่อทั้งนายอากรไปให้เป็นเจ้าของ
เขตรแดนห้วยหนองคลองบึงบางแลเกาะในชลเขต เมื่อนายอากรจะ
เก็บเอาทรัพย์สินที่เกิดด้วยปาณาติบาตของราษฎรรวบรวมมาส่งเป็นพระราช
ทรัพย์แล้ว พระมหากษัตริย์จะทรงใช้สอยพระราชทรัพย์นั้นก็จะเป็น
มิใช่ว่าจะไปด้วย จึงโปรดให้เลิกอากรฟองเงินละเมิดในชลเขต แลค่าน้ำ
เสียให้หมด แต่ครั้งบอจอิฐศก จุลศักราช ๑๑๘๘ (พ.ศ. ๒๓๖๙)
มา ในชั้นนั้นเคยโปรดให้มีข้าหลวงขึ้นไปเก็บกระบังรังเผือก ซึ่ง
ราษฎรรับแต่นายอากรขิดห้วยหนองคลองบึงไว้ ปล่อยให้ปลาอยู่ในที่ซึ่ง
ให้พ้นไป แล้วทรงประกาศการอันนั้น ให้พระสงฆ์ราชาคณะอนุโมทนา
สาธุการเป็นพระเกียรติยศครั้งหนึ่งเท่านั้น

(เมื่อมะโรงอุจู้ตูก พ.ศ. ๒๓๘๘) มีประกาศในรัชกาลที่ ๔ ว่าด้วยเรื่องอากรค่าน้ำฉบับ ๑ ประกาศนั้นก็เป็นพระราชนิพนธ์ ทรงบรรยายเรื่องอากรค่าน้ำครั้งรัชกาลที่ ๓ ทำนองเดียวกับความในท้องตราฉบับนี้ แต่มีผลความบางข้อซึ่งมิได้ปรากฏในท้องตราฉบับนี้ คือ

ข้อ ๑ ว่าเงินอากรค่าน้ำในรัชกาลที่ ๓ เมื่อก่อนจะเลิกอากรนั้น เป็นจำนวนเงินนายอากรนำส่งคลังปีละ ๗๐๐ ซึ่ง

อีกข้อ ๑ ทรงสืบทราบว่านายอากรไปเก็บอากรค่าน้ำ แล้วตัดตอนขายหนองคลองบึงบางเป็นคลองเงิน ให้แก่ราษฎรเป็นเจ้าของที่ต่าง ๆ จึงผู้ซึ่งซื้อตอนท้องปวงนั้นบ่ศพนบลงกระบังรังเผือกกันคลองบึงบางกรรมเอาปลากักขังไว้ในส่วนของตัว ๆ ปลาจะว่ายไปมาตลอดไปในที่น้ำทั้งปวงตามธรรมชาติไม่ได้ คนที่มีประโยชน์จะเดินเรือก็เดินไม่ได้ จึงทรงพระกรุณาฯ ปลาวัวเป็นสัตว์มีชีวิต อย่าให้ต้องคิดขังจำตายเลย และให้คนที่มีประโยชน์เดินเรือไปมาได้ คล่องไม่ตึง เข่นข้ามพนบแลเผือก เป็นเหตุให้มีทะเลสาบวิเวกกันนั้นด้วย จึงโปรดให้มีข้าหลวงขึ้นไปเปิดกระบังรังเผือก ซึ่งราษฎรรับแต่นายอากรบ่ศพหนองคลองบึงบางไว้ ปล่อยปลาอยู่ในที่ซึ่งให้พ้นไป ให้นายอากรเก็บค่าน้ำต่อไปแต่โดยพิทักษ์ตามเครื่องมืออย่างเดียว อย่าตัดตอนขายต่อไปเลย เมื่ออากรจะขาดสักเท่าไร ก็ให้นายอากรมาร้องขาดเถิดจะลดให้ ฝ่ายนายอากรก็มาร้องขาด ให้ลดเงินอากรลงปีหนึ่ง ๓๐๐ ซึ่งเคย คงเงินอากรอยู่แต่ปีละ ๔๐๐ ซึ่งเคย ครั้นภายหลังมายังทรงวังเก็บจกถ้วยบาทต่อไป ด้วยทรงแคลงว่าเพราะมีค่าน้ำคนจึงหาปลามากขึ้น จึงโปรด

เกล้าโปรดกระหม่อมอีกครั้งหนึ่งให้ยกอากรค่าน้ำที่เคยเรียกได้ เป็นเงิน
อากรเพียงยี่สิบ ๔๐๐ ชั่งเศษนั้นเสียทีเดียว)

ครั้นกาลภายหลังต่อมาทรงพระราชดำริเห็นว่า ครั้นจะห้ามการ
ป่าณาติยาตทุกแห่งทุกตำบล ด้วยพระราชอาชญาหาเหตุแลเขตรับมิได้
ก็ไม่ควร การจะไม่สำเร็จ จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีตราออกไปให้กรมการ
หัวเมืองฝ่ายตะวันออกซึ่งขึ้นกรมท่า แต่งกองจับออกจับคนผู้หาฟอง
จันตะเม็กในทะเล จับตัวได้ ให้เอามาทำโทษแลเรียกค่าปรับใหม่โดย
สมควร แต่การหาทุ่งหาปลานั้นให้ห้ามแต่ในเขตรัษฎาธิปไตย ซึ่งยก
ไว้แต่ก่อนเป็นอาณารพกันมีค่าจทุกทิศในเขตรัษฎาธิปไตย ถ้าใครทำป่าณา
ติยาตในเขตรัษฎาธิปไตยแล้วให้กรมเมืองจับปรับเอาทราขายตัว การที่มีผู้
ทำป่าณาติยาตในที่อื่น ๆ นอกจากรัษฎาธิปไตยในเขตรัษฎาธิปไตยนั้น เป็นแต่ตรัส
ประภาษไว้ว่าเมื่อมีใครเป็นเจ้าของหัวหนองคลองขังบางแล้ว ราษฎร
ก็จะแย่งกันทำป่าณาติยาตในที่นั้น ๆ ก็จะเกิดวิวาทขึ้น แล้วจึงจะยึด
เอาที่นั้นเป็นที่หลวงเสีย แล้วจึงจะได้ห้ามมิให้ใครทำป่าณาติยาตในที่
นั้นต่อไป ที่นั้น ๆ จะทำป่าณาติยาตของราษฎรก็จะน้อยแคบเข้าทุกที
ก็จะเป็นที่เจริญอภัยทานเป็นการพระราชกุศลเสมอไป ความข้อนี้เป็น
แต่ตรัสประภาษไว้ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ (พ.ศ. ๒๓๖๘) มาจนถึงรัช
กาลที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๙๓) เป็น ๒๕ ปี ก็ไม่มีใครซึ่งแย่งกันจนถึงเกิด
ความจนถึงได้ยึดเอาที่นั้นเป็นที่หลวง แม้ถึงจะเกิดวิวาทกันบ้างก็ชำระ
แล้วไปแต่ในเจ้านายเท่านั้น ไม่เป็นไปตามพระราชประสงค์ ซึ่ง
มีพระราชโองการรับสั่งให้กรมการหัวเมือง จับผู้หาฟอง จันตะเม็กในทะเล

แลให้กรมเมืองจับผู้หากุ้งปลาในภายในเขตเร่สาคลานนั้น เมื่อมีรับสั่ง
ครั้งหนึ่งแล้ว ก็ทรงไปด้วยราชการอื่น ๆ ด้วยว่ามีราชการเป็นการ
ใหญ่ ๆ มาก มิได้ทรงตั้งเดือนตรวจตราประการใดอีก การนั้นก็
จึงทรงไป ผู้ที่ทำปณณัติยาตก็ได้ออช่งที่จะทำกำเรียบขึ้น เพราะฉนั้น
เลิกอากรค่าน้ำเสียขึ้นนั้น ไม่เป็นคุณอันใดแก่แผ่นดินแลพระพุทธศาสนา
แลตัวสัตว์ก็อึงปลาในน้ำ กลับเป็นคุณแก่ผู้ที่ทำปณณัติยาตเป็นคน
ขายนั้นยิ่งกว่าคนที่เลี้ยงชีวิตโดยชอบธรรม คือทำไร่นาเรือกสวน
ทั้งปวงนั้นเสียอีก เป็นการไม่เสมอในการที่จะถือเอาด้วยแต่ราษฎร
ทั้งปวงไป ซึ่งเสนาบดีข้าราชการผู้ใหญ่ได้ปรึกษาร่วมกันจะให้
อากรค่าน้ำขึ้นตามเดิมที่เคยมีมาแต่ก่อน ตามธรรมเนียมบ้านเมือง
นั้นชอบแล้ว ตามแต่เจ้านายผู้ใหญ่แลเสนาบดีที่เป็นผู้ช่วยทำนุบำรุง
แผ่นดินจะเห็นควรนั้นเถิด ก็ให้ตั้งพระศรีชัยยานเป็นนายอากรไปตาม
คำปรึกษาแลเรื่องราวพระศรีชัยยาน แลพระบรมวงศานุวงศ์แลเสนาบดี
ข้าราชการเห็นพร้อมกัน^(๑)

เจ้าจำนวนได้เรียกเอานายประกันพระศรีชัยยาน จันอิน จันซุ่ม
จันหนู จันดี ไว้มั่นคงสมควรแก่เงินอากรของหลวงอยู่แล้ว ตั้งพระศรี
ชัยยานเป็นนายอากรเรียกค่าน้ำณกรุงเทพ ฯ แลหัวเมือง ๓๗ เมือง
๘ ตำบลตั้งแต่จำนวนบชวดจัตวาศก เป็นเงินอากรจำนวนบละ ๓๗๐ ซึ่ง
สืบไป

(๑) พระราชบัญญัติหมดเพีย่งนี้

พระศรีชัยยานแต่งตั้งให้จีนอันแปนหมื่นเทพอากร ไปเรียกค่าน้ำ

ณกรุงเทพ ฯ ค่ายลบางแวก บางบอน บางโหวด หัวกระบือ แสนแสน
รวม ๕ ค่ายล เมืองนนทบุรี เมืองประทุมธานี รวม ๓ เมืองเป็นจำนวน
เงินอากรชนพระคลังมหาสมบัติ ๓๒ ชั่ง ขนกรมสมเด็จพระเทพาภิเศก
๓ ชั่ง ๓๐ ตำลึง ขนกรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์ ๑ ชั่ง ขนกรมพระ
พิทักษ์เทเวศร์ ๑ ชั่ง ขนกรมขุนสรรพศิลป์ปรีชา ๓๐ ตำลึง รวม ๓๖ ชั่ง

แต่งตั้งให้จีนซุ่มแปนหมื่นวิสูตรอากร ไปเรียกค่าน้ำณกรุงเก่า

อำเภอนคร อำเภอเสนา อำเภอทัญ รวม ๓ อำเภอ เมืองอ่างทอง
เมืองอินทบุรี เมืองพรหมบุรี เมืองสิงห์บุรี เมืองสรรคบุรี เมืองลพบุรี
เมืองไชยนาท เมืองนครสวรรค์ เมืองพิจิตร เมืองพิษณุโลก เมือง
สุโขทัย เมืองสวรรคโลก เมืองพิชัย เมืองสุพรรณ เมืองนครไชยศรี
เมืองราชบุรี ๑๗ เมือง เป็นจำนวนเงินอากรชนพระคลังมหาสมบัติ
๑๕๔ ชั่ง ๑๕ ตำลึง ขนพระคลังเดิม ๒๐ ชั่ง ขนพระบวรราชวัง ๓๐ ชั่ง
รวม ๒๐๔ ชั่ง ๑๕ ตำลึง

แต่งตั้งให้จีนหนแปนหมื่นนิทรอากร ไปเรียกค่าน้ำเมืองสมุทร

สงคราม เมืองสาครบุรี เมืองเพชรบุรี เมืองปะทิว เมืองชุมพร
เมืองไชยา เมืองสงขลา เมืองพัทลุง ๘ เมือง เป็นจำนวนเงินอากร
ชนพระคลังมหาสมบัติ ๕๘ ชั่ง ๕ ตำลึง ขนกรมหลวงวงษาเนตรนรินทรฤทธิ์
๑๐ ตำลึง ขนกรมหลวงวงศาธิราชสนิท ๑ ชั่ง รวม ๕๘ ชั่ง ๑๕ ตำลึง

แต่งตั้งให้จีนสี่แปนหมื่นศรีอากร ไปเรียกค่าน้ำณเมืองนครนายก

เมืองปราจีนบุรี เมืองฉะเชิงเทรา เมืองสมุทรปราการ เมืองชลบุรี

เมืองบางละมุง เมืองระยอง เมืองจันทบุรี เมืองตราด รวม ๕ เมือง
เป็นจำนวนเงินอากรขนพระคลังมหาสมบัติ ๖๕ ชั่ง ขนพระเจ้าลูกยาเธอ
พระองค์เจ้าผนวงค์ ๑๐ ตำลึง รวม ๖๕ ชั่ง ๑๐ ตำลึง เข้ากัน ๓๗ เมือง
๘ ตำบล ยี่หนึ่งเป็นเงินอากรจำนวนยี่ละ ๓๗๐ ชั่งสับไป

ให้พระศรีชัยยาน หมื่นเทพ หมื่นวิสูตร หมื่นอินทร์ หมื่นศรี
ส่งเงินอากรค่าน้ำคึกแต่จำนวนยี่ชวคจัตวาตก ส่งเงินอากรแก่เจ้าจำนวน
ยี่ละวงๆ เดือน ๔ แรม ๑๕ ค่ำ ยี่ชวคจัตวาทกวงคหนึ่ง เป็นเงิน
๓๗๐ ชั่งจึงทกวงคทกยี่สับไป อย่าให้เงินอากรขาดค้ำล่องวงคล่องยี่
ไปไต่เป็นอันขาดที่เคี้ยว แลให้พระศรีชัยยาน หมื่นเทพ หมื่นวิสูตร
หมื่นอินทร์ หมื่นศรี เรียกอากรค่าน้ำแก้วราษฎรตามพิภคอัตรา ซึ่ง
สรรพากรในยี่ไว้ ให้นายอากรเรียกค่าน้ำแก้วผู้ทำกินน้ำจืดโพงพาง
ละ ๓ ตำลึง เรือเหพานลำละ ๒ ตำลึง ๒ บาท เรือเหโปงลำละ
๑ ตำลึง ๒ บาท เรือเหทอดลำละ ๑ บาท ช้อนใหญ่ลำละ ๒ สลึง
ช้อนเล็กลำละ ๑ สลึง สุ่มเรียกคนละ ๑ สลึง กักชกคนละ ๑ บาท
ข่ายกักปลาตะเพียนคนละ ๑ บาท แทงตะกรบคนละ ๑ สลึง คมวกคน
ละ ๑ เฟือง ลอบย่นคนละ ๑ บาท ๒ สลึง ลอบย่นคนละ ๑ บาท กัก
คุมคนละ ๑ สลึง กักไซคนละ ๒ สลึง กักถันคนละ ๑ เฟือง เข็ดราว
คนละ ๒ สลึง ตกเบ็ดปลาช่อนปลาตะโคนละ ๑ เฟือง สวิงกุ้งสวิง
ปลาคนละ ๑ เฟือง อวนลำละ ๒ ตำลึง ๒ บาท ยกยอขึ้นช่อปากกวาง
ตั้งแต่หัวหนึ่งขึ้นไปให้เรียกลำหนึ่งวาละ ๑ บาท เชงเลงให้เรียกคน
ละ ๑ บาท ยกยอเล็กปากกวางต่ำกว่า ๔ ศอกลงมาให้เรียกคนละ ๑ สลึง

ตกเงินให้เรือกคนละ ๑ สลึง ฉะนางให้เรือกคนละ ๒ สลึง ตกเบ็ด
ทรง ๑๐๐ ละ ๒ สลึง

น้ำเค็มรวประกคอกล้าละ ๒ ตำลึง ๒ บาท รวประกกล้าละ
๑ ตำลึง ๒ บาท เรือฉลอมอวนล้าละ ๒ ตำลึง ๒ บาท เรือไซมานล้า
ละ ๓ ตำลึง เบ็ดลากล้าละ ๒ บาท ๒ สลึง ชุกันรวไซมานหางหนึ่ง
๔/ บละ ๑ ตำลึง ที่โพพงปางน้ำ ๑ ตำลึง ที่โพพงถักขนา ๓ บาท
ที่โพพงถักมา ๒ บาท รวกางเคยบางเหี้ยล้าละ ๑ บาท ๒ สลึง ทอด
แหทะเลล้าละ ๑ บาท เบ็ดกเวา ๑ สลึง แทงรวป ๒ สลึง สองคนลาก
อวนคนละ ๑ บาท เบ็ดวางตบ ๆ ๒ สลึง ช้อนกุ้งช้อนปลาคนละ ๑ ไซ
รูงุ้งทะเล ๒ บาท รวโพพงลากปลาในคลองล้าละ ๒ สลึง รวโพ
พงล้าละ ๑ ตำลึง รวตกปลาล้าละ ๒ สลึง ประกคอกล้อมฉนากยก
นายเรือเสียนอนนั้นเอาคนละ ๑ บาท ไล่กุ้งไล่เคยคนหนึ่งบละ ๒ บาท
๒ สลึง ครึงป ๑ บาท ๒ สลึง เกือนหนึ่งเปนเงิน ๒ สลึง เรือกางกึ่ง
กางเคยนาจคนน้ำเค็มรวละ ๑ บาท เบ็ดลากกระเบนล้าละ ๓ บาท เบ็ดคว
สายลากเบ็ดล้าละ ๑ บาท ๒ สลึง เบ็ดล่อกระพงคนละ ๒ สลึง เบ็ดราว
หางกัว ๒ สลึง เบ็ดสายหางกัว ๑ สลึง แทงปลาหมอน้ำล้าละ ๑ สลึง
อวนลากยกนายเรืออนอนนั้นเอาคนละ ๑ บาท รวไซมานรองคลองละ
๓ ตำลึง รวไซมานริมคลองละ ๒ ตำลึง ๒ บาท ฉลอมกเวา ๑ ตำลึง
ประกคอกกระพงล้าละ ๑ ตำลึง ๒ บาท อิชคน้อยไล่เคยริมฝั่งคนละ ๑ สลึง
กระตานถีบหอยคนละ ๑ สลึง (กระตานลั้งปลา) หมัก ๒ สลึง
ชุกหอยปากเปก ๒ สลึง ฉมวกคนละ ๑ สลึง สวิงตกกุ้งไม่มีคัน ๑ ไซ

เรือหาหอยแครงคนหนึ่ง ๑ สลึงเฟือง เรือหาหอยกะพงคนหนึ่ง ๑ เฟือง
เรือหาหอยแมลงภู่คนหนึ่ง ๔๐๐ เป็บ เรือหาหอยหลอดคนหนึ่ง ๔๐๐ เป็บ

ซึ่งราษฎรชักหาญกร่ำลงกระบังรังเผือกห้วยหนองคลองบึงบางบ่อ
หลุมเอาตัวปลานั่น บางทีทำบ่อหลุมน้อยก็มีบ้างใหญ่ก็มีบ้าง ที่ชักหาญ
กร่ำลงกระบังรังเผือก ที่ใหญ่ยาวกว้างบ้างเล็กบ้างไม่เสมอกัน นอกจาก
พิกัดนั้นเป็นอย่างธรรมเนียมสืบ ๆ มา สุกแต่่นายอากรกับราษฎรผู้ทำ
กินจะเห็นพร้อมยอมกัน แล้วแต่่นายอากรจะเรียกราษฎร จะผูกแก่
กันตามสมควรจะยอมกันนั้นเกิด ถ้านายอากรยอมให้ทำก็ได้ ถ้านาย
อากรไม่ยอมให้ทำ ก็อย่าให้ราษฎรลักลอบทำเป็นอันขาด จะกำหนด
ลงในพิกัดด้วยไม่ได้ ให้นายอากรเรียกอากรค่าน้ำตามพิกัดมีมาใน
ท้องตราแต่เท่านี้ ห้ามอย่าให้นายอากรเรียกอากรค่าน้ำล่วงแขวงล่วง
อำเภอให้ล่าเหลืผลิตด้วยพิกัดอย่างธรรมเนียมแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้

ประการหนึ่งถ้าพรรคพวกข่วนเลทาส ซึ่งไปทำอากรด้วยกันนั้น
เกิดวิวาทแก่กันเป็นแต่เนื้อความเล็กน้อย ก็ให้นายอากรสมัคสมาน
ว่ากล่าวให้สำเริงแต่ในกันเอง ถ้าเป็นเนื้อความมหันตโทษข้อใหญ่
ก็ให้ส่งไปยังผู้รักษามือง กรมการ พิจารณาว่ากล่าวตามพระราช
กำหนดกฎหมาย ถ้าแลราษฎรฟ้องหากล่าวโทษสมัคพรรคพวกนาย
อากรก็ให้นายอากรส่งตัวผู้ต้องคดีให้ผู้รักษามือง ให้กรมการพิจารณา
ว่ากล่าว ถ้าคดีต้องตัวนายอากรก็ให้แต่งตั้งนายไปว่าต่างไปแก้ต่าง
อย่าให้ขัดขวางคดีของราษฎรไว้

อนึ่งห้ามอย่าให้ผู้รักษาเมือง กรมการ แขนงนายบ้านนายอำเภอ
เกาะกมนายอากรพรรคพวกยาวแลทาส ซึ่งไปทำอากรด้วยกันนั้นกะ
เกณฑ์ไปใช้ราชการเยี่ยงเสรีซึ่งมิได้เป็นพนักงาน แลเก็บยืมเรือจังก
กันเชื่องต่อพายเครื่องสำหรับเรือ ไปให้ช่วยการทำอากรแต่สิ่งใดสิ่ง
หนึ่งได้ แลให้นายอากรกำชับห้ามปรามว่ากล่าวแก่พรรคพวกยาวแลทาส
อย่าให้กระทำความเหวี่ยงชิงช้อกระบือรทำการข่มเหงราษฎร แลเป็นโจร
ผู้ร้าย ปล้นสดมภ์เอาพัสดุทองเงินเครื่องอัญมณีของสมณะชีพราหมณ์
อาณาประชาราษฎร ไพรบ้านพลเมืองลูกค้าพาณิช ทำลายพระพุทธรูป
พระสถูปเจดีย์พระศรีมหาโพธิ์ พระอุโบสถพระวิหารการบเรียนนันท
อาราม ฆ่าช้างเอางาแลขนายฆ่าสัตว์อันมีคุณ แลห้ามอย่าให้รับช้อเอา
เงินชายฉันทให้แก่กรมการราษฎรไทย มอญ ลาว เขมร แขนก ญวน
พม่า ทวาย ฝรั่งพทอเกดเคิม ซึ่งเป็นกำลังราชการแลทหารสำหรับ
ไปณรงค์สงครามนั้น ช้อขายสิ่งของต้องห้าม ทำให้ผิดด้วยพระราช
กำหนดกฎหมายห้ามปรามเก่าใหม่ แต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้

ครั้นลตองตรานไซร์ ถ้ามัตรานกวายภักษ์ มีหนังสือเจ้าจำนวน
นำตังมาตังมาด้วยฉบบหนึ่ง เรืองราวจำนวนเงินตองกันแล้ว ก็ให้
เจ้าเมืองกรมการ ดอกเอาตองตรานไว้ แล้วยให้ประทวนส่งตราน
ให้แก่พระศรีชัยยาน หมั่นเทพ หมั่นวิสูตร หมั่นอินทร์ หมั่นศรีผู้
เป็นนายอากร เขาเรียกอากรค่านาจคนาเคิม แต่จำนวนบชวดจัตวาตัก
สิบไป ตามตองตราแลรับสั่งมานิจทุกประการ

สาตรามาณวันเสาร์ เดือน ๑๓ แรม ๑๓ ค่ำ บชวดจัตวาตัก
จุลศักราช ๑๒๑๔ (พ.ศ. ๒๓๕๕)

ตำนานอากรสวนใหญ่

หนังสือเจ้าพระยาจักรี มาถึงเจ้าเมืองกรมการ

ด้วยท่านอัครมหาเสนาบดีผู้ใหญ่ ๆ ปรีกษาพร้อมกันกราบบังคม
ทูลพระกรุณา แก่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช
เทพยพงศ์ วงศาธิศวรมหาราช วรชัฎยราชินิกโรดม จาตุรันตบรม
มหาจักรพรรดิราชสังกาศ บรมราชาธิราชบรมนาถบพิตร พระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ว่าแต่ก่อนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในแผ่นดินซึ่งล่วง
แล้วมา เมื่อเสด็จขึ้นถวัลยราชภิเษก เสดยสิริราชสมบัติ ครอบครอง
พระราชอาณาจักรอันได้ ๓ ปีแล้ว เคยโปรดเกล้าฯ ให้แต่งข้าหลวง
ออกไปรังวัดสวน ครอบงำกันไม่ มีผลในสวนของราษฎรจังหวัดกรุงเทพ
พระนครอมรัตนโกสินทรมหินทรายุธยา แลเมืองนนทบุรี เมืองนคร
เขื่อนขันธ์ เมืองสมุทรปราการ เมืองนครไชยศรี เมืองฉะเชิงเทรา
เมืองสาครบุรี เมืองสมุทรสงคราม เมืองราชบุรี เมืองเพชรบุรีท่าหน้า
โหนดเสียใหม่ เรียกเงินอากรส่งเข้ายังพระคลังมหาสมบัติตามหน้า
โหนดใหม่นั้นเป็นราชประเพณีมีมา ครั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ทรงพระคุณธรรมอันมหาประเสริฐเสด็จเถลิงถวัลยราชบรม
ราชาภิเษกลำเริงบรมราชาธิศวรมหาราช ครอบครองพระราชอาณาจักรมา
ถึงปีที่ ๓ ในรัชสมัยเชษฐกษัตริย์ เป็นกาลอันควรจะแต่งข้าหลวงออกเดินสวน

ทำหน้าโฉนดใหม่ตามโบราณราชประเพณีนั้น การอันนี้สุดแต่จะทรง
พระกรุณาโปรด ๕

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ดำรัสว่า^(๑) การ ๒ อย่าง
คือการสักเลขหมายหม่อมทำทะเบียนทางว่าวไว้ แล้วเกณฑ์ข้าราชการ
ตามจำนวนทางว่าวอันนั้นไปหลายปี แล้วหักหนี้ตายเป็นแต่ครว ๕
นาน ๕ นั้นอย่างหนึ่ง การเดินสวนเดินนานับต้นไม้ มีผลแลกระตังนา
ให้แน่นอนแล้ว ทำหน้าโฉนดตราแดงให้ไว้แก่เจ้าของสวนเจ้าของนา
แล้วเก็บอากรสวนแลทางเข้าค่านา ตามจำนวนหน้าโฉนดตราแดงฉบับ
หนึ่งนั้นไปหลายปี จึงเดินสวนเดินนาใหม่ต่อกาลนาน ๕ นั้นอย่างหนึ่ง
เห็นจะเป็นการบังเกิดเป็นอย่างธรรมเนียมมาแต่พระราชบัญญัติของพระ
มหากษัตริย์พระเจ้าแผ่นดินแต่ก่อน ที่ทรงพระสติปรีชาชาญญา แล
ข้าราชการที่ปรึกษาอันเป็นปราชญ์ฉลาดในการที่จะทำนุบำรุงแผ่นดินให้
เจริญเรียบร้อยง่ายสะดวก แลการสักเลขหมายหม่อมทำทะเบียนทางว่าว
ตัวเลขตายหนี้ชราพิการหรือบวชเป็นภิกษุ เจ้าพนักงานยังไม่หักบาญชี
จำหน่าย ก็คงเกณฑ์ราชการอยู่เสมอตามทะเบียนเดิมที่ลูกหม่อม
ฉกรรจ์ขึ้นกันมาก เจ้าหม่อมยังไม่ได้นำเข้ามาสักคงเหลืออยู่โดยมาก
แลนาของราษฎรที่เป็นนาโค ข้าหลวงรังวัดแล้วทำตราแดงให้ไว้แก่
เจ้าของนาเป็นสำคัญ เจ้าของนาจะได้ทำแลมีได้ทำก็ดี มีอย่าง
ธรรมเนียมว่าเมื่อถึงข้าหลวงเสนา ก็คงเรียกทางเข้าค่านาเต็มตามตรา

(๑) ความต่อไปนี้เข้าใจว่า เป็นพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว

แดงทมิในบาญชี ที่เจ้าของนาเอาตราแดงไปเวรส่งแก่กำนันนายอำเภอ
แล้ว หรืออพยพพทางน้ำให้ร้างไว้ ถึงภายหลังกลางแห่งจะแต่งอบายให้
ญาตีพี่น้องเขาทำในท่นาเวร ข้าหลวงเสนาภักได้เรียกค่านาแต่ที่ทำได้
หรือแต่ตามตราแดงบาญชีตั้งคง ค่านาตกขาดจากกรมตราแดงโดยมาก
แสดส่วนของราษฎรนั้นเล่า ลางสวนต้นผลไม้หักโค่นตายเสีย
เจ้าของสวนเกี่ยวคร้านหาปลูกซ่อมแซมเพิ่มเติมขึ้นไม่ เจ้าพนักงาน
ก็คงเรียกอากรเต็มหน้าโหนด ที่ปลูกต้นผลไม้ขึ้นใหม่กว่าหน้าโหนด
เต็มก็มีได้ขวงเงินอากรขึ้น การท่งนทแต่ก็ควรจะให้เจ้าพนักงานชำระ
บาญชีไล่ตัวเลขลูกหม่เข้ามาสักแลหักบาญชีจำหน่ายแล้ว จึงเกณฑ์
ข้าราชการตามตัวเลขทมิตัวจริงทุกคราวเกณฑ์ แลแต่งข้าหลวงออก
รวีวัดนาเดินสวนของราษฎรให้ไล่มอทุกขทุกคราวเก็บอากรสวนแลทางเข้า
ค่านานั้นจึงจะชอบเป็นการเสมอทั่วหน้า แต่ถ้าทำอย่างนั้นก็จะเป็นการ
พินเผื่อจะต้องชำระบาญชีเก่าใหม่ซ้ำซ้อนทบทวนมา เมื่อย่านเมืองมี
ราชการทัพศึกหรือราชการอื่นใหญ่ ๆ สิ่งหนึ่งสิ่งใดขึ้น ก็จะต้องเดิน
ไม่เรียบร้อยง่ายสะดวก จะลำบากแก่เจ้าพนักงานนัก จึงมีธรรมเนียมใช้
แต่การที่ใกล้ต่อความเสมอสมานคั้งนั้น แต่ครั้นถ้าการชำระเลขแลเดิน
นาเดินสวนใหม่นั้นงกเสีย นานไปการที่ใกล้ต่อที่จริงที่เสมอสมานนี้จะห่าง
จะไกลไปทุกข บัดนี้การสักเลขลูกหม่ฉกรรจ์ขึ้นใหม่ กับชำระตัวเลข
ที่จะต้องหักบาญชีจำหน่ายนั้น กรมพระสัสดีก็ได้ตั้งการคัดแปลงแล
ชำระอยู่แล้ว แลการเดินนาเดินสวนนั้นก็ควรให้เดินไปใกล้ความเสมอ

การลักเลขเหมือนกัน เจ้าของนาเจ้าของสวนจะได้ มีความอุทิศสาหะ
 ปลุกต้นไม้ มีผลทำไว้นาให้มากขึ้น เป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองแลเป็น
 คุณแก่แผ่นดิน แลเมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ในรัชกาลเอกคก (พ.ศ. ๒๓๗๒) โปรดเกล้าฯ ให้ข้าหลวงออกเดินสวน
 ครั้งหนึ่ง ครั้นณปะเถาะตรีก (พ.ศ. ๒๓๗๔) น้ำมากท่วมต้นไม้
 ตายเสียมาก ได้ทรงพระกรุณาแก่ราษฎรเจ้าของสวนไม่ให้ไต่ความ
 เกือตร้อน ณมะโรงจิตตาคก (พ.ศ. ๒๓๗๕) จึงโปรดเกล้าฯ ให้เดิน
 สวนอีกครั้งหนึ่ง แต่ณมะโรงจิตตาคกมานั้นได้ ๒๐ ปีล่วงไปแล้ว ซึ่ง
 เสนาบดีผู้ใหญ่ ๆ ปรึกษาพร้อมกันเห็นว่ากาลนานมา จะขอให้แต่ง
 ข้าหลวงออกเดินสวนในรัชกาลเบญจคก (พ.ศ. ๒๓๙๖) นั้นก็ชอบด้วย
 ราชการอยู่แล้ว แต่ซึ่งจะถือเอาเป็นธรรมเนียมว่าเปลี่ยนแผ่นดินใหม่
 ได้ ๓ ปีแล้ว จึงให้เดินสวนเดินนาแลชำระลักเลขนั้นไม่ควร เมื่อเหตุมี
 ขึ้นหรือช้านานไปหลายปีแล้ว ก็ควรจะต้องจัดแจงการเสียใหม่ให้ ใกล้เคียง
 จริงแลเสมอเข้าครั้งน

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาราชภักดีศรีรัตนราชสมบัติ
 พริยพาหะ กับพระยาพิพิธโกโคศวรรย์ จมื่นศรีสวรรค์หุ้มหม่นมหาดเล็ก
 เปนแม่กองใหญ่ชำระความ แลชำระบาญชีต้นไม้ มีผลควรตรงอากร
 ให้แน่นอน แล้วทำหน้าที่บอกแจ้งให้แก่ราษฎรเจ้าของสวนแขวงกรุงเทพฯ
 พระมหานครอมรัตนโกสินทร แลหัวเมือง อย่าให้เกิดวิวาทแก่กัน

ขึ้นได้ โปรดเกล้าฯ ให้แต่งข้าหลวงเดินสวนแขวงกรุงเทพมหานคร
แลเมืองนนทบุรี เมืองนครเขื่อนขันธ์ เมืองสมุทรปราการ

ฝั่งเหนือข้าหลวงในพระบรมมหาราชวัง พระยาศรีหราชเดโชไชย
อภัยพิริยบรากรมพาหุ แม่กอง ๑ พระยาราชสงครามจางวางทหารใน
ขวา ๑ พระยาสมุทธยาภิบาลเจ้ากรมพระคลังในขวา ๑ หลวงศักดิ์
นายเวรมหาเล็ก ๑ หลวงอภัยลาภฐานเจ้ากรมรักษาพระองค์ขวา ๑
จมนมโหสถนิทปลัดกรมพลพันขวา ๑ รวม ๖ พระยวรราชวังนั้น พระยา
ประเสริฐสาครธำรงจางวางกรมหมอ ๑ หลวงรัตนรักษาเจ้ากรมแสง
ในซ้าย ๑ รวม ๒ รวมฝั่งเหนือ ๘

ฝั่งใต้ข้าหลวงในพระบรมมหาราชวัง พระยาเพชรพิไชยจางวาง
ล้อมพระบรมมหาราชวังแม่กอง ๑ พระยาสามภพพายจางวางกรมทหาร
ในซ้าย ๑ พระยากาญจนานุกิจ ๑ จมนัศวรเพรภักดีหัวหมนนมหาดเล็ก ๑
จมนจรรักษ์ของค์เจ้ากรมพระตำรวจวังซ้าย ๑ หลวงวิจารณ์ราชารักษ์
ปลัดจางวางรักษาพระองค์ ๑ รวม ๖ พระยวรราชวัง พระยาวิเศษ
ศักดิ์กา จางวางทหารชั้นใหญ่ ๑ พระจ้านงสรไกรปลัดจางวางเกณฑ์
หัดชั้นแดง ๑ รวม ๒ รวมฝั่งใต้ ๘

เมืองเพชรบุรี เมืองราชบุรี เมืองสมุทรสงคราม เมืองนคร
ไชยศรี เมืองสาครบุรี ข้าหลวงในพระบรมมหาราชวัง พระเทพาธิบดี
เจ้ากรมพระสัสดีซ้าย ๑ พระจินทราทิตย์เจ้ากรมสนมพลเรือนขวา ๑ จมน
ราชาบาลปลัดกรมพระตำรวจนอกซ้าย ๑ หลวงมไหศวรรย์ ๑ หลวง
สุวรรณภักดี ๑ หมื่นเสพสวัสดิ์ปลัดกรม ๑ ข้าหลวงในพระยวรราชวัง

พระยาอร่ามมณเฑียรราชวางทหาไว้ใน ๑ พระฤทธิไศรยะเจ้ากรมพระตำรวจ
นอกซ้าย ๑ รวม ๘ รวมทั้งสิ้น ๒๔ นาย แลส่วนเมืองฉะเชิงเทราขึ้น
กินสวนแขวงกรุงเทพ ฯ แล้วจึงให้ข้าหลวง ๘ นายผิงเห็นออก
ไปกินสวนแขวงเมืองฉะเชิงเทราต่อไป เหมือนอย่างกรุงเทพ ฯ ให้ข้า
หลวงมีข้อแตงทนายนายละ ๘ คนกำกับกัน ให้นำบรรณนำไปวังวัด
สวนนันทน์ผลไม้ของราษฎรให้ สิ้นเชิงจงทุกสวน อย่าให้หลงเหลือ
เก็บคั้งไว้ได้เป็นอันขาด

แลต้นผลไม้ อากร หมากร มะพร้าว พลู มะม่วง มะปราง
ทุเรียน มังคุด ลางสาด ๘ สิ่งนี้ หมากรเอกสง ๓ วา ๔ วาเรียกต้น
ละ ๕๐ เปย ๑๐๐ ละ ๓ สลึง ๒๐๐ เปย หมากรโทสง ๕ วา ๖ วาเรียก
ต้นละ ๔๐ เปย ๑๐๐ ละ ๒ สลึงเพอง หมากรตรีสง ๗ วา ๘ วาเรียกต้น
ละ ๓๐ เปย ๑๐๐ ละสลึงเพอง ๖๐๐ เปย หมากรผลารายะชอกคอก
ประปรายให้เรียกเท่าโทต้นละ ๔๐ เปย ๑๐๐ ละ ๒ สลึงเพอง หมากร
& รายนมหมากรรอกต้นละ ๑๑ ผล

มะพร้าวเล็กตั้งปล้องส่งชอกหนึ่งขึ้นไป ให้เรียกเท่าเอกต้น
ละ ๕๐ เปย ขาลลคอกจึงจะเรียกเงินอากร แต่หมากรรอกนั้นยัง
ไม่เรียก ต้นส่งคอกคอกเรือวชายเอนให้ยกอากรเสีย สลึง ๘ คอกขึ้นไป
ไปเอาเป็นใหญ่เรียกต้นละ ๑๐๐ เปย ๘ ต้นเพอง ๑ ม่นามันเฉลี่ย ตั้ง
ปล้องส่งชอกหนึ่งขึ้นไปถึง ๘ คอกเอาเป็นขาลลคอก จึงเรียกเงินอากร
แต่นามันเฉลี่ยนั้นยังไม่เรียก ส่งคอกคอกเรือวให้ยกเสีย แต่มะพร้าวผล
สิ้นาพิกเหงสียบาทสำหรับของทูลเกล้า ฯ ถวาย แลของกำนันให้ยก
อากรเสีย

อนึ่งราษฎรรู้ว่าข้าหลวงจะเก็บสวน แลราษฎรยังอาจลักตัดต้นไม้ มีอากร ซึ่งนายบรรวางประกาศห้ามแล้วให้ขาดอากรของหลวงไปให้ปรับใหม่อากรต้นหนึ่งเป็น ๓ ต้น สักหลังไว้ในโคนเป็นใหม่ไทย แล้วอย่าให้หักสืบลดให้กับราษฎรผู้กระทำผิดนั้นเลย ให้ผูกอากรกับไม้ใหญ่สืบไปอย่าให้ยุ่งเยิงอย่างกัน แล้วห้ามอย่าให้เรียกเอาค่าฤชาตกการแก่ราษฎรผู้ลักตัดต้นไม้เช่นนั้นเลย

แลห้ามอย่าให้ข้าหลวงกองเก็บเอาเนื้อความแฝงอาญาอุทธรณ์นครบาลซึ่งเป็นสินไหมพินัย ไว้พิจารณาว่ากล่าวเป็นอันขาดก็เถียว

แลให้ข้าหลวงลงเส้นเชือกรั้วสวนของราษฎร ให้รู้ว่ากว้างยาวลงไว้ในหน้าโคนกองทสวน

แลเมื่อแรกวันระลงมีอรั้วสวน ให้ราษฎรทำบายศรีบวงสรวงพระภูมิเจ้าที่สำหรับหนึ่ง กรงพาลสำหรับหนึ่ง ศิวะสักรค์หนึ่ง ราคาศิลงสี่อันหนึ่ง ราคาศิลงหนึ่ง ผ้าขาวผืนหนึ่ง ราคาศิลงเพื่อง รองเชือกรั้วชั้นล่างหน้าใบหนึ่ง ราคาศิลงหนึ่ง สำหรับเสกน้ำประพรมทสวน ค่าเสกน้ำเพื่องหนึ่ง ค่ารั้วทหิวเชือกสัลง หางเชือกเพื่อง รวม ๒ บาท สิลงเพื่อง แต่แรกลงมือแขวงกรุงเทพฯ สวนหนึ่ง เมืองนนทบุรีสวนหนึ่ง แลเมืองนครเขื่อนขันธ์สวนหนึ่ง เมืองสมุทรปราการสวนหนึ่ง เมืองนครไชยศรีสวนหนึ่ง เมืองสาครบุรีสวนหนึ่ง เมืองกระเชิงเทราสวนหนึ่ง เมืองเพ็ชรบุรีสวนหนึ่ง เมืองราชบุรีสวนหนึ่ง เมืองสมุทรสงครามสวนหนึ่ง แต่เท่านี้

แลเงินของซึ่งราษฎรเสียไปก็ข้าหลวงนั้น ให้นายระวางหักเงิน
อากรของหลวง ซึ่งจะเรียกในส่วนนั้นหักให้แก่ราษฎรผู้เสียของแลเงิน
คึกเข็ดเส็จเงิน ๒ บาท สลึงเพองนั้นแต่ขี้เตย

ถ้าข้าหลวงนับได้ไม่ใหญ่ไม่เล็ก สอนพระคลังสวนวัดไ้เท่าใด
ให้แม่กองเดินผู้ใหญ่เขียนหน้าโฉนดข้ายัศตราประจำต้นผลไม้ให้ไว้เป็น
คัมมือของราษฎรจงทุกสวน อย่าให้เรียกเงินค่าโฉนดข้าแก่ราษฎร ให้
เรียกแต่มะพร้าว ๒ คู่ พลุ ๒ กลุ่ม หมากทลาย ๑ คึกเป็นเงิน
สลึงเพองเป็นห้มมือของทุกสวน แล้วให้ราษฎรเจ้าของสวนแลนายระวาง
เอาโฉนดมาส่งแก่แม่กองให้ผู้ชำระ จะได้สอยสวนจำนวนต้นผลไม้
ให้ถูกตามบาญชี จะได้ทำโฉนดใหญ่ปักตราให้ไว้กับเจ้าของสวนเป็น
สำคัญ

แต่ก่อนนั้นข้าหลวงไ้เดินสวน ๕ ครั้งแล้ว แลเมื่อข้าหลวงเดิน
สวนนั้นเป็นส่วนของผู้ใด ให้ราษฎรเจ้าของสวนคึกให้เงินค่าห้มมือสวน
ละสลึงเพอง โปยเลยงสวนละ ๒ สลึง สวนหนึ่งเป็นเงิน ๓ สลึงเพอง
ไ้แก่ข้าหลวงนั้น ให้ข้าหลวงเดินสวนทำตามข้าหลวงเดินสวนมาแต่ก่อน
ครั้นถึงวันพระ ๘ ค่ำ ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ ให้ข้าหลวงมีชื่อออกกองเดินเอา
บาญชีเดินทุ่งมาส่งให้กองบาญชี แล้วให้กองเดินกองบาญชีแลทนาย
ผู้บังคับผลไม้พร้อมด้วยแม่กองใหญ่ เข้าไปณอุโบสถวัดพระศรีรัตน
ศาสดาราม สำนวณทิวะเพาะพระพักตรพระพุทธปฏิมากรแก้วมรกต
แลพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระพุทธเลิศหล้านภาลัย ว่าจะนับคั้น
ผลไม้ของราษฎรแลบาญชีแต่ตามสัจตามจริง อย่าให้เอาของหลวงเป็น

ของราษฎร ๆ มาเป็นของหลวงมากเป็นน้อบ ๆ เป็นมาก ไม่ใหญ่ว่า
เล็ก ๆ ว่าใหญ่ และเขียบังเฮาสินจ้างสินบลเป็นอาณานิโยชนันคน
เป็นอนินชาทที่เกียว

แลให้กองบาญชีคึกอากรไม้ใหญ่แลหมากกรอกซึ่งมากขึ้นกว่า
เดิม ให้นายบรรวเรือกเงินอากรค่าหมากกรอกซึ่งขึ้นใหม่ในจำนวน
๔ ขลเบญจกส่งเข้ายังพระคลังมหาสมบัติ ถ้าต้นผลไม่ชำรุดต่ำลงกว่า
เดิมให้หักเงินอากรแลหมากกรอกลงเสีย ยังคงไม้ใหญ่แลไม้เล็ก
เท่าใด หักสิบลดหนึ่งพระราชทานให้แก่ราษฎรเจ้าของสวน คง
นายบรรวเรือกอากรไม้ใหญ่ไม้เล็กหมากกรอกเท่าใด ให้นายบรรว
เรือกส่งพระคลังสวน ๆ ส่งเข้าไปยังพระคลังมหาสมบัติ จำนวนขาล
คคกตามหน้าโฉนดเสียไป

ให้กองบาญชีเขียนโฉนดขึ้นกระดาษรายคันผลไม้ จำนวนเงิน
เป็นอักษร ออย่าให้ขบลายปักตราข้าหลวง ๘ นายไว้จึงทกสวน ครั้น
เกินสวนเสร็จแล้ว ให้ราษฎรเอาโฉนดเข้ามาสอบทานกับโฉนดใหญ่ต้อง
กันแล้ว ให้กองบาญชีเอาโฉนดเข้าเก็บไว้ส่งโฉนดใหญ่ให้แก่ราษฎร
แล้วให้นายบรรวเรือกเงินค่าโฉนดไว้ ใบละ ๑ บาท ๒ สลึงจกทุกสวนแต่
๔ ขลเบญจ แลเงิน ๑ บาท ๒ สลึงนั้นให้แก่นายบรรวเป็นค่าสมุท ค่า
กระดาษ ค่ากินสอสำหรับทำบาญชีในการเกินสวน ๑ สลึง ให้แก่ผู้
ทำบาญชีค่าโฉนด ๑ เฟื้อง ให้แก่ผู้เขียนโฉนดเฟื้อง ๑ ยกเป็นค่า
ตรา ๑ บาท แล้วให้กองบาญชีทำบาญชีจำนวนสวนจำนวนไม้ จำนวน
เงิน จำนวนหมากกรอกขึ้นให้แก่กองใหญ่ขึ้นกรายยังคณทุลพระกรุดา
แล้วให้เจ้าพนักงานรักษาไว้ในพระคลังมหาสมบัติ

อนึ่งมีพระบรมราชโองการดำรัสว่า ไม้ ๓ จำพวกคือ ไม้มะเกลือ
 เป็นไม้ค่า ๑ ไม้ล้มลุกคือเป็นไม้แดงเนื้อละเอียด ๑ ไม้จันทน์เป็น
 ไม้ขาวเนื้อละเอียด ๑ ไม้ ๓ จำพวกนี้จะมีผลธรรมาวุธชอขายกันได้อย่าง
 ก็ไม่ได้เรียกอากรมาแต่ก่อน ครั้นต้องพระราชประสงค์จะใคร่ทรงทราบ
 จำนวนไว้ แลเมื่อต้นหักโค่นประการใดจะต้องพระราชประสงค์แก่นมา
 เลื่อยจักตัดออกใช้ราชการ เพราะตงนั้นเกินสวนครั้งนี้ให้ข้าหลวงแล
 เจ้าพนักงานไม้ ๓ จำพวกคือ ไม้มะเกลือ ไม้ล้มลุก ไม้จันทน์ ให้รู้
 จำนวนตามเล็กแลใหญ่ใส่หน้าโฉนดไว้แต่อย่าให้เรียกเอาค่าธรรมเนียม
 เมื่อนับแลทำบัญชีต้นไม้ ๓ อย่างนี้เป็นอันขาดทีเดียว เป็นแต่ให้
 ประกาศมอบหมายแก่เจ้าของสวน แลผู้รับหน้าโฉนดไว้ว่า ถ้าต้น
 มะเกลือแลต้นล้มลุกต้นจันทน์หักแล้วจะล้มสวนเอง หรือคร่ำคร่า
 เจ้าของจะใคร่ฟันเสียก็ให้มายอกแก่เจ้าจำนวนก่อนแล้วจึงตัดฟัน แล้ว
 นำเอาลำไม้ ๓ แก่นมามอบให้เจ้าจำนวนนำมาทูลเกล้า ฯ ถวาย จะพระ
 ราชทานราคาให้ตามราคาไม้แก่นแสงเพรงโดยสมควรราชการ แล้วมอบ
 ไม้ให้รักษาไว้ในพระคลังในขवालสำหรับใช้ ถ้าเจ้าต่างกรมยังไม่มีกรม
 แลขุนนางเจ้าขุนมูลนายของชาวสวน จะใคร่ตัดเอาไม้ ๓ อย่างนี้แต่
 อย่างใดอย่างหนึ่งไปใช้ราชการ ถ้าเจ้าของสวนจะยอมให้ตัดก็ให้ตัดแล้ว
 เอามามอบแก่เจ้าพนักงานก่อนแล้วจึงมารับไป เมื่อเจ้าพนักงานได้รู้เห็น
 ด้วยตนเองแล้ว ก็ให้สลักหลังหน้าโฉนดลงบัญชีลง แต่ต้นเล็กน้อย
 ยังไม่มีแก่นนั้น ถาล้มตายก็ให้เจ้าของปลุกซ่อมแซมขึ้นใหม่ลวงหน้า
 ๓๐ บหรือ ๒๐ บจะบวกเป็นไม้ใหญ่

ห้ามอย่าให้ข้าหลวงมิชชันนารีไปช่วยกันนั้นทำ
 ข่มเหงแก่ราษฎรชาวสวน ขึ้นเก็บเอาผลไม้แลสิ่งของในสวนแลเครื่อง
 อัญมณีต่าง ๆ กระทำให้ราษฎรไ้ความยากแค้นเดือดร้อนแต่สิ่งใด
 สิ่งหนึ่งไ้เป็นอันขาดทีเดียว ถ้าผู้ใดมีฟังกระทำให้ผิดด้วยพระราช
 บัญญัตินี้ มีผู้มาร้องฟ้องว่ากล่าวพิจารณาเป็นสัจ จะให้นายแลไพร่ผู้
 กระทำผิดเป็นโทษโดยโทษนาโทษ แลให้ข้าหลวง เจ้าเมือง กรมการ
 ทำตามท้องตราแลรับสั่งมานั้นทุกประการ

หนังสือมาณวันอาทิตย์ เดือน ๙ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ยลลเบญจศก

(พ. ศ. ๒๓๘๖)

ตำนานอากรรักษาเกาะ

หนังสือหม่นวเคษอักษรนายเวรกรรมทำเจ้าจำนวน มายังท่าน
พระยาวิชยาธิปัตย์ พระระยอง พระยาสาครสงคราม พระยาพิพิธพิชัย
พระพิไชยชลธิ์ ด้วยเงินกิมกุนทำเรื่องรวบขึ้นให้กราบบังคมทูลพระกรุณา
ว่าเดิมเงินแป๊ะเป็นที่พักขุนรักษาสุมทศิรเป็นนายอากรเจ้าของเกาะในทะเลฝั่ง
ตะวันออกขยในแขวงเมือง บางลง ระยอง จันทบุรี เมืองตราข
เมืองขยจนทศิรเขตรระวังสลักศัตรเข้าพักอาศัยในเกาะ แลหาสิ่งของ
ซึ่งเกิดในเกาะซื้อขายทำมาหากินแต่พรรคพวกของตัวฝ่ายเดียว ขอ
ถวายกำไรที่ซื้อหาได้ ให้เป็นประโยชน์แก่แผ่นดินยสะ ๓๓ ซึ่ง ขนรักษ
สุมทศิรบริษัทยาเกาะหาสิ่งของซื้อขายได้ ๒ ปีแล้ว มีกำไรหาบวเงิน
๕๑
ขนทูลเกล้าฯ ถวายไม่ เงินกิมกุนเห็นว่ายังมีกำไรอยู่ ขอประมุล
เงินขึ้นทูลเกล้าฯ อีก ๑๐ ตำลึง รวมเดิมประมุลเป็นเงิน ๓๓ ซึ่ง ๑๐ ตำลึง
ถ้ารักษาเกาะซื้อขายสิ่งของครบปีมีกำไร จะบวเงินขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย
อีกนั้น ได้หาตัวขุนรักษาสุมทศิรนายอากรรักษาเกาะคนเก่ามาว่ากล่าว
ให้สัประมุล ขนรักษาสุมทศิรนายอากรคนเก่าว่าอากรสงอยู่แล้วไม่รับ
ประมุล ยอมให้เงินกิมกุนรับทำตามเรื่องรวบนั้น ได้นำเรื่องรว
เงินกิมกุนแลคำขุนรักษาสุมทศิรนายอากรคนเก่าขึ้นกราบบังคมทูลพระ
กรุณาทราบได้ ฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว มีพระบรมราชโองการตรัส
เหนือเกล้าฯ สั่งว่าได้เสด็จออกไปประพาสในทะเลฝั่งตะวันออกจนถึงเมือง

รับรักษาเกาะแลหาสิ่งของซึ่งเกิดในเกาะซื้อขายตามพิภักดิ์เดิม ประมูล
เงินขึ้นอีก ๑๐ ตำลึงรวม เก็บประมูล ๓๓ ชั่ง ๑๐ ตำลึงนั้นมีความชอบอยู่
ให้ตั้งเงินกิมตุ้มเป็นผู้รักษาเกาะแลหาสิ่งของซึ่งเกิดในเกาะต่อไปเถิด แต่
เกาะสี่ซึ่งเป็นเกาะหน้าด่านมีผู้คนระวังรักษามากอยู่แล้วให้ยกเสีย แล
ไม่กัณณหาหวายพิศเคาซึ่งเกิดในเกาะต่าง ๆ เป็นของดำหรือไพร่ส่วยตัด
ส่งส่วยทุกเกล้า ๆ ถวายแลใช้ราชการเย็บเส้จะห้ามเสียไม่ได้ ไพร่ส่วย
จะร้องขาด แลของอื่น ๆ ที่มีในเกาะให้เป็นสิทธิ์แก่ผู้รักษาเกาะนั้น เจ้า
จำนวนได้เรียกนายประกันเงินกิมตุ้มไว้มั่นคง สมควรกับเงินของหลวง
อยู่แล้ว จึงตั้งเงินกิมตุ้มเป็นที่ขุนรักษาสุมทศิรียอกมารักษาเกาะใน
ทะเลฝั่งตะวันออก ตั้งแต่วันอังคารชนค้ำ ๑ เดือน ๕ ปีมะโรงยังเป็นนพตก
สืบไป แลให้ขุนรักษาสุมทศิรียอกส่งเงินเข้าท้องพระคลัง เดือน ๔ งวดหนึ่ง
เงิน ๓๓ ชั่ง ๑๐ ตำลึงให้ครบจงทุกปี อย่าให้เงินของหลวงค้างล่องงวด
แต่จำนวนหนึ่งไต่กัน ให้ผู้ว่าราชการเมืองกรมการหมายให้นายกำนัน
นายบ้าน นายอำเภอ ประกาศว่าร้องราษฎรซึ่งอยู่ในแขวงบ้านแขวงเมือง
ให้รู้ทั่ว ว่าเกาะในทะเลฝั่งตะวันออกนี้ ให้ขุนรักษาสุมทศิรียอกอาสา
เป็นเจ้าของระวังรักษา ส่งเงินเข้าท้องพระคลังเป็นประโยชน์แก่แผ่นดิน
แล้ว ห้ามอย่าให้ราษฎรคนใดคนหนึ่งไปหาสิ่งของซึ่งเกิดในเกาะแลตัดฟัน
ไปซื้อขายตามอำเภอใจเหมือนแต่ก่อน ถ้าราษฎรคนใดจะไปทำมาหากิน
ในเกาะทำไร่ทำสวนแลตัดฟันซื้อขายเป็นอาณานิคมประโยชน์ ก็ให้ไปว่า
กล่าวต่อขุนรักษาสุมทศิรียอกก่อน ขุนรักษาสุมทศิรียอกให้ทำจึงทำได้
ถ้าไม่ไปบอกกล่าวขุนรักษาสุมทศิรียอกก่อนไปลักลอบตัดฟันแลหาสิ่งของ

ซึ่งเกิดในเกาะแลจับตัวเต่าตัวกระ แลขุดฟองเต่าไปซื้อขาย ขุนรักษาสมทศศิริพยปะริยไต่ถามให้เอาตัวมาส่งยังผู้ว่าราชการเมืองกรมการ คดีเช่นนี้ฝ่ายจำเลยจะแก้ตัวว่าขุดฟองเต่ามาได้ ท่หาค ท่ผ้ง แลจับตัวเต่าตัวกระในน้ำในหาคนั้นไม่ได้ ต้องปรับไหมให้แก่ขุนรักษาสมทศศิริ เพราะเหตุนี้จะตัดสินไปเป็นอันยากไม่มีพยาน ต้องเอาสิ่งของที่จับได้เป็นสำคัญขึ้นตั้งปรับ ๑๐ ต่อแลค่าสินบลด้วย ประการหนึ่งของในน้ำราษฎรมีเครื่องมือไปเลียบอาหารน้ำแล้ว จะหากินในท้องทะเลที่แห่งใดดำบลใดห้ามมิให้ขุนรักษาสมทศศิริห้ามปรามเกาะกุม ประการหนึ่งเรือลูกค้าแลเรืออื่น ๆ จะไปมาอาศัยเข้าตักน้ำตักพื้ในเกาะไปใช้สอยไม่ได้ซื้อขายเป็นอาณานิคมประโยชน์ ก็อย่าให้ขุนรักษาสมทศศิริจับกุมเอาพัสดทองเงินให้ราษฎรลูกค้าได้รับความเดือดร้อน ถ้าขุนรักษาสมทศศิริจับตัวผู้ลักลอบหาสิ่งของซึ่งเกิดในเกาะและตักพื้ในเกาะไปใช้สอยไม่ได้ซื้อขายส่งยังผู้ว่าราชการเมืองกรมการชำระว่ากล่าวตัดสิน อย่าให้ขุนรักษาสมทศศิริปรับไหมเอาเองตามอำเภอใจ แต่ให้ขุนรักษาสมทศศิริตั้งใจรักษาเกาะโดยสัจซื่อสัตย์ อย่าให้ขุนรักษาสมทศศิริแลพรรคพวกซึ่งรักษาเกาะด้วยกัน จับตัวเต่าตัวกระซึ่งอาศัยที่ผ้งแลที่เกาะฆ่ากินซื้อขาย ให้ตัวเต่าตัวกระสาบสูญพิชพันธุ์ไปได้ ให้ทุนบำรุงให้เกิดพิชพันธุ์ขึ้นให้มากจะได้เป็นผลประโยชน์กับแผ่นดินไปข้างหน้าอีก ถ้ามีผู้ฟ้องร้องว่าขุนรักษาสมทศศิริแลพรรคพวกฆ่าตัวเต่าตัวกระกิน แลซื้อขายพิจารณาเป็นสัจจะปรับไหมทำโทษจงหนัก ถ้าขุนรักษาสมทศศิริจะซื้อขายสิ่งของซึ่งเกิดในเกาะให้ผู้ใดไป ก็ให้ทำตัวฎีกาประทัยตราให้ไว้

แก่ผู้ขอเป็นสำคัญจงทราวย อย่าให้เคลือบแฝงพาลพาโลจับกุมเป็น
สองซ้ำได้ ถ้าผู้ใดขอของไปใดตัวฎีกาแล้ว ของนั้นไม่ได้ขอขาย
ไปกลางทางเป็นเหตุต่าง ๆ ตัวฎีกาเขียนน้ำแลหายไปก็ทิ้งมาขอตัวฎีกา
ใหม่อีก ถ้าของยังไม่ได้จำหน่ายจริง ก็ให้ขุนรักษาสมุทศิริทำตัวฎีกา
ให้ใหม่อีกอย่าให้ชักขวาง แลให้ขุนรักษาสมุทศิริกำกับว่ากล่าวห้าม
ปรามบุตรภรรยาข้าว่าทาสแลเสม็ดพรรคพวกซึ่งรักษาเกาะด้วยกันนั้น อย่า
ให้คบหากันเป็นโจรผู้ร้ายปล้นสดมภ์ที่เรือลัดค้า ฉ้อกระบัตร์เอาพัสดุ
ทองเงินแก่ลัดค้าพาณิชสมณชีพรหมเจ้าอาณานิคมราชามวร ซึ่งไปมา
อาศรัยอยู่ในเกาะกระทำให้ผิดด้วยพระราชกำหนด กฎหมายห้ามปราม
เก่าใหม่แต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งใดเป็นอันขาด อนึ่งฉันเจ้าอาณานิคมราชามวร
ส่งเงินเข้าทูลพระคลังแล้ว ห้ามขุนรักษาสมุทศิริคบหากันลักลอบขอ
เงินขายฉัน ก็นั้นที่เกาะใดเป็นอันขาดทีเดียว ประการหนึ่งเจ้าอาณานิคม
พ้องหากกล่าวโทษพรรคพวก ขุนรักษาสมุทศิริซึ่งไปรักษาเกาะด้วยกันนั้น
ด้วยข้อคดีสิ่งใด ๆ ก็ให้ส่งตัวผู้ต้องคดีไปให้ผู้ว่าราชการเมืองกรมการ
ชำระว่ากล่าวตามพระราชกำหนด กฎหมาย ถ้าคดีต้องตัวขุนรักษาสมุท
ศิริก็ให้แต่งทนายไปว่าต่างแก่ต่าง อย่าให้ชักขวางคดีของราชามวรไว้
เนิ่นช้า อนึ่งถึงพระราชพิธีตรุษสารทก็ให้ขุนรักษาสมุทศิริไปพร้อมด้วย
ผู้ว่าราชการเมืองกรมการกำหนดนายอำเภอณพระอุโบสถอารามโคอาราม
หนึ่ง ซึ่งเคยกระทำสัตย์กันแล้ว ให้ไปพร้อมกันที่อารามนั้นแล้ว
ย้ายหน้าต่อกรุงเทพ ฯ ตั้งสัตย์กันต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท สมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชพระราชนานาพระพิพัฒน์สัตยาบถ ๒ ครั้ง

จงทุกขอย่าให้ขาดได้ ถ้าผู้ว่าราชการเมืองกรมการลู่หนิงสั่นแฉกมตรา
 โภษาธิปัตย์มาด้วยฉบบหนึ่ง เรื่องราวจำนวนเงินต้องกันแล้วก็ได้ให้ยึด
 เอาต้นตราโภษาธิปัตย์ไว้ แล้วให้หมายยกชนรักษาสุมทศิรคนเก่าออก
 เสียจากที่ผู้รักษาเกาะ แล้วให้ประทวนส่งคนหนึ่งสืบเจ้าจำนวนให้แก่
 ชนรักษาสุมทศิรคนใหม่เข้ารับรักษาเกาะตามท้องตราสืบไป

หนังสือมาตรฐานของคาร ชนค้ำ ๑ เดือน ๕ บมระโรงยงเปนนพคก

(W. N. ୧୫୭୦)

ตำนานภาษีข่ง

ข้าพระพุทธเจ้า กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ขอพระราชทานกราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท ไม่ขอขึ้นสัคนั้นเดิมเป็นพนักงานกรมพระคลังในขวา ได้จ่ายจัดซื้อตามช่วงที่ราษฎรซื้อขายครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าพนักงานหาไม่จ่ายไม่ทันพระราชประสงค์ จึงไปรุดเกล้าฯ สั่งเจ้าพระยาบดินทรเดชาให้ตั้งเจ้าภาษีเก็บภาษีจัดซื้อไม่ขึ้นสัคนั้น เจ้าพระยาบดินทรเดชากราบทูลให้พระยาศรีสุทเทพ เพ็ง เป็นเจ้าภาษี เก็บภาษีไม่ขึ้นสัคนั้นกับราษฎรผูกช่วงมาซื้อขาย ๑๐ ชัก ๒ พระยาศรีสุทเทพตั้งให้นายเข้มเป็นทอนจำเรือนสมบัติ ขึ้นไปเก็บภาษีอยู่ณเมืองไชยนาท เงินภาษีขึ้นหนึ่งท่งทวงหลวงวังหน้าเป็นเงิน ๒๐๐ ชั่ง ถ้าไม่จ่ายราชการไม่พอก็ให้เจ้าภาษีซื้อส่ง แล้วเบิกเงินหลวงให้กับเจ้าภาษีราคา ๒ พิกัด พระยาศรีสุทเทพทำภาษีไม่ขึ้นสัคนั้นมาได้ประมาณ ๒ ปีหรือ ๓ ปี จึงหิงผู้เป็นทพระศรีชัยบานขึ้นเรื่องราวประมูลเงินขึ้นอีก เจ้าพระยาบดินทรเดชาตัดสินให้พระยาศรีสุทเทพรับประมูลทำทูลเกล้าฯ ถวาย รวมเงินภาษีไม่ขึ้นสัคนั้นหนึ่งเงิน ๒๓๑ ชั่ง ๑ ตำลึง ๑ บาท พระยาศรีสุทเทพทำมาจนถึงแก่กรรมไปรุดเกล้าฯ ให้หลวงเสนาภักดิ์ พึ่ง ผู้บุตรพระยาศรีสุทเทพทำต่อมา ก็เข้าไม่เบิกทำการไม่ใคร่จะได้ จึงไปรุดเกล้าฯ ให้พระยามหาเทพรับทำ

(๑) ท้าวเจ้าพระยารัตนบดินทร์ (รอด ถัดจากเมตร) ในรัชกาลที่ ๕ เป็นบุตรเจ้าพระยานิกรบดินทร์

ตำนานภาษาจีน

๕๕๒
ตงเมอบกุญ พ. ศ. ๒๓๕๔

หนังสือเจ้าพระยาจักรีมาลงผู้ว่าราชการเมือง

ด้วยหลวงเสน่หว่าณิช หลวงอนรัักษ์ว่าณิช ขนศรีสมบัติ ขนเทพ
อากร หลวงพิทักษ์ทศกร ขนวิเศษภักดี ขนทิพสมบัติ ทำเรื่องราว
มายนแก่เจ้าพนักงาน ขอให้นำขึ้นกราบบังคมทูลแก่พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ทรงทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทว่า แต่ก่อน
ห้ามปรามมิให้ผู้ใด ซ้อผ่น ขายผ่น สืบผ่น ถ้าผู้ใดมีปัจจัยได้ให้
ปรียใหม่แล้วลงพระราชอาญาซึ่งลอบลัก ซ้อผ่น ขายผ่น สืบผ่น ลัก
ค้าไทย ลักค้าเงิน ก็ลักลอบซ้อผ่น ขายผ่น สืบผ่น ก็มีอยู่เป็นอันมาก
และผู้ซึ่งลักลอบซ้อผ่น ขายผ่น สืบผ่น นั้นเป็นพวกจีนมากกว่าภาษา
อื่น ๆ หลวงเสน่หว่าณิช หลวงอนรัักษ์ว่าณิช ขนศรีสมบัติ ขนเทพอากร
จะขอรับพระราชทานเป็นเจ้าภาษี หลวงพิทักษ์ทศกร ขนวิเศษภักดี ขน
ทิพสมบัติเป็นผู้เข้าส่วนทำภาษีจีน ซ้อขายกันสืบแต่ตามพวกจีนซึ่งอยู่ใน
กรุงเทพฯ แลหัวเมืองปากใต้ฝ่ายเหนือ พวกไทย แลมอญ ลาว เขมร
แขก ญวน พม่า ทวาย พราหมณ์ พุทธเกตเดิมจะไม่ขายให้ ถ้าแล
ไทย มอญ ลาว เขมร แขก พม่า ทวาย ญวน พราหมณ์ ฝรั่ง
พุทธเกตเดิม เป็นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินซึ่งห้ามมิให้สืบผ่น กินผ่น จะ
จ้างวานเงินให้ไปซ้อผ่นที่โรงภาษีไปกินไปสืบชำระไต่ความจริงเป็นสัจแล้ว

ขอให้เอาโทษเสียให้ซึกหลาย เจ้าภานี้จะขอซื้อชอขายเอง ทำภานี้
 ทลเกล้าฯ ถวายในแขวงกรุงเทพฯ และหัวเมือง บัหนึ่งเป็นเงินชนเจ้า
 จำนวนในพระบรมมหาราชวัง ๑,๘๐๐ ชั่ง ชนในพระบรมราชวัง ๑๐๐ ชั่ง
 ชนต่างกรม ๑๐๐ ชั่ง เข้ากันเป็นเงินภานี้บละ ๒,๐๐๐ ชั่ง ทำภานี้ครบ
 มีกำไรจะบวภานี้ทลเกล้าฯ ถวายชนอีก

เจ้าพนักงานไต้พาเอาเรื่องราวปรึกษา สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหา
 ประยูรวงศ์ วรุตมพงศนายนก สยามภิลกโลกานุปาลนาถ สมเด็จพระเจ้า
 พระยาบรมมหาพิชัยญาติ นรเนตรนาถราชสุริวงค์ เจ้าพระยานิกร
 ขนิษฐ มหินทรมหากัลยาณมิตร และลูกขุนณศาลาแล้วกราบทูลกรม
 สมเด็จพระเทศาภิบาล กรมพระพิพิธโภคคลองเบนทร์ กรมพระพิทักษ์เทเวศ
 กรมหลวงฉนวนรัตนรัตนฤทธิ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท พิศุระหัด
 ความในเรื่องราวเห็นพร้อมกันว่า แผ่นเป็นของชั่ว ผู้ใ้สอยแผ่นกินแผ่นดึก
 แล้ว ให้เกิดโทษในสันดานกระทำการทุจริตต่างๆ สมเด็จพระมหา
 กษัตริราชเจ้าแต่ปางก่อน มีพระราชบัญญัติห้ามปรามก็หลายแผ่นคิน
 มาแล้ว ผู้ซื้อแผ่น ขายแผ่น สืบแผ่น ก็มีโทษตกตอยน้อยลง ไทยจีนซึ่ง
 เป็นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินก็พากันสืบแผ่น กินแผ่น มากชนทุกๆ แผ่นคินจน
 แผ่นแผ่นไปทุกบ้านทุกเมือง ไทยจีนที่เป็นคนซอแผ่น ขายแผ่น ก็ลอบ
 ลักเอาเงินตราไปซื้อแผ่นเข้ามา จนเงินในบ้านในเมืองร่อยหรอน้อยไป
 ทุกที่ ซึ่งหลวงเสนาหัวฉนิช หลวงอนุรักษหัวฉนิช ขุนศรีสมบัติ ขุนเทพ
 อากร จะขอรับเป็นเจ้าภานี้ หลวงพิทักษ์ทศกร ขุนวิเศษภักดิ์ ขุน
 ทิพสมบัติ เป็นผู้เข้าส่วนทำภานี้แผ่น จะแบ่งเบิกทางชอขายกันแต่ตาม

พวกจีน จะมีไ้ขายให้แก่ไทย และมอญ ลาว เขมร แยก ญวน พม่า ทวาย พวหมณั ฝรั่งพทกตเคิม ซึ่งเป็นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินอยู่ใน พระราชอาณาเขตร์เป็นทแกล้วทหารสำหรับที่จะไ้สู้รบกับข้าศึกศัตรูนั้น ก็ชออย กับประการหนึ่งเงินตราในบ้านเมืองซึ่งไทยเงินลักลอยเขาออกไปซื้อเงินออกไปเสียนอกประเทศข้หนึ่งๆ ก็มีเป็นอันมาก ผันมีภาษี ชนแล้วเจ้าภาษีเอาสินค้แลกผ่านกัน เงินตราในบ้านในเมืองก็จะ ไ้คงอยมีซื้อความในเรื่องราวและคำปรึกษาเป็นหลายประการ

เจ้าพนักงานจึงนำเอาเรื่องราวและคำปรึกษา พระบรมวงศานุวงศ์ เสนาบดีผู้ใหญ่ ลูกชนนค้าลา ขนกราบบังคมทลแต่พระบาทสมเด็จ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงทราบ ไ้เผลอลองอูลัพระบาทแล้ว มีพระบรมราชโองการตรัสเห็นอเกล้าฯ ลังว่า ซึ่งหลวงเสน่ห้วาณิช หลวงอนรุักษ์วณิช หลวงพิทักษ์ทศกร ขุนศรีสมบัติ ขุนเทพอากร ขุนวิเศษภักดี ขุนทิพสมบัติ ทำเรื่องราว ขนแก่เจ้าพนักงาน จะขอรับทำภาษีผันตั้งโรงกงสขชขายกันแต่พวกจีน พระบรมวงศานุวงศ์และเสนาบดีผู้ใหญ่ ปรึกษาเห็นพร้อมกันว่า จะไม่ เกยวข้อง เป็นไทยกับแผ่นดินแล้ว ก็ให้ตั้งหลวงเสน่ห้วาณิช หลวง อนรุักษ์วณิช ขุนศรีสมบัติ ขุนเทพอากร เป็นเจ้าภาษีผันไปตามเรื่อง ราวและคำปรึกษานั้นเถิด เจ้าพนักงานไ้เรียกเอานายประกนไว้มนัคง สมควรแก่เงินภาษีของหลวงอยู่แล้ว จึงตั้งให้หลวงเสน่ห้วาณิช หลวง อนรุักษ์วณิช ขุนศรีสมบัติ ขุนเทพอากร เป็นเจ้าภาษี หลวงพิทักษ์

ทศกร ขุนวิเศษภักดี ขุนทิพสมบัติ เป็นผู้เข้าส่วนเข้ารับทำภาษีเงิน
ตั้งแต่เดือนเดือนยี่ขึ้นค่า ๑ บัญญุตรนคสลับไป

ให้เจ้าภาษีส่งเงินภาษีแก่เจ้าจำนวน ๔ งวต ๆ เดือน ๔ งวตหนึ่ง
เงิน ๕๐๐ ชั่ง งวตเดือน ๗ งวตหนึ่งเงิน ๕๐๐ ชั่ง งวตเดือน ๑๐ งวต
หนึ่งเงิน ๕๐๐ ชั่ง งวตเดือนอ้ายงวตหนึ่งเงิน ๕๐๐ ชั่ง ถ้าปีใด
เป็นอธิกมาสก็ให้บวกเงินภาษีขึ้นอีกเดือนหนึ่งเงิน ๑๖๖ ชั่ง ๑๓ ตำลึง
๑ บาท ให้เจ้าภาษีส่งเงินภาษีของหลวงให้ครบจงทุกงวตทุกปี อย่า
ให้เงินภาษีของหลวงขาดค้างล้งงวตล้งไปแต่จำนวนหนึ่งได้ ถ้าทำ
ภาษีครบปี มีกำไร ก็ให้บวกภาษีทุกเกล้า ๆ ถวายขึ้นอีก และภาษี
ขึ้นแรกมิเป็นการใหญ่ต้องลงทุนรอนมาก อย่าให้ผู้ใดชิงแย่งเอาภาษี
ไปทำใน ๓ ปี ให้เจ้าภาษีตั้งโรงกงสีซื้อขายเอง ควรแก่ราคาจะ
ซื้อขายกัน ห้ามอย่าให้เจ้าภาษีขายขึ้นให้กับไทย มอญ ลาว เขมร
ญวน พม่า ทวาย แวก พราหมณ์ ฝรั่งเศสทุกเขตเดิมเป็นอันขาด
ทีเดียว ถ้าเจ้าภาษิลักลอบขายขึ้นให้กับไทย มอญ ลาว เขมร ญวน
พม่า ทวาย แวก พราหมณ์ ฝรั่งเศสทุกเขตเดิม มีผู้มาว่ากล่าว
พิจารณาเป็นลัทธิ จะเอาตัวเจ้าภาษีเป็นโทษตามกฎหมาย

ถ้าพวกไทย มอญ ลาว เขมร พม่า ทวาย แวก ญวน พราหมณ์
ฝรั่งเศสทุกเขตเดิม จะจ้างวานจีนผู้ใดไปซื้อขึ้นที่โรงภาษีมาสู้ ขี้ได้
พิจารณาเป็นลัทธิ จะเอาตัวจีนผู้ไปซื้อขึ้นเป็นโทษจงหนัก ตัวผู้จ้าง
จีนให้ไปซื้อขึ้นนั้น จะกระทำโทษตามพระราชบัญญัติหมายประกาศห้าม

หนึ่งถ้าผู้ใดลอบลักเอาเงินไปขายที่บ้านเรือนของตัว และเข้า
 แอบแฝงซ่อนขายที่บ้านชนนางและวังเจ้าต่างกรมหากรรมมิได้ เจ้าภาษี
 สืบจับได้ ให้เจ้าภาษีรับเอาเงินเสีย แล้วให้เจ้าภาษีเอาตัวจำไว้ ณ โรงภาษี
 ให้เช็ดหลาย ถ้าจะมีผู้รับสินบนนำเจ้าภาษีไปจับผิด ถ้าจับผิดมาได้
 เจ้าของผิดจะต่อสู้เถียงว่า ผู้นำจับและพวกเจ้าภาษีเอาเงินไปใส่ไว้ แล้ว
 แกล้งพาลพาโลจับโดยสาเหตุต่าง ๆ ก็จะให้ตระลาการไปสืบพยาน
 รังวัดเพื่อนบ้าน ถ้าพยานเบิกความว่า คนที่จับผิดเป็นคนชื้อผิด ชายผิด
 สืบผิดแล้ว ให้เจ้าภาษีปรับไหมเอาตัวทำโทษจำไว้กว่าจะเช็ดหลาย
 ถ้าพยานเบิกความว่าเป็นคนดี ไม่เป็นคนชื้อผิด ชายผิด กินผิด สืบ
 ผิด จะเอาโทษปรับไหมผู้นำจับให้กับผู้ที่ต้องจับเสมอโทษลักลอบขายผิด
 ประการหนึ่งเจ้าภาษีจะต้องจ้างเรือและคน ให้ไปลาดตระเวน
 ในท้องทะเลข้างฝั่งตะวันตกตะวันออก พยปะเรือเล็กมีแต่เงินตราเงิน
 เหรียญออกไป ไม่มีหนังสือเบิกล่องไม่มีหนังสือนามเมือง และเงิน
 มากกว่าหนังสือเบิกล่องหนังสือนามเมืองเกินกำหนด ที่จะไปซื้อสินค้า
 ผิดประหลาด ก็ให้กองตระเวนจับเป็นเรือเอาเงินไปซื้อผิด เอาตัว
 ไปส่งต่อเจ้าพนักงานให้ชำระตามลัทธิตามธรรมเนียม ชำระไต่ความจริงว่า
 เอาเงินไปซื้อผิดแล้ว ก็ให้ปรับไหมเอาเงินในลำซึ่งจับให้เป็นบำเหน็จ
 แก่ผู้จับ ตัวเงินเจ้าของเงินนั้นให้ปล่อยเสีย ถ้าจับได้ ผิดในลำมาก
 น้อยเท่าใดก็ให้กองตระเวนเอาผิดมาส่งกับเจ้าภาษี ให้เจ้าภาษีคิดราคา
 ผิดให้เป็นบำเหน็จแก่ผู้จับ ตัวเจ้าของผิดนั้นให้เจ้าภาษีจำไว้ ใช้การงาน
 ให้เช็ดหลาย อย่าให้ผู้ใดลอบลักเอาเงินไปซื้อผิดเข้ามาได้

ประการหนึ่งเจ้าภาษีและขุนนาง แต่งส่วยกำนัน ลำเลา
เรือปากใต้ไปค้าขายเมืองต่างประเทศ จะซื้อสินค้ามาเป็นสินค้าโดย
มากเพียง & บักลงมา เจ้าภาษียรับซื้อเอาเงินไว้คิดราคาให้ บัลดะ ๑๐ ซึ่ง
ถ้าเรือลำใดซื้อสินค้ามากกว่า & บัลดะไป ก็ให้เจ้าภาษียรับซื้อเงินไว้ทั้งสิน
แต่ให้คิดเงินให้แต่ & บัลดะก่อน ฉะนั้นนอกจาก & บัลดะไปนั้นให้ค้างไว้
หนึ่งปีจึงให้เจ้าภาษียคิดเงินให้ครบ

ประการหนึ่งห้ามมิให้ เรือปากใต้ ซื้อสินค้าเมืองใหม่ เมืองเกาะ
หมาก เข้ามาค้าขายกำนันทุกลำเลาไปเมืองจีน ถ้าเจ้าภาษียซึ่งแต่งลำเลา
เรือปากใต้ ซื้อสินค้าเข้ามาค้าขายกำนันทุกไปเมืองจีน ก็ให้เจ้าภาษีย
ปรับใหม่เอาอย่างลูกค้าผู้ลักลอบซื้อสินค้า ขยายสินค้าในท้องที่ และกำนัน
หลวงนายกำนันเป็นเงิน จะซื้อสินค้าเข้ามาให้ซื้อมาแต่ในกำหนด & บัลดะ
ให้ขายแก่เจ้าภาษียตามราคาลูกค้าในกรุงเทพ ฯ ซื้อขายกัน อย่าให้เอา
ไปขายให้ลูกค้านั้น แต่กลาสลัดเรือนั้นเป็นคนอยู่ในท้องห้าม อย่าให้
ซื้อสินค้าเข้ามาเป็นอันขาด ถ้านายกำนันหลวงกลาสลัดเรือนั้นมีพียง เจ้าภาษีย
สืบจับได้ ให้เจ้าภาษียปรับใหม่นายกำนันหลวงห้ามอนอย่างลูกค้าใน
กรุงเทพ ฯ กลาสลัดเรือนั้นจะเอาโทษตามพระราชบัญญัติซึ่งห้าม

อนึ่งกำนันลูกค้าชาติอังกฤษ วิลันดา พุทธเกต ฝรั่งเศส อเมริกัน
ซึ่งเข้ามาค้าขายในกรุงเทพ ฯ และหัวเมืองชายทะเล และอังกฤษ พม่า
มอญ ตองซัว ลูกค้าเมืองเมะลาลัง เข้ามาทางบกค้าขายเมืองฝ่าย
เหนือ จะมีสินค้าเข้ามา มากน้อยเท่าใด ให้บอกบาญชีกับเจ้าพนักงาน
และกรมการเจ้าภาษียให้รู้ก่อน ถ้าเจ้าภาษียจะซื้อสินค้าไว้ก็ให้เอาสินค้า

แลกเปลี่ยนเอาเงินไว้ อย่าให้ช้อค้วยเงิน เจ้าของจะขายให้ ก็ตามใจ
 ไม่ขายให้จะเอาเกลียวออกไปก็ตามใจ ห้ามอย่าให้เอาเงินไปขายกับลูกค้า
 ทั้งปวง ห้ามอย่าให้ลูกค้าทั้งปวงไปลักลอบช้อฉนทกำบนชาติองกฤษ
 วิลินกา พุทเกต ฝรั่งเศส อเมริกันเรือจีนนอกประเทศและลูกค้าต่าง
 ประเทศมาทางบกเป็นอันขาด ถ้านายกำบนและลูกค้าคบหากันลักลอบ
 ช้อฉนขายฉนให้แก่กัน เจ้าภาษีสืบจับได้ ให้เอาไปส่งต่อเจ้าพนักงาน
 กรมท่า ชำระไ้ความจริงแล้วก็ให้ริบเอาฉนในลำกำบนเผาไฟเสีย
 ให้สิ้น ตามหนังสือสัญญาฉบับนี้เห็นควรบริบูรณ์ ทำไว้เมื่อศักราชฝรั่ง ๑๘๒๖
 ขัษณัฐศก พวกลูกค้าผู้ช้อฉนนั้นให้เอาโทษปรับไหมตามพิกัตลักลอบ
 ช้อฉนขายฉน

อนึ่งเจ้าภาษีจะแต่งตั้งให้จีนผู้ใดเป็นหลวง รับช่วงรับคำบลไปช้อ
 ฉนขายฉนในแขวงกรงเทพ ฯ และหัวเมืองปากใต้ฝ่ายเหนืออีกก็ ให้
 เจ้าภาษีเลือกสรรเอาที่คนสัจคนธรรม อย่าให้เอาคนเจ้าถ้อยหมอลความ
 ลันตายเป็นพาลทุจริตโลกลันเหลือประมาณ มาตั้งเป็นเจ้าภาษีรับช่วง
 รับคำบลไป ก็ยให้เจ้าภาษีกำชัยกำซาจีนซึ่งจะรับช่วง รับคำบลไป
 อย่าให้คิดอุบายลักลอบขายฉนให้แก่ไทยและมอญ ลาว เขมร แวก
 พม่า ทวาย ญวน พวาทมณั ฝรั่งพุทเกตเดิม ซึ่งมีพระราช
 บัญญัติห้าม

ถ้าและเจ้าภาษีเห็นแต่จะไ้กำไรมาก คิดอุบายยักย้ายขายฉน
 ให้คนซึ่งอยู่ในพระราชบัญญัติห้าม มีผู้ฟ้องร้องว่ากล่าวชำระเป็นสัจ

แล้ว ก็เอาราคาส่งขายให้กับคนต้อง ในพระราชบัญญัติห้ามไป
 มากน้อยเท่าใดขึ้นตงปรับใหม่ ๑๐ ต่อ เป็นสินไหมถึงพินัยถึง สินไหม
 ให้เป็นบำเหน็จแก่ผู้เอาความมาว่ากล่าว พินัยนั้นเป็นหลวงแล้ว ให้มี
 โทษทวนแก่ผู้ลักลอบซื้อขายผิดด้วยคนละ ๓๐ ที่

อนึ่งลบก้าวาณิชาไพร่บ้านพลเมืองซึ่งมิได้เป็นคนซื้อขายผิด ก็น
 ฝน สืบผิด ก็อย่าให้เจ้าภาษีคิดอขายเอาผิดไปใส่จับกุมเอาตัวมากระทำ
 โทษปรับใหม่ ให้ได้ความยากแค้นเดือดร้อนแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้เป็น
 อันชาติที่เคียด แล้วให้เจ้าภาษีกำชัยห้ามปรามเสมียนทนายหลง
 จินตงและเงินผู้รับช่วงรับตำบลไป อย่าให้คบหากันเป็นโจรผู้ร้ายปล้น
 สกมภ์ฉ้อกระบัตรเอาผิดของเงินเครื่องอัญมณีของสมณชีพราหมณ์
 อาณาประชาราษฎร์ลูกค้าพาณิชให้ได้ความยากแค้นเดือดร้อน กระทำ
 ให้ผิดด้วยพระราชกำหนดกฎหมายห้ามปรามเก่าใหม่ แต่สิ่งใดสิ่ง
 หนึ่งได้

ประการหนึ่งเจ้าภาษีสืบได้ความว่า มีผู้ลักลอบขายผิดบ้านใด
 ตำบลใดในแขวงกรุงเทพ ฯ ก็ให้เจ้าภาษีบอกำนันนายอำเภอต่อเจ้า
 พนักงานกรมเมืองกำกับไปจับทุกครั้ง ถ้าแขวงหัวเมืองปากใต้ฝ่าย
 เหนือ ก็ให้บอกแก่เจ้าเมืองกรมการ บอกำนันนายอำเภอกำกับไป
 ให้พระราชรองเมือง หลวงเทพผลู เจ้าเมืองกรมการ แขวงกำนัน
 นายอำเภอกำกับไปดูแลผิดและชอบ อย่าให้เกิดวิวาทกันได้

อนึ่งถึงเทศกาลพระราชพิธีตรุษสารท ก็ให้เจ้าภาษีไปพร้อม
 ด้วยเจ้าเมืองกรมการณพระอาราม กราบถวายบังคมพระบาทสมเด็จพระ

พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รับพระราชทานถ้อยนำพระพิพัฒน์สยาม ๒
ครั้งอย่าให้ขาดได้

ครั้นลสารตราขึ้น ถ้ามตราพระยศสี่ พระราชสี่ ตราย
แก้วนาคมาด้วยฉบับหนึ่ง เรืองราวจำนวนเงินต้องกันแล้ว ก็ให้
พระราชรองเมือง หลวงเทพผล เจ้าเมืองกรมการ ยศเขตรานำ
ตั้งไว้ สิ่งต้นตรา ให้ยกเจ้าชายเขารับข้อณชาย ทำ
ตามสารตรามานึ่งทุกประการ

แล้วให้หมายประกาศนายบ้านนายอำเภอไทยจีนไพร่บ้านพลเมือง
วิทวารามพระสังฆเถรเถรศิษย์คฤหัสถ์ ให้รู้ความในท้องตราและ
หมายพระราชบัญญัติประกาศทั่ว ให้ส่งหมายพระราชบัญญัติประกาศ
ให้ออกมาด้วยเมืองละฉบับ

สารตรามาณวันอาทิตย์ เดือนอาบ ขึ้น ๗ ค่ำ ขกญ นักษัตร
ตรีนคก จุลศักราช ๑๒๑๓ (พ.ศ. ๒๓๕๕)

ตำนานอากรยาสูบ

หนังสือเจ้าพระยาจักรี มาถึงพระยาสุวรรณคโลก พระยาสุโขทัย
ผู้สำเร็จราชการเมือง

ด้วยทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สั่งว่า แต่ก่อนเมื่อยังไม่ได้
เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ๔๖ ปี ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทันนั้น
ข้อการสุขทุกข์ของราษฎรมีประการใด ๆ ซึ่งราษฎรพุดจากนั้นได้เคย
ทรงฟังมามาก ไม่เหมือนพระเจ้าแผ่นดินที่ล่วงแล้วแต่ก่อน เห็นเป็น
ประหนึ่งราษฎรทั้งปวงย่อมสำคัญว่าแผ่นดินปัจจุบันตามกาลนั้น ๆ ว่า
เป็นทีเดือดร้อนต่าง ๆ ปรากฏามุ่งหมายแผ่นดินอนาคตไปว่าจะได้ความ
สุขสบายโดยมากดังนี้ ด้วยว่าปรกติของราษฎรมักคิดดังนี้ ๆ คิดถึง
แต่ตัวและครอบครัวพวกพ้องของตัวเองเท่านั้น ไม่ได้เอาใจใส่ถึงการ
แผ่นดิน เพราะฉะนั้นเมื่อต้องเสียภาษีอากรบ้างแต่เล็กน้อย ก็มัก
บ่นว่าร้อนรนอย่างนั้นอย่างนั้น เมื่อในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัว ราษฎรบางพวกก็บ่นว่าร้อนด้วยภาษีอากรสมปักสร ในครั้ง
นั้นคิดปรารภไปต่าง ๆ บางพวกจึงรำพึงหวังพระเดชพระคุณต่อมา
ก็มีบ้าง เพราะเห็นและเชื่อถือว่าการประพฤติในศีลสักกอบด้วยเมตตา
กรุณาคุณ และทรงทราบในทางอรรถทางธรรมมาก หวังใจและ
เล้าลือกกันว่า ถ้าได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว เห็นจะทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เลิกภาษีอากรสมปักสรต่าง ๆ และลด

หย่อนผ่อนปรนไปให้น้อยลงกว่าแต่ก่อน ครั้นเมื่อได้เกลี้ยฉวยราชสมบัติบรมราชาภิเษกสมถั่งประสงคฺ์ของคนบางพวกแล้ว ก็ได้ทรงพระราชวิตกอยู่ ด้วยจะทำให้ราษฎรอยู่เย็นเป็นสุขทั่วกัน แต่ครั้นจะทรงคิดอนุเคราะห์แก่ราษฎรอย่างเกียว พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่น้อย และสมณพราหมณาจารย์ ที่เคยได้ส่งเคราะห์อนุเคราะห์แต่พระเจ้าแผ่นดินแต่ก่อน เมื่อไม่ได้ตามเคยลทหย่อนไป เพราะภาษีอากรลดลงมากนั ก็จะต้องลทเบียดหวัทเงินเดือนลง ท่านทั้งปวงไม่เห็นการลทลก็มีความมัวหมองรำวฉานไป จะทรงจัดแจงการนั้นๆ แต่ลำพังเร็ว ๆ ก็ไม่ได้ ต้องอาศัยเห็นพร้อมยอมกันในพระบรมวงศานุวงศ์เสนาบดีข้าทูลละอองธุลีพระบาทซึ่งเป็นประธาน การจึงจะเรียบร้อยได้ โดยพระราชหฤทัยกอบด้วยพระมหากรุณาธิปไฟฟ้าซำแผ่นดินจะได้ทำมาหากินอยู่เย็นเป็นสุขทั่วไปในพระราชอาณาเขตร์ และภาษีอากรสิ่งอื่นใดที่เรียกเป็น ๒ ชั้น ๓ ชั้นอยู่นั้น ก็ทรงพระราชดำริห์อยู่เนือง ๆ จะให้ลทหย่อนผ่อนลงเรียกแต่ชั้นเดียวให้เสมอทั่วทั้งพระราชอาณาจักร แต่ทรงพระดำริห์อยู่ด้วยราชการแผ่นดินอื่น ๆ ไป จึงยังมีได้ทรงจัดแจงให้เรียบร้อย

ณ บะโรงอุจฺ์ค (พ.ศ. ๒๓๘๘) โปรดเกล้า ฯ ให้เสนาบดีผู้ใหญ่วรึกษาคตรอนยกเงินภาษีอากรซึ่งเรียกเป็น ๒ ชั้น ๓ ชั้นอยู่นั้น จะให้เรียกแต่ชั้นเดียว (ปรึกษาเห็นพร้อมกันว่า ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ นั้น) พระเดชพระคุณหาทิสฺมิได้ และซึ่งราษฎรปลุกยาสุขลงในไว้ในชนคชนเป็นต้น ได้ผลบหนงคราวเดียวเหมือนต้นเข้าเปลือก ให้

เรียกเป็นค่าที่ไ้ละสลึงเพื่อง ห้ามมิให้เรียกเรียงหลุมเป็นพันหลุมต่อ
 ๑ บาทอย่างแต่ก่อน ได้นำคำปรึกษาเสนาบดีผู้ใหญ่ขึ้นกราบบังคมทูล
 พระกรุณาทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท จึงมีพระบรมราชโองการดำรัส
 เหนือเกล้าฯ สั่งว่า ซึ่งเสนาบดีผู้ใหญ่ผู้ช่วยทำนุบำรุงแผ่นดินเห็น
 พร้อมยอมกันแล้ว ก็ให้เจ้าพนักงานพระคลังในขวาหาตัวนายอากรมา
 ว่ากล่าว เจ้าจำนวนไ้เรียกหาตัวเงินสอนผู้เป็นท่หมื่นภักดีสมบัตินาย
 อากรคนเก่ามาหาว่า เมืองสวรรคโลก เมืองสุโขทัย อากรยาสูบ
 เดิม ๕ ชั่ง ๕ ตำลึง ครั้นไปรคเกล้าฯ จะให้เรียกเงินอากรกับราษฎร
 เป็นค่าที่ตามพิภักดีใหม่ไ้ละสลึงเพื่อง หมื่นภักดีสมบัติจะรับทำได้สัก
 เท่าใด หมื่นภักดีสมบัติว่าเดิมรับทำอากรยาสูบผูกขาดเรียกกับราษฎร
 พันหลุมต่อ ๑ บาท ณแขวงเมืองสวรรคโลก เมืองสุโขทัยเป็นเงินอากร
 บัละ ๕ ชั่ง ๕ ตำลึง ครั้นณขมะโรงอัฐศกทรงพระกรุณาไปรคเกล้าฯ
 จะให้เรียกเงินอากรยาสูบแก่ราษฎรเป็นค่าที่ตามพิภักดีใหม่ไ้ละสลึงเพื่อง
 นั้น เงินอากรตกลงมาก จะรับทำได้ไปไ้แต่บัละ ๘ ตำลึง ๓ บาท จึง
 นำเอาคำหมื่นภักดีสมบัตินายอากรคนเก่าขึ้นปรึกษาเสนาบดีผู้ใหญ่ แล้ว
 กราบบังคมทูลพระกรุณา ทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า เดิม
 หมื่นภักดีสมบัติรับทำอากรยาสูบผูกขาด ณแขวงเมืองสวรรคโลก
 ณแขวงเมืองสุโขทัย จำนวนบัละ ๕ ชั่ง ๕ ตำลึง มาณขมะโรงอัฐศก
 ยกพิภักดีเก่าเสีย ให้เอาตามพิภักดีใหม่เป็นค่าที่ไ้ละสลึงเพื่อง หมื่น
 ภักดีสมบัติจะรับทำได้แต่บัละ ๘ ตำลึง ๓ บาทนั้น ก็ให้เงินสอนผู้เป็น
 ท่หมื่นภักดีสมิต้นายอากรคนเก่าขึ้นมาเรียกอากรยาสูบผูกขาดณแขวง

เมืองสวรรค์โลก เมืองสุโขทัย ตั้งแต่จำนวนบิเระโรงอุรังค บิเระ
๘ คำถึง ๓ บาทสยไป

และเงินอากรชนพระคลังในชาว ๘ คำถึง ๒ สลึงเฟื้อง ๕๓๗ ไบย
ชนพระคลังเดิมพระบวรราชวัง ๒ สลึงเฟื้อง ๗๕๔ ไบย ชนกกรมชนกัลยาณ
สนทรเฟื้องหนึ่งกับ ๓๓๕ ไบย ชนกกรมหมื่นอมเรนทรบดินทร ๒ สลึงเฟื้อง
กับ ๗๔ ไบย ชนกกรมหมื่นอัครมัยลักษณ์สมบัต ๒ สลึงเฟื้องกับ ๒๐ ไบย
รวมกันเข้าเป็นเงิน ๘ คำถึง ๓ บาท และให้หมื่นภักดีสมบัติส่งเงินอากร
ยาสูบตั้งแต่จำนวนบิเระโรงอุรังคสยไปบิเระงวด ๆ เดือน ๔ บิเระโรงอุรังค
งวดหนึ่ง ส่งเงินแก่เจ้าจำนวนกรมพระคลังในชาวให้ครบบิเระ ๘ คำถึง
๓ บาททรงทวงรอดทุกสยไป อย่าให้เงินขาดค้างล่วงยไปได้เป็นอันขาด
ที่เดียว ให้หมื่นภักดีสมบัติเรียกอากรยาสูบแก่ราษฎรตามพิภักดีใหม่ไว้ละ
สลึงเฟื้อง อย่าให้เรียกพันหลุมต่อ ๑ บาทเหมือนอย่างแต่ก่อน ถ้า
และราษฎรปลุกยาสูบเกิน ๘ หลุม ๑๐ หลุมนั้น ห้ามมิให้เรียกเอา
อากรเป็นอันขาดที่เดียว ถ้าปลุกที่สัจพระสัจสงฆ์ให้นายอากรมีบุญชี
ไว้ต่างหาก จะไต่ยกไว้เป็นเงินเกณฑ์บุญ

อนึ่งให้หมื่นภักดีสมบัติเรียกอากรแต่โดยสัจโดยจริงตามพิภักดีตรา
ห้ามอย่าให้หมื่นภักดีสมบัติเรียกอากรล่วงแขวงล่วงอำเภอให้ล่าเหลื่อผิด
ด้วยพิภักดีตราแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งไต่เป็นอันขาดที่เดียว

อนึ่งสมัคพรรคพวกข่าวแลทาสหมื่นภักดีสมบัติ ซึ่งไปเรียกอากร
ด้วยกันนั้น ถ้าเกิดวิวาทแก่กันเป็นแต่เนือความมโนสำเร่ ก็ให้
หมื่นภักดีสมบัติว่ากล่าวในกันเอง ถ้าเป็นเนือความมโนหันตโทษข้อใหญ่

ก็ให้ส่งไปยังผู้รักษาเมืองกรมการพิจารณา ว่ากล่าวตามพระราชกำหนด
กฎหมาย ถ้าและราษฎรฟ้องหากว่าโทษหมิ่นนักดิสัมบัต ก็ให้
แต่งตั้งนายไปว่าไปแก้ต่าง อย่าให้ขัดขวางคดีของราษฎรไว้

อนึ่งห้ามอย่าให้ข้าหลวงผู้ไปมากิจราชการ และผู้รักษาเมือง
กรมการแขวงนายบ้านนายอำเภอเกาะกุ่มหมิ่นนักดิสัมบัต และพรรคพวก
บ่าวและทาสซึ่งไปเรียกอากรด้วยกันนั้นกะเกณฑ์ไปราชการเบียดเสียด ซึ่ง
มิได้เป็นพนักงาน และเก็บเรี่ยมเรื่อแจวจักด่อพายเคืองสำหรับเรือ
ไปให้ช่วยการทำอากรแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้

อนึ่งให้หมิ่นนักดิสัมบัตกำชับห้ามปรามว่ากล่าวแก่พรรคพวกบ่าว
และทาสซึ่งไปเรียกอากรด้วยกันนั้น อย่าให้กระทำความเหิงหลิ่งซึ่ง
กระบัตรทำกรวไซกราษฎรเป็นโจรผู้ร้ายปล้นสดมภ์เอาพัสดุทองเงินเครื่อง
อัญมณีของสมณชีพราหมณ์อาณาประชาราษฎรทางบกทางเรือและสยฝน
กินฝน ซอฝน ขายฝน ทำลายพระพุทธรูป พระสถูปพระเจดีย์ พระ
ศรีมหาโพธิ์ พระอุโบสถ พระวิหาร การเปรียญวัดวาอาราม ฆ่าช้าง
เอางาและขนาย ฆ่าสัตว์อันมีคณชือขายสิ่งของต้องห้าม กระทำให้ผิด
ด้วยพระราชกำหนดกฎหมายห้ามปรามเก่าใหม่แต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้เป็นอัน
ขาดทีเดียว

ถ้าถึงเทศกาลพระราชพิธีตรุษสารท ก็ให้หมิ่นนักดิสัมบัตมาพร้อม
ด้วยเจ้าเมืองกรมการ กราบถวายบังคมรับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์
สัจจาบละ ๒ ครั้งตามอย่างธรรมเนียมมาทุกปี

ครั้นที่องค์พรานมาถึงวันใด ถ้ามีตราเจ้ากรมพระคลังในขา ถ้า
มีหนังสือเจ้าจำนวนมาด้วยเรื่องราวจำนวนเงินต้องกันแล้ว ก็ให้พระยา
สวรคโลก พระยาสุโขทัย ลอกเอาตราขึ้นไว้ แล้วก็ให้ประทอนส่ง
องค์พรานให้แก่นักสอนผู้เป็นพี่หมื่นภักดีสมบัติคนเก่าขึ้นมาเรียกหากร
ยาสุขผูกขาดแต่จำนวนบ่มะโรงอิฐศึกสลับไป ตามหนังสือและรับสั่งมา
ขึ้นทุกประการ

หนังสือมาฉนวนศุกร์ เดือนห้าขึ้น ๘ ค่ำ บ่มะโรงอิฐศึก รุ
คักราช ๑๒๓๘ (พ.ศ. ๒๓๘๘)

ตำนานภาษีถั่วปลาทุ

หนึ่งสี่เจ้าพระยาจักรี ๑ มาถึงเจ้าเมืองกรมการ กรุงเก่า เมือง
อ่างทอง เมืองสระบุรี

ด้วยเงินมีชื่อหลายพวกหลายราย ทำเรื่องรวบมาขึ้นแก่เจ้าจำนวน
กรมพระคลังสินค้า ให้กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระบรมนาถพิตร
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ว่าราษฎร
ลูกค้าไทยจีนแลภาษาต่าง ๆ ในพระราชอาณาเขตร์ ชักชวนกันขึ้นทุกถั่ว
ต้นตาย ถั่วเขียว ถั่วทอง ถั่วขาว ถั่วดำ ถั่วละสัง รวมตากแห้ง
๖ อย่าง งาเม็ด ๑ กุ้งน้ำเค็ม กุ้งตากแห้ง กุ้งเค็ม ๑ ปลาทนน้าปลาทุ
แห้ง ๑ รวมของ ๙ สิ่งนี้เข้ามาซื้อขายแก่กันเป็นประโยชน์แก่ราษฎร
ฝ่ายเดียว ยังห้ามผู้ใคร่เรียกภาษีทุกเกล้า ๆ ถวายช่วยราชการแผ่นดิน
ไม่ จะขอเก็บเป็นภาษีสืบลดหนึ่ง ทูลเกล้า ๆ ถวายเงินขึ้นท้องพระคลัง
แต่เรื่องราวของเงินซึ่งขึ้นไว้นั้น จำนวนเงินมากบ้างน้อยบ้างหาเสมอกันไม่
และเรื่องราวเงินมาขึ้นตงนี้มีมาหลายครั้งนานมาแล้ว

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ๆ คำว่า ภาษีรายนั้นก็มี
เจ้าภาษีเรียกภาษีอยู่กับลูกค้าขึ้นทุกสำเภารื้อปากใต้ ไปจำหน่าย
นอกประเทศมีมาแต่ก่อนอยู่แล้ว ซึ่งเงินหลายรายมาขึ้นเรื่องราวจะขอ
เก็บภาษีในประเทศจะมีเป็น ๒ ซ้ำไปๆ ให้คิดเรียกแต่ฝ่ายเดียว ถ้า

เห็นว่าเรียกในประเทศดีกว่านอกประเทศ ก็ให้ภิกษุอื่นนอกประเทศ
เสีย สิ่งของในประเทศจะมีมากน้อยประการใดยังหาทรงทราบณัดไม่
ให้สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติในรณेत्रนาถราชสรียวงศ์หาเงินพระ
หลวงชนหมื่นเจ้าภาษีผู้ใหญ่ และเงินลูกค้ำหมื่นมาถามว่าสิ่งของซึ่งเงิน
หลายรายขนเรื่องราวจะขอเก็บเป็นภาษีนั้น สิ่งของทั้งนี้ลูกค้ำมาซื้อขาย
แก่กันพอจะควรเก็บเป็นภาษีได้แล้วฤๅมิได้ ถ้าเงินเจ้าภาษีผู้ใหญ่เห็น
ว่าควรจะเก็บเป็นภาษีได้แล้ว ก็ให้เสนาบดีปรึกษากันคิดตั้งเป็นพิภัก
เรียกภาษีลง แต่ให้ต่ำกว่าสิบลดหนึ่ง เพราะเป็นของยังไม่เคยมีภาษี

สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ ในรณेत्रนาถราชสรียวงศ์
ได้หาเงินเจ้าภาษีและลูกค้ำผู้ใหญ่มาถามไถ่ความแล้ว จึงนำข้อความ
กับเรื่องราวจนซึ่งขนมาเป็นหลายฉบับไปกราบทูลปรึกษากรมสมเด็จพระ
เทศาภิกร และพระเจ้าพี่ยาเอตต่างกรมทุกพระองค์ กับได้กราบเรียน
สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ วรตมพจนนายก สยามทิลก
โลกานุปาล (น) นาถ และท่านเสนาบดี เจ้าพระยานิกรบดินทรหมื่น
มหากัลยาณมิตรเจ้าพระยาศรีสรียวงศ์สนันตพงศ์พิศุทธมหาบุรุษรัตนโคม
ผู้สำเร็จราชการในกรมพระกลาโหม เจ้าพระยาธรรมาธิกร (ฉาธิ) บก
เจ้าพระยาผู้ช่วยสำเร็จราชการในกรมท่า เจ้าพระยาพลเทพปรึกษาร่วม
กันเห็นว่า พระบาทสมเด็จพระบรมนาถบพิตร พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว ก็ตั้งพระทัยทรงทำนุบำรุงพระบวร
พุทธศาสนา และอาณาประชาราษฎร์ให้อยู่เย็นเป็นสุขทั่วไปทั้งสิ้นด้วยกัน
จึงทรงบริจาคพระราชทรัพย์ออกซ่อมแซมในการวัดเก่าซึ่งชำรุด กับทรง

สร้างขึ้นใหม่อีกหลายพระอาราม แล้วทรงพระราชอุทิศถวายนิคมถัก
แก่พระสงฆ์สามเณรซึ่งเล่าเรียนพระไตรปิฎก และให้ท่านแก่คนชรา
คนพิการ ใช้สอยในการพระราชกุศลต่าง ๆ กับโปรกเกล้า ๆ ซบเลี้ยง
พระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งมีกรมมาแต่ก่อนให้ยกเป็นกรมใหญ่ขึ้น เจ้าที่
ยังไม่มีกรมทรงตั้งเป็นกรมขึ้นโดยลำดับ ข้าราชการในพระบรมมหา
ราชวัง ในพระบรมราชวัง ที่ขาดตำแหน่งก็ตั้งแต่งขึ้นทุกหมู่ทุกกรมทั้ง
ฝ่ายหน้าฝ่ายใน พระราชทานเบี้ยหวัดเพิ่มเติมขึ้นก็มาก แล้วให้ขุดคลอง
ตั้งขอมขยายกำแพงพระนครออกไปอีกชั้นหนึ่ง กับให้ผูกหัตถหารขึ้น
ใหญ่น้อย พระราชทานเบี้ยเลี้ยงเงินเดือนและจ่ายใช้สอยเงินทำการ
พระนครต่าง ๆ มากกว่าแต่ก่อน ซึ่งเงินหลายพวกจะขอเก็บภาษีของ
๘ สิ่งซึ่งซื้อขายแก่กันนั้น ก็เห็นพร้อมกันว่าควรอยู่ด้วยเป็นแบบอย่าง
แผ่นดินสืบ ๆ มาแต่ก่อน สิ่งของอันใดเกิดขึ้นในพระราชอาณาเขต
บริบูรณ์แล้ว ควรจะเรียกแต่ในพระราชอาณาเขต ขอให้ยกภาษี
ปากสำเภาเรือปากใต้ ซึ่งขึ้นทุกออกไปนอกประเทศนั้นเสีย

ด้วยเหตุว่าเรียกภาษีหาเสมอกันไม่ จึงปรึกษาร่วมกันตั้งเป็น
พิภพสิ่งของให้เรียกภาษีแต่ในประเทศตามราคาส่งของซื้อขายขึ้นลงแก่
กัน ถั่วตันตายเป็น ๑ ถั่วเขียว ๑ ถั่วทอง ๑ ถั่วขาว ๑ ถั่วดำ ๑ ถั่วละสง ๑
งาเม็ด ๑ กุ้งแห้งกุ้งเค็ม ๑ ของ ๘ สิ่งนี้ ให้เรียกภาษีเหมือนกัน
๑๒ เกือบ ๑ แต่ปลาทุ่น้ำ ปลาทุ่น้ำตากแห้ง ลูกค้าซื้อขายกันในประเทศ
ให้เรียกภาษี ๑๓ เกือบ ๑ ถ้าลูกค้าจะเอาปลาทุ่น้ำปลาทุ่น้ำตากแห้งขึ้นทุก
สำเภาเรือปากใต้ออกไปจำหน่ายนอกประเทศ ให้เรียกภาษีเพิ่มขึ้นอีก

ปลาหมื่นตัวเป็นภาษีสิ่งหนึ่ง เจ้าภาษีเรียกภาษีกับผู้ซื้อผู้ขายเป็นสิ่งที่ของ
หรือ ๆ จะเรียกตามจำนวนเงินซึ่งซื้อขายแก่กัน ตามแต่จะยอมกัน ให้
เรียกภาษีกับผู้ซื้อผู้ขายแต่ฝ่ายหนึ่ง อย่าให้เรียกภาษีเป็น ๒ ฝ่าย ถ้า
ราษฎรทำสิ่งของมาเลี้ยงยุครกรรยา และเป็นส่วยเบี่ยงเคินทางไปกิจ
ราชการ และเป็นกำนัลของถวายบ้างเล็กน้อย ราคาเพียงกึ่งตำลึงเงิน
ลงมา ถ้ามิได้ซื้อขายแล้วก็อย่าให้เรียกภาษีเลย จึงให้เงินเจ้าภาษี
ผู้ใหญ่ประกาศกับลูกค้ายี่สิบว่า ผู้ใดมีภาคภูมิสติปัญญาที่ควรจะรับทำ
ภาษีใด ก็ให้ทำเรื่องรวบรวมยื่นต่อเจ้าจำนวนกรมพระคลังสินค้า ตาม
คิดเห็นจะทำได้เท่าไรตามพิกัดนี้

เงินเนียมจะเป็นเจ้าภาษี เงินเชยจะเป็นผู้เข้าส่วน จึงทำเรื่องรวบรวม
มาขึ้นแก่เจ้าจำนวนกรมพระคลังสินค้า ให้กราบเรียนสมเด็จพระเจ้าพระยา
บรมมหาพิชัยญาติ นเรนทรนาถราชสรียวงศ์ ขอร่านไต่ถามเอาเรื่องรวบรวม
เงินเนียม เงินเชยผู้เข้าส่วน ขนกราบยังคมทูลแก่พระบาทสมเด็จพระ
บรมนาถพิตร พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท
ว่าเงินเนียม เงินเชยผู้เข้าส่วน จะขอรับพระราชทานเก็บภาษีถั่ว งาเม็ด
กุ่มน้ำ ปลาทุบแห้ง กับลูกค้าไทย จีน ลาว เขมร มอญ และภาษา
ต่าง ๆ ข้างช่วยกำนัลของถวายไพร่หลวงมีตรากรม ข้างขึ้นทุกเรือแพ
เลื่อนเกวียน และสัตว์ต่าง ๆ หายคอนมาซื้อขายแก่กันตามพิกัดสิ่งของ
นั้น ให้เรียกภาษีเป็นจำนวนเงินยี่สิบทลเกล็ด ๆ ถวาย ขันพระคลัง
สินค้าในพระบรมมหาราชวังเงิน ๑๐๖ ซึ่ง ขันพระคลังเก็บเงิน ๒ ซึ่ง ขัน
พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาสเงิน ๒ ซึ่ง ขันพระเจ้าลูกยาเธอ

เจ้าฟ้าชาย^(๑) เงิน ๒ ชั่ง ชนม่อมเจ้าพรณรายเงิน ๔ ชั่ง ชนม
พระคลังสินค้าในพระบรมราชวังเงิน ๓๐ ชั่ง รวมเงิน ๓๖ ชั่ง ถ้าและ
ทำภาษีศรของนครขบมกำไรร้อย จะบวกเงินภาษีทุกเกล้า ๆ ถวายชนอีก
เจ้าพนักงานกรมพระคลังสินค้าได้นำคำปรึกษากรมสมเด็จพระเทศาภิตร
กับพระเจ้าฟ้างอกกพระองค์ และคำท่านเสนาบดีผู้ช่วยทำนบารุง
แผ่นดิน ซึ่งเห็นพร้อมกันกับเรื่องราวเงินนิยม จินเซยผู้เข้าส่วน
ชนกรายบังคมทูลแต่พระบาทสมเด็จพระบรมนาถยพิตร พระจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว ทราบให้เฝ้าของธิดพระบาทแล้ว

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสว่า ซึ่งเงินนิยม จินเซยผู้เข้าส่วน
จะขอเก็บภาษีของ สิ่งกับผู้ซื้อขายแก่กันนั้น ทรงพระราชดำริเห็นว่า
สิ่งของที่ต้องอยู่ในพิภพให้เรียกภาษีนี่จะแพงขึ้นกว่าแต่ก่อน แต่มิได้
เป็นอันลำเอียงกับผู้ใด ด้วยเป็นของใช้สอยกินอยู่ด้วยกันทั้งผู้ดีและ
ไพร่ ใครใช้ใครกินก็ต้องเสีย ใครไม่ใช้ไม่กินก็แล้วไป ซึ่งปรึกษา
พร้อมกันเห็นว่า กาลบัดนี้ต้องใช้สอยเงินมากขึ้นกว่าแต่ก่อน จะให้
ยกเจ้าภาษีนอกประเทศเสียจะเรียกภาษีแต่ในประเทศนั้นชอบอยู่แล้ว ควร
จะให้เงินนิยม จินเซยผู้เข้าส่วนทำภาษีในประเทศตามแบบอย่างแผ่นดิน
มาแต่หลัง เก็บเงินภาษีเพิ่มเติมขึ้นใช้สอยจ่ายราชการนั้นก็ชอบอยู่
ด้วยควรน้อมเงินเกศคักไม่เป็นอันซื้อขายแก่กัน ผู้ที่จะแต่งสำเภา
ออกไปค้ากันน้อยลง เจ้าภาษีซึ่งเคยเก็บภาษีปากสำเภามาแต่ก่อนก็ทำ
เรื่องราวมาร้องขอ ขาดเงินภาษีลงเป็นหลายราย ตัวเงินจะใช้สอย

(๑) คือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ก็ขาดลงมาก ซึ่งเจ้าต่างกรมใหญ่และเสนาบดีผู้ช่วยทำนุบำรุงแผ่นดิน
 เห็นว่าสิ่งของเกิดขึ้นในพระราชอาณาเขตรทั้งนี้ ควรจะให้เรียกภาษีได้นั้น
 ก็ชอยอยู่ จะต้องให้เรียกภาษีขึ้นใช้สอยไปก่อน ถ้าเมืองเงินชอยขาย
 แก่กันเป็นปรกติลงแล้ว ภาษีอากรเก่าใหม่มาแต่ก่อน สิ่งใดที่ราษฎร
 เสียอยู่เป็น ๒ ซ้ำ ๓ ซ้ำนั้น ก็จะไม่ปรกติเล่า ๆ ให้ลดหย่อนลงเสียบ้าง
 จึงโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตรให้เงินเนียมเป็นที่ขุนบุญพิชากร
 เจ้าภาษีถดคีตกินา ๔๐๐ ไร่ ให้กรมพระคลังสินค้าทำตราตั้งไปตามซึ่ง
 พระเจ้าพญาเออกับเสนาบดีเห็นพร้อมกันนั้นเถิด เจ้าจำนวนพระคลัง
 สินค้าโปรดเรียกเอานายประกันเงินเนียมผู้เป็นที่ขุนบุญพิชากรเจ้าภาษี เงิน
 เชยผู้เข้าส่วนไว้มันคงสมควรด้วยเงินภาษีของหลวงอยู่แล้ว จึงให้ขุน
 บุญพิชากรเจ้าภาษี เงินเชยผู้เข้าส่วนขึ้นมาเรียกภาษี ถัดกันตาย ๑
 ถัดเขี้ยว ๑ ถัดทอง ๑ ถัดละสัง ๑ ถัดคำ ๑ ถัดขาว ๑ งาเม็ด ๑ กุ้งในน้ำ
 เคม กุ้งตากแห้ง กุ้งต้มเค็ม ๓ รวมของ ๘ สิ่งนี้ให้เรียกภาษีเหมือนกัน
 ทุกอย่างเป็นภาษี ๑๒ ซีก ๑ ปลาทูนน้ำ ปลาทูนแห้ง ลูกค้าชอยขายกันใน
 ประเทศ ให้เรียกภาษี ๑๓ เก็บ ๑ ถ้าลูกค้าจะเอาปลาทูนน้ำปลาทูนแห้ง
 ยันทกลำเภาเรือปากโตออกไปจำหน่ายนอกประเทศ ให้เรียกภาษีเพิ่มอีก
 ปลาหมื่นหัวเป็นภาษีส่ง ๑ ถ้าผู้ยันทกล้วยก้านลของถวายเป็นลูกค้า
 ภาษีต่าง ๆ ซึ่งยันทกลเรือแพเลื่อนเกวียนต่าง ๆ หายคอนมาเป็นส่วย
 กำนัลของถวายเป็นชอยขายแก่กันตามพิภคสิ่งของซึ่งต้องในภาษี ให้
 ขุนบุญพิชากร เงินเชยผู้เข้าส่วน เรียกภาษีกับผู้ชอยขายแต่ฝ่ายเดียว
 ตามแต่จะยอมกัน อย่าให้เรียกภาษีเป็น ๒ ฝ่าย ถ้าราษฎรทำสิ่งของ

มาเลี้ยงบุตรภรรยา และเป็นสละเบี่ยงเบนทางไปมากิจราชการ และเป็น
กำนัลของถวายเป็นเลกน้อย ราคาเพียงกึ่งตำลึงเงินลงมา มิให้ซื้อ
ขายแล้วอย่าให้เรียกภาษีเลย ถ้าราษฎรลูกค้าได้เสียภาษีแล้วจะเอาของ
ออกซื้อขาย ห้ามอย่าให้เจ้าภาษีเรียกภาษีต่อไป

ให้ขุนบัญญัติพิจารณาเจ้าภาษี จินเชยผู้เข้าส่วน ตั้งท่านเรียกภาษี
๘ อย่างในจังหวัดกรุงเทพพระมหานครและแขวงกรุงเก่า เมืองอ่างทอง
เมืองอินทร์ เมืองพรหม เมืองลพบุรี เมืองสระบุรี เมืองฉะเชิงเทรา
เมืองสุพรรณบุรี เมืองปราจีนบุรี กำหนดให้ขุนบัญญัติพิจารณาเจ้าภาษี
จินเชยผู้เข้าส่วน เขารับเรียกภาษีแต่เดือนเดือน ๖ ขึ้นค่ำ ๑ ปีชาลศก
(พ.ศ. ๒๓๙๗) ไปจนวันเดือน ๕ แรม ๑๔ ค่ำ ปีเถาะสัปตศกครบ ๑๒
เดือนเป็นหนึ่ง เป็นเงินขึ้นในจำนวนชาลศกัตถศก เงินขึ้นพระคลัง
สินค้าในพระบรมมหาราชวังเงิน ๑๐๖ ชั่ง ขึ้นพระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่น
มเหศวรศิววิลาสเงิน ๒ ชั่ง ขึ้นพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าชายเงิน ๒ ชั่ง ขึ้น
หม่อมเจ้าพรณรายเงิน ๔ ชั่ง ขึ้นพระคลังสินค้าในพระบรมมหาราชวังเงิน
๑๐ ชั่ง รวมเงิน ๑๒๖ ชั่ง แล้วให้ขุนบัญญัติพิจารณาเจ้าภาษี จินเชย
ผู้เข้าส่วน ตั้งเงินภาษียังเจ้าจำนวนพระคลังสินค้าบะล ๕ งวต เป็นเงิน
ขึ้นพระคลังสินค้าในพระบรมมหาราชวัง งวตเดือน ๗ เงิน ๒๒ ชั่ง งวต
เดือน ๘ เงิน ๒๒ ชั่ง งวตเดือน ๑๑ เงิน ๒๒ ชั่ง งวตเดือนธันวาคมเงิน ๒๒ ชั่ง
งวตเดือน ๔ เงิน ๓๘ ชั่ง รวม ๑๐๖ ชั่ง ขึ้นพระคลังเดิมเงิน ๒ ชั่ง ขึ้น
พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาสเงิน ๒ ชั่ง ขึ้นพระเจ้าลูกเธอ
เจ้าฟ้าชายเงิน ๒ ชั่ง ขึ้นหม่อมเจ้าพรณรายเงิน ๔ ชั่ง ขึ้นพระคลัง

สินค้าในพระบวรราชวังเงิน ๑๐ ซึ่ง รวมทั้งสินเงิน ๑๒๖ ซึ่ง ทุ่งทงวค
ทุกขสียไป ขย่ำให้เงินภาษีของหลวงขาค้างล่งงวคล่งขไปแต่จำนวน
หนึ่งไคเป็นอันชาติที่เคยว ถ้าขไคมีอริกมาสกให้ขวเงินภาษีขนทูล
เกล้า ฯ ถวายขนอีกเคอน ๑ ตามจำนวนเงินมากและน้อย

และขนขญพิชากร เจ้าภาษี จินเซยผู้เข้าส่วน จะขนมาเรียกภาษี
เองก็ค้ จะแต่งให้เสมียนทนายผู้ไคขนมาเรียกภาษีแทนตัวก็ค้ ให้เรียก
ภาษีตามพิกค้แต่โดยสัจโดยธรรม ถ้าเรียกภาษีแล้ว ก็ให้เจ้าภาษี
ทำตัวตามสิ่งของมากและน้อย ให้ไว้กับเจ้าของให้หลายคยข จะไค
แยกย้ายสิ่งของขายไปเป็นสำคัญ ของสิ่งไคไค้เรียกภาษีแล้ว จะเขา
ไปซื้อขายบ้านไคเมืองไค ถ้ามีตัวเป็นสำคัญไค้เรียกภาษีแล้ว ห้าม
ขย่ำให้เจ้าภาษีเมืองไค ๆ เรียกภาษีอีกเป็น ๒ ซ้า ๓ ซ้าไปไคเป็นอันชาติ
ที่เคยว

ถ้าผู้คุม ของ ถวายส่วยกำนัลไพร่หลวงมีตราภูมิและลูกคำพาณิช
ภาษาต่าง ๆ จะเอาสิ่งของมาซื้อขายก็ให้แะท่านเสียบภาษีให้เจ้าภาษี
ตามพิกค้มากและน้อยเสียบก่อนจึงจะให้ซื้อขายแก่กัน ห้ามขย่ำให้ผู้คุม
ของถวายและส่วยกำนัลไพร่หลวง มีตราภูมิและลูกคำพาณิชภาษาต่างๆ
เอาสิ่งของในภาษีซึ่งยังมีไค้เรียกภาษีไปลักลอบซื้อขายแก่กัน หมายถึง
ค้อยขเงินภาษีของหลวงไว้ ถ้าขนขญพิชากร จินเซยผู้เข้าส่วน และ
พรรคพวกไปทำภาษีด้วยกันจับไค้ ให้ปรียใหม่เอากยผู้ลักซื้อขาย ๒ ค้อ
ตามสิ่งของมากและน้อย ซึ่งลักซื้อขายแก่กัน เงินปรียใหม่นั้นให้
กับเจ้าภาษี

อนึ่งเจ้าภานี้จะเรียกภานี้เป็น ๒ ครั้ง ๓ ครั้งให้เหลือเกินจากพิภค
ขึ้นไปก็ดี และราษฎรจะขัดขึ้นไม่ยอมเสียภาษีให้กับเจ้าภานี้ ๆ กับราษฎร
จะวิวาทเกี่ยวข้องไม่ตกลงกันประการใด ก็ให้เจ้าเมืองกรมการตัดสิน
ตามพิภคในท้องตราซึ่งโปรดเกล้า ๆ ขึ้นมา ถ้าว่ากล่าวไม่ตกลงก็ให้
บอกส่งลงไปกรุงเทพ ฯ จะได้สั่งให้กรมพระคลังสินค้าเจ้าจำนวนตัดสิน
ว่ากล่าวให้ตามผิดและชอบสำเร็จกัน

ถ้าสมัคพรรคพวกบ่าวและทาสขึ้นขบถพิชชากรเจ้าภานี้ จินเซย
ผู้เข้าส่วน จะเกิดวิวาทแก่กันเป็นแต่เนื้อความเล็กน้อยเบ็ดเสร็จ ก็ให้
ขุนขบถพิชชากรเจ้าภานี้ จินเซยผู้เข้าส่วน สมัคสมานว่ากล่าวให้สำเร็จ
แต่ในกันเอง ห้ามอย่าให้เจ้าเมืองกรมการแขวงนายบ้านนายอำเภอ
เกาะกุมเขาไปเรียกค่าฤชาตระกูลการ ซึ่งมีไต่เป็นความมหันตโทษ
แก่เจ้าภานี้และสมัคพรรคพวกบ่าวและทาสซึ่งได้ทำภานี้ ให้ไต่ความ
ยากแค้นบ่วยการทำภานี้ของหลวงแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งไต่ ถ้าเป็นความ
มหันตโทษข้อใหญ่ จึงให้เจ้าเมืองกรมการแขวงนายบ้านนายอำเภอ
หมาย ให้เจ้าภานี้ ส่งตัวผู้ต้องคดี เขาไปพิจารณา ว่ากล่าว ให้ตามพระราช
กำหนดกฎหมาย แล้วให้ผู้ (เปน) นายไปนั่งฟังผิดและชอบด้วย ถ้า
ราษฎรฟ้องหากกล่าวโทษเจ้าภานี้ ก็ให้เจ้าภานี้แต่งตั้งนายไปว่าต่างแก้แทน
กัน อย่าให้ขัดขวางคดีของราษฎรไว้

อนึ่ง ห้าม อย่าให้เจ้าเมืองกรม การและข้าหลวงไป มากิจ ราชการ
แขวง นายบ้านนาย อำเภอ เก็บเรอым เรือแจวจึงถูกกันเชียงดอพายเชือก
เสาเพลายไ้เครื่องสำหรับเรือและเกาะกุมพรรคพวกบ่าวและทาสไปใช้ราช

การงานโยธาซึ่งมิได้เป็นพนักงาน ให้ช่วยการทำภายในแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้
เป็นอันขาดทีเดียว

ถ้าถึงเทศกาลพระราชพิธีตรุษสารท ก็ให้ขุนขลุ่ยพิชากรเจ้าภาษี
จีนเซยผู้เข้าส่วน และพรรคพวกผู้ซึ่งไปทำภาษีอยู่บ้านใดเมืองใดก็ให้
ไปพร้อมด้วยเจ้าเมืองกรมการ กราบถวายพระราชอุทิศรับพระราชทาน
นำพระพิพัฒน์สัตยาบัตร ๒ ครั้งจึงทบท

อนึ่งให้ขุนขลุ่ยพิชากรเจ้าภาษี จีนเซยผู้เข้าส่วน กำชับห้ามปราม
พรรคพวกย่าวและทาส อย่าให้คบหากันเป็นโจรผู้ร้ายฉกฉกข้างม้าโค
กระบือหรือทรัพย์สินของทองเงินเครื่องอัญมณีของสมณ ชีพราหมณ์ อาณา
ประชาราษฎรลูกค้าพาณิช และทำลายพระพุทธรูป พระสถูป พระเจดีย์
พระศรีมหาโพธิ์ พระอุโบสถ พระวิหารการเขียนกุฎีศาลาอาราม ฆ่า
ช้างเอางาและชนาย ฆ่าสัตว์อันมีคุณ และซื้อขายสิ่งของต้องห้าม
กระทำให้ผิดด้วยพระราชกำหนดกฎหมายห้ามปรามเก่าใหม่แต่สิ่งใด
สิ่งหนึ่งได้เป็นอันขาดทีเดียว

ครั้นถึงท้องตราขึ้นไซ้ ถ้ามีตราเจ้าจำนวนตั้งขึ้นมาด้วยเรื่องราว
จำนวนเงินต้องกันแล้ว ก็ให้เจ้าเมืองกรมการลอกเอาท้องตราขึ้นไว้ แล้ว
ให้ประทอนส่งคืนตราขึ้นให้กับขุนขลุ่ยพิชากรเจ้าภาษี จีนเซยผู้เข้าส่วน
แล้วให้หมายประกาศให้เจ้าภาษีชักภาษีตามพิภพในท้องตราและรับสิ่งซึ่ง
ไปรศเกล้า ๆ ออกมาจงบทุกประการ

หนังสือมาฉนวนพฤษภศักราช ๒๓๑๖ ขันคำ ๑ บขาลฉศก (พ.ศ. ๒๓๙๗)

